اقتصاد

ليکوال: پوهنيار سيف الدين سيحون

ژباړن : م.ا. يادگاري

Download from:
aghalibrary.com

اقتصاد

PROPERTY OF
ARIC
Established
1986

لیکوال: پوهنیار سیف الدین سیحون

ژباړن: م. ا. یادگاري

کال: ۱۳۸۰ هـ ش ۲۰۰۱ م

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم : اقتصاد

لیکوال : پوهنیار سیف الدین سیحون

ژباړن : م.ا. یادگاري

خپرونکی : د اریک د ګرځنده کتابتونونو اداره

پرله پسې نومره : ۷۲

لومړی چاپ : ۱۳۸۰هـ.ش کال، د خپرونکي له خوا، پېښور

چاپ شمېر : ۵۰۰ ټوکه

د مخونو شمېر : ۹۶

کچه : ۱۳٫۵ × ۲۱ سانتي متره

د خپرونکي پته : دویم کور، رحمان بابا روډ،

پوسټ بکس: ۱۰۸۴، یونیورسټي ټاون - پېښور

ټیلفون: ۴۵۳۱۶-۴۴۳۹۲-۴۵۳۴۷

فکس: ۹۱-۸۴۰۴۷۱.

الکترونیکي پوسټ: aric@brain.net.pk

کمپوز او طبع : احمد پرنټنګ پرېس، ټیلیفون ۲۱۵۵۴۰

دویش او پلورنې ځای: د اکبر دفتر (د افغانانو له پاره د مرستو د انسجام اداره)

د کتاب له مطالبو څخه اقتباس د مأخذ په ښودلو سره جایز دی.

بسم الله الرحمن الرحيم

د اکبر د اطلاعاتي او نشراتي منابعو مرکز (اریک) له خلورو کالو راهیسې د افغانستان ولایتونو ته د گرځنده کتابتونونو پروگرام تر لاس لاندې نیولي دي. گرځنده کتابتونونه چې د فلزي صندوقونو په بڼه جوړ شوي دي، په یو خاص ځای کې ایښودل کیږي. د سیمې خلک ورڅخه امانت کتابونه وړي، لولي یې او خپلو شاوخوا خلکو ته یې هم اوروي. کله چې په سیمه کې د کتابتون ټول کتابونه ولوستل شول، کتابتون بلې سیمې ته لیږدول کیږي او یا پرې یو شمیر نور نوي کتابونه ورزیات او هماغه ځای کې پاتې کیږي.

مونږ دا هڅه کړې ده چې د گرځنده کتابتونونو له پاره داسې کتابونه راټول کړو چې دلیکنې ژبه یې ساده او د خلکو د اړتیاوړ مطالب ولري، تر څو چې په ورځني ژوند کې له هغوی سره په دیني، ټولنیزو، اقتصادي، ښوونیزو، روزنیزو، روغتیایي، تاریخي، فني، مسلکي او... مسایلو کې مرسته وکړي.

موږ د گرځنده کتابتونو تر څنگ دا سروې هم ترسره کوو چې خلک څه ډول آثارو او موادو ته اړتیا لري او د کومو موضوعاتو او مطالبو د مطالعې هیله من دي. موږ لومړی هڅه کوو چې غوښتل شوي کتابونه له بیلا بیلو منابعو (کتاب پلورنځیو او خپرونیزو مرکزونو) څخه برابر او راونیسو. په نوموړو مراجعو کې د مطالبو او موادو د نشتوالي په صورت کې اریک هڅه کوي چې داړتیاوړ آثارو په تألیف، ترجمه او چاپ سره دغه تشه ډکه کړي.

ددغه موخې او هدف د تحقق او په عمل کې پلي کولو په منظور درې کاله

لومړی

د مخه د لوستونکو د علاقې وړ کتابونو د چاپ او خپراوي کار پیل شو او له هغه وخت راهیسې تر اوسه پورې داریک گرځنده کتابتونونو ادارې د محترمو همکارو مؤسسو په مرسته په دغه برخه کې پیاوړې گامونه اخیستي او گټور فعالیتونه یې ترسره کړي دي.

د ښه او سیستماتیک کار له پاره د اریک د ادارې استازیو او یو شمیر څیړونکو او لیکوالو یو گډ هیأت وټاکل شو چې د مطلوبو کتابونو د پلان کولو، آماده کولو او چاپ کولو پړاوونه چې د تکړه او مسلکي لیکوالو له خوا تألیف کیږي، په گډه پر مخ بوځي.

دغه هیأت د افغانانو د صمیمي همکارې میرمن نانسي هیـــچ دوپري، سید محی الدین هاشمي، خواجه غلام جیلاني شبل، محمد شکیب افضلي او محمد رفیع څخه تشکیل شوی دی.

مونږ له خپلو ټولو درنولو ستونکو څخه چې د هیواد په بیلا بیلو ښارونو او کلیوالو سیمو کې زموږ له کتابتونونو څخه گټه اخلي، هیله لرو چې خپلې اړتیاوې، غوښتنې او پوښتنې راولیږي او د هیواد له لیکوالو او پوهانو څخه غواړو چې چه له موږ سره په دې لاره کې مرستندوی شي، چې وکړای شو خپلو خلکو ته لا ښه او گټور کتابونه وړاندې کړو.

په درنښت

د اریک د گرځنده کتابتونونو اداره

فهرست

عنوان ———————— مخ

سریزه ١

لومړی څپرکی:

د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیئت ٣-١٤

د اقتصاد د علم د زده کړې اړتیا او اهمیت، د اقتصاد د علم موضوع، د اقتصاد د علم پیژندنه، له نورو علومو سره د اقتصاد د علم اړیکې، ولې باید اقتصاد وکړو؟ د اقتصاد د علم ویش، د اقتصادي مسئلو د تحلیل لارې چارې.

دویم څپرکی:

اقتصادي اصطلاحات او مفاهیم ١٥-٣٥

دریم څپرکی:

د اقتصادي نظریاتو تاریخي بهیر ٣٦-٤٨

دلرغوني دورې اقتصادي پېښ بینۍ او نظریې، تجارتي مکتب، طبیعیون یاد طبیعت د پلویانو مکتب، کلاسیک مکتب، اشتراکي مکتب، د نهاییون مکتب، تاریخي مکتب.

څلورم څپرکی:

اقتصادي سیستمونه او نظامونه ٤٩-٦٠

د آزاد بازار نظام، د مرکزي پلان اقتصادي سیستم، د مختلط اقتصاد سیستم.

عنوان ———————— مخ

پنځم څپرکی:

سوداګري او د مالونو تبادله ۶۱-۷۶

په اقتصاد کې د سوداګرۍ او د مالونو د تبادلې نقش او اهمیت، د مالونو د تبادلې د تحولاتو تاریخي بهیر، د مالونو د تبادلې او سوداګرۍ بڼې، بازار موندنه، بازار موندنه او د هغه ډولونه، د سوداګرۍ د شرکتونو ډولونه، نړیواله سوداګري.

شپږم څپرکی:

پیسې، بانک او مالیه ۷۷-۹۲

پیسې، بانک، د بانکونو ډولونه، عمومي مالیه، د مالیې ډولونه.

مأخذونه او منابع ۹۳

سریزه

د اقتصاد پوهه چې د بشري ټولنې د متغیرو او بدلیدونکو شرایطو زیږنده ده، د انسان په ژوندانه کې ډیر اهمیت مـونـدلی او د انسان د ژوندانه په ډیرو ساحو کې یې ډیر تاثیرات پرځای پرینبي دي. د اقتصاد علم لکه د عصري پوهنې نورې برخې د لویو بدلونونو په بهیر کې واقع شوی او د هغه مسایل مختلف بعدونه احتوا کوي.

په اوسنیو شرایطو کې د اقتصاد علم څخه د اقتصادي او اجتماعي سیاستونو د تنظیم له پاره استفاده کیږي او دغه اصل د ټولنې د ودې او انکشاف سره په تدریج پراخوالی مومي. هیوادونه او مختلفې مؤسسې له دې علم څخه د تولیدي او توزیع په چارو کې او همدا رنګه د داخلي او خارجي سوداګرۍ او مبادلې، د قیمتونو کنترول، د اقتصادي نوسانونو، د مالي او پولي مسئلو په تنظیمولو او منسجم کولو کې، د اقتصادي او اجتماعي ودې او انکشاف پلانونو په طرح کولو کې، او د هیوادونو د رشد او ودې په برخه کې په هر اړخیزه توګه کار اخلي، او د اقتصادي ودې او پراختیا له پاره له دې علم څخه په منطقي او معقوله توګه ګټه اخیستل په یوه دوامداره او کلي قاعده تبدیله شویده.

«د اقتصاد علم، لکه د نورو اجتماعي علومو په څیر ځانګړي او مشخص مفاهیم اصطلاحات او مضامین لري، چې هر سړی خپل د رابطې د نوعې سره سم، چې د ټولنې سره یې لري، د دې مفاهیمو، اصطلاحاتو، حدودو سره پیژند ګلوي پیدا کوي، او د اقتصاد متقابله رابطه د نورو اجتماعي علومو او د اجتماعي او اخلاقي محیط د ضوابطو ارزښتونه په درسته توګه درک او اجراء کوي.»

د اقتصاد علم زده کړه ژورې او دوامدارو مطالعې غوښتونکې ده او په عصري علومو کې یو پیچلې ساحه تشکیلوي، او د هغه اسسات هم پراخه او دوامداره مطالعې ته اړتیا لري. هغه شی چې په دې رساله کې مطالعه او څیړل

کیږي، د دې علم یوه اندزه عمومي او کلي مفاهیم دي، چې د اقتصادي او اجتماعي مسئلو په هکله چې په ورځني ژوندانه کې سړی ورسره هرو مرو مخامخ کیږي، انسان ته مفکورې او پوهنه وربښي. د همدغې اړتیا پربنسټ دوخت د کموالي سره سم، هغه شیان چې د لیکوال له نظره با اهمیته ګڼل کیږي، په دی رساله کښې انعکاس موندلی، او د پیچلی او تخصصي مفاهیمو، د ریاضي فورمولونو له استعمال او استفادی څخه ډډه شوې ده.

دغه رساله په شپږو څپرکو (فصلونو) کې لیکل شوې ده، په لومړی فصل کښې د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیت او ځینې مقدماتي مسئلې او د ښې پیژندنې و آشنائي له پاره ددې عرصې سره بررسي شویده، په دوهم فصل کې هغه اقتصادي مفاهیم او اصطلاحات چې په اقتصاد کې ډیر معمول او متداول دي مطرح شوي او ددغې اصطلاحاتو د ضرورتونو په اساس قدامتونه هم په پام کې نیول شوي دي.

په دریم فصل کې اقتصادي نظرئې له تاریخي نظره څیړل شوي او نظریات او عمده اقتصادي مکتبونه لنډ تحلیل شویدي، په څلورم فصل کې اقتصادي سیستمونه او اقتصادي سیاستونه چې د هغې څخه یې نشأت کړی بررسي شوي دي، په پنځم فصل کښې سوداګري او د مالونو تبادله مطالعه او ارزیابي شویده، او په شپږم فصل کې د پیسو (پول) اقتصاد، بانکداري، مالیه او بودجه په ننني او معاصر اقتصاد کې په لنډه توګه تر مطالعې لاندې نیول شوې دي.

څیړنه د علمی او اکاډمیکو معیارونو په بنسټ ترسره شوې، او د معتبرو او با ارزښتو کتابونو او رسالو څخه په دې هکله استفاده شوې، د مأخذونه لست ددی کتاب په پای کې را اخیستل شوی.

په درناوی

پوهنیار سیف الدین سیحون د کابل
پوهنتون د اقتصاد پوهنځي استاد

لومړی څپرکی:

د اقتصاد د علم مفهوم او ماهیت

د اقتصاد د علم د زده کړې اړتیا او اهمیت:

د نن ورځې انسان د هر وخت څخه زیات خپل د چاپیریال او مسلط اقتصادي او اجتماعي سیستم تابع او ورپورې تړلی دی. ملي نظام جهانی شرایطو ته تابع دی، د ننني عصر دولتونه سره تړلي دي، چې اقتصادي ضرورتونو اتحاد او وابسته ګیو ته چټکتیا او شدت ورښلی دی.

په مجموع کې د انسان فعالیتونه، او د هغوی کار او هلی ځلی په اقتصادي ډګر کې د هغه په ژوند کې د بدلونونو باعث ګرزېدلي دي. انساني ټولنه د مختلفو او مغلقو ضرورتونو په اساس، لکه پوښاک، مسکن، روغتیا، تفریح، کسب او کار، اجتماعي تأمینات او مزد او معاش، قیمتونه، پانګه اچونه، پروژه سازي، بیمه او داسې نورو اقتصادي مسئلو پورې تړل کیږي، نو ځکه «د اقتصاد د علم اساسي وظیفه د انسان نجات د هغه د ضرورتونو د فشار څخه دی».

اقتصادي مسایل ډیر او مختلف دي، او د هغو زده کړه انسان ته دا امکان ورښې چې په لاندې مواردو کې روښانه نظر لاس ته راوړي:

۱- د کار او کارګرۍ مسایل، د کار د مزد او اجورې مطالعه او د هغه تفاوت په نړیواله سطحه، د خرید د قدرت سره جوخت، چې په مختلفو هیوادو کې موجوده ده.

۲- د قیمتونو د لوړوالي په هکله د هیوادو او په مجموع کې په نړیواله سطحه پوهه لرل.

۳- د هيوادونو د توليداتو څېړنه او مطالعه او د مختلفو هيوادو د عوايدو مقايسه په نړيوال ډگر کې.

٤- د اسعارو د نرخ د تغيراتو او تحولاتو څېړنه او مطالعه په ملي او نړيواله سطحه.

٥- د عوايدو د ويش په هکله څېړنه او بررسي د اشخاصو او افردو په منځ کې او د مولدو پس اندازونو تشکيل، د پانگې آچونې (سرمايه گذارى) له پاره.

٦- د وروستوالي د علتونو او د اقتصادي پرمختگ پلانگذاري، د اقتصادي او اجتماعي وروستوالى د منځه وړلو په هکله پوهه.

۷- د دولت په واسطه د مالي راټولولو په هکله معلومات او همدارنگه د مالي، پولي او اداري سيستمونو دقيق تنظيم، او همدغسې د محاسبوي او محافظوي سياستونو د محلي صنايعو په هکله د بهرنيو رقيبانو په مقابل کې تنظيمول. ددې پوهې د پراختيا او ودى په صورت کې دا ايجابوي چې د ټولنې او افرادو او اشخاصو آگاهي په منظور له دى اقداماتو څخه او همدارنگه سبيسدى او مشارکت رشد او اقتصادي انکشاف له پاره لږ تر لږه ددغه معلوماتو څخه برخمن وى، ترڅو د اقتصادي او اجتماعي تحولاتو په لاره کې د معاصر تمدن همگام او د اقتصادي پرمختگ په لوري حرکت وکړاى شي.

د اقتصاد علم او پوهه له بيلابيلو څانگو څخه تشکيله شوې ده، چې له هرې برخې سره د آشنائي، په لړکې زده کوونکى د مختلفو دقيقو او پيچلو مسئلو سره مخامخ کيږي، چې منطقي تفکر او علمي پوهې ته اړتيا لري.

د اقتصاد علم موضوع:

اقتصاد هغه علم دى چې د هغه په چوکاټ کې، اقتصادي فعاليتونه، د مسئلو علت او معلول او د اقتصادي پديدو مشخصات، لکه د توليد منابع او عواملو (ځمکه، کار او سرمايه) او همدارنگه (د کار وسايل، د کارنيرو، د کار

مواد او اداره) ترکیب او د هغه قیمت گذاري او د عوایدو ویش او د هغوی تغیرات او تحولات، پیسې (پول) او کریدت او د مالونو راکړه او ورکړه (تبادله) په ملي او بین المللی ساحه کې ارزیابي کیږي.

په ننني او معاصر اقتصاد کنبې، اقتصادي تعادل او عدم تعادل حالت، او اقتصادي منظم او دقیق روشونه او لارې تر اکل د پلانگذارۍ له لارې هم تربحث او مطالعې لاندې نیول کیږي.

د مالي او پولي سیاستونو اغیز هم د عادي او ورځنیو اقتصادي فعالیتونو په چوکاټ او محدوده کې ډیر اهمیت لري، او سیاستونه د اقتصاد په عمومي او مشخص حالت باندې ځانگړې اغیزې لري، چې د غه موضوع باید د اقتصادي نظریاتو او سیاستونو په برخه کې په ژوره توگه په پام کې ونیول شي.

اقتصاد دوه جنبې لري: لومړی محض اقتصاد او دوهم عملي اقتصاد.

محض اقتصاد د انساني او پولي څخه بیله او مستقله پدیده ده، او هغه د طبیعي او مستقلو قوانینو له کشف او پلټنې څخه عبارت دي، چې د هغه په نسبت د محصولاتو تولید، د پانگې (سرمایې) تشکل او د ټولنې شتمنې او ثروت تقسیم او ویش صورت مومي.

عملي اقتصاد د هغه قاعدې له پلټنې څخه عبارت دي، چې ښه او بهتره شکل د سازماندهي د محض اقتصاد د قوانینو څخه په استفادې سره د ډیرې گټې او شتمنۍ (ثروت) دلاس ته راوړلو په منظور تأمینیږي. په دې معنی محض اقتصاد هم هغه د اقتصاد د علم عملي اصول دی. او له ننني عملي اقتصاد څخه منظور اقتصادي او ټولنیز (اجتماعي) سیاستونه دی.

د اقتصاد علم پیژندنه:

د اقتصاد د علم د منځ ته راتلو څخه تر اوسه پورې له مختلفو دیدگاهو څخه ډیر تعریفونه طرح او وضع شوي دي.

د ارسطو له نظره اقتصاد: «د منزل تدبیر او د کور مدیریت دي»، ځکه چې په هغه وخت کې «کورنۍ» د اقتصاد واحد استازی یا نماینده ګڼل کیده.

آدم سمیت A. Smith اقتصاد «د شتمنۍ علم» ګڼه، دوید ریکاردو D. Ricardo د اقتصاد اساسي هدف او بررسي «د ثروت تقسیم او توزیع» ګڼل؛ جان استوارت میل J. S. Mill د اقتصاد علم «د ثرورت ماهیت بررسي کول د تولید او توزیع د قوانینو له لارې» ګاڼه، الفرا مارشال (د رفاه مسلک) په اقتصاد کې مطرح کاوه، هغه د اقتصاد غایه او هدف د انسان سوکالي اورفاه او شتمني (ثروت) یې د دې هدف ته د رسیدو په خاطر یوه وسیله ګڼله. او آرتورپیګو A. Pigou اقتصاد د پیسې (پول) د پیداینبت د څرنګوالي او د هغه تاثیر د اقتصادي فعالیتونو په رابطه مطالعه کوي، او ځینې نور د اقتصاد علم په بازار کې د قیمتونو تاکل او مطالعه او د کالیو تبادله تعریف کوي او ځینې نور، اقتصاد د کمیابو تولیدي منابعو د اختصاصي علم په توګه تعریفوی، او ځینې بیا هم د اقتصاد علم د عقلاني تصامیمو د اتخاذ له پاره (څه په لږوالي د شرایطو او څه په ډېروالی د شرایطو) یو منطق بولي. یعنې اقتصادي منطق په واقعیت کښې د لږ یا کمیاب عوامل د تولید ترکیب او تخصیص څرنګوالی د اقتصادي کارونو د ایجادولو په منظور او د خلکو د زیاتره رضایت په خاطر په اقتصادي تولنه کې وي.

په پورتنیو تعریفونو کې د اقتصاد د علم په باره کې یو تعداد مهمې جنبې موجودې دي، او هر یوه یې د خپل طرز تلقي او دید ګاهو څخه یوه جنبه مطرح کړیده.

ډیر دقیق تعریف د اقتصاد علم څخه پل سمویلسن Paul Samuelsan امریکائی معاصر اقتصاد پوه وړاندې کړی دی، هغه په دې عقیده دی چې: «د اقتصاد علم د هغو روشونو له بررسی څخه عبارت دی چې انسان د پیسو په واسطه یا بیله هغې څخه د کمیابو منابعو د تخصیص له پاره، د کالیو او خدمتونو د تولید

او سرته رسولو په منظور دوخت او زمان په اوږدو کې او همدا رنګه د هغه د تقسیم او توزیع د اشخاصو او ګروپونو په منځ په تړلنه کې، د مصرف په منظور په اوسني او آینده وخت کې انتخابوي».

له نورو علومو سره د اقتصاد د علم اړیکي:

د اقتصاد علم د نورو اجتماعي (ټولنیزو) علومو په څیر له بیلا بیلو علومو سره مختلفې اړیکې او پولې لري، چې په لاندې ډول د هغه رابطه او اړیکې د نورو علومو سره په لنډه توګه ترڅیړنې او بررسۍ لاندې نیسو:

اقتصاد او فلسفه:

فلسفه په بشپړه توګه عبارت له هغه تحقیق څخه دی چې د خلقت او هستۍ نظام د اسرارو د علتونو په باب صورت نیسي. د همدې فلسفي نظریاتو او دلایلو پر بنسټ دی چې اقتصاد خپل اساس او مبداء د هغه پواسطه بیانوي. زیاترو اقتصادي مکتبونو د فلسفي نظریو په اساس بنا موندلې او ددې اقتصادي مکتبونو هدف او مرام د فلسفې له تګ لارې څخه په استفادې سره، خپل اقتصادي نظریات توجیه او عملي کوي.

اقتصاد او تاریخ:

تاریخ تیرې شوې واقعې د زمان او مکان له نظره انعکاسوي او د تاریخ د علم په استفادې سره د انسان ژوندانه د تحول په باره کې او د انساني ټولنې د تیرشوي او اوسني ژوند په باره کې نظر څرګندوي. د اقتصادي علومو بنسټ د اقتصادي او اجتماعي تاریخ په بنسټ او اساس ایښودل شوی دی.

له تیرو اقتصادي تجربو څخه کولای شو د هغه منفي او مثبتې نقطې په پام کې وینسو، او تجربه شوې معقوله لاره په عمل کې انتخاب او پلې کړو.

اقتصاد او جغرافیا:

انسان د خپل ژوند د ادامې له پاره، له طبیعي امکاناتو څخه د ښې او معقولې استفادې په خاطر او د خپلو اړتیاوو د لیرې کولو په خاطر، او د تولید د

سطحې د لوړولو په منظور د کمي او کیفي له نظره، د خپل چاپیریال او طبیعي ماحول پیژندنې ته اړتیا لري. د مثال په توګه د کرنیزو محصولاتو د زیاتوالي په خاطر په یوه سیمه کې لازمه ده، چې د هغې سیمې د خاورې د نوعیت او څرنګوالي، د باران د اوربښت، د ځمکې لاندې اوبه، اقلیمي شرایطو، حرارت او رطوبت او داسې نورو موضوعاتو په باره کې مطالعې ترسره شي. د جغرافیې علوم د غه ټول معلومات انسان ته وړاندې کوي، د جغرافیې د علم په مرسته، موږ کولای شو چې طبیعي عوامل او اقلیمي اغیزې د انسان د فعالیت سره سم د تولیدیو ډیر عمده عامل وګڼو.

اقتصاد او سیاست:

د ټولنیزو (اجتماعي) علومو په منځ کې سیاست له هرڅه څخه زیات اقتصادي علم ته نږدې او ورسره تړلی دی. اصولاً د سیاست د علم مفهوم او هدف د هیواد او ټولنې اداره ده.

د یو هیواد او ټولنې ټوله اداره د هغې ټولنې اقتصادي نظام پورې تړلې ده. که سیاست د اداري هنر او د قدرت د مطالعې علم په یوه ټولنه کې دی، نو د نظامونو اقتصادي سیاستونه، پلانونه، بودجه او د دولت اقتصادي او اجتماعي پروګرامونه هم د یو سیاسي نظام د پایو د ټینګښت او د هغه د قدرت د مشروعیت له پاره ډیره اغیزه لري. اقتصاد په ډیرو مواردو او حالاتو کې په هیواد کې د سیاسي او اجتماعي بدلونونو او تغیراتو له مهمو عواملو څخه ګڼل کیږي.

په اوسنیو شرایطو کې چې ژوند او د هغه اړتیاوې ډیرې زیاتې او پیچلې دي او د هغه لمن د ورځې په تیریدو سره پراختیا مومي، نو په دې توګه د اقتصاد رول او نقش په سیاسي ډګر کې هم ورځ په ورځ زیاتیږي. په ډیرو هیوادونو کښې خلک عموماً د دولتونو اقتصادي سیاست ته ډیره پاملرنه کوي او د هغه له رویه د حاکمې دستګاه کړه او وړه د هغه د اقتصادي سیاست له مخې ارزیابي کوي.

په اوسنیو شرایطو کښې د اقتصادي قوانینو او رابطو پېژندنه او پوهه د هیوادو د سیاسي اداري د مسئلو لومړنی او اساسي جزء گرځېدلی دی.

اقتصاد او ټولنپوهنه (جامعه شناسي):

ټولنپوهنه (جامعه شناسي) د ټولنې د جوړښت، د ټولنې او اشخاصو د تگ یا په اصطلاح د هغوی د رفتار او کردار د یو او بل په مقابل کې او د هغه عنعناتو، ادابو او د هغه له انگیزو څخه بحث کوي.

د ټولنپوهنې د نظریاتو څېړل او نتیجه گیري یو مهم علمي مېتود اقتصاد پوهانو ته وړاندې کوي، او له اقتصاد پوهانو سره د اقتصادي قوانینو په تنظیمولو او اجرا کولو کې مرسته کوي. اقتصادي فعالیتونه او اجراءت په ټولنه کې ځینې عکس العملونه راولاړوي، نو ځکه اقتصاد پوهان باید د موضوع د اجتماعي او ټولنپوهنې له نتیجې څخه بشپړه پوهه ولري، د مثال په توگه د کلیو او باندو ډیر خلک نوي کورونه د عصري وسایلو سره نه مني، او اکثراً عنعنوي او پخواني کورونو ته ترجیح ورکوي. نو ځکه ویلای شو د اقتصاد علم د ټولنپوهنې او روانشاسي په مرسته باید ددې مخالفتونو علت وڅېړي او معلوم یې کړي، او د سمې او عملي لارې څخه په استفاده خلکو ته قناعت ورکړي. همدارنگه د ټولنپوهنې (جامعه شناسي) په مرسته، د اقتصاد علم کولای شي دا معلومه کړي، چې ولې او په څه علت ځینې اقتصادي پلانونه په ځینو ټولنو کې په بریالیتوب سره تطبیقیږي او په ځینو نورو ټولنو کښې نامطلوبه اثرونه او نتیجې منځ ته راوړي.

د اقتصاد او حقوق علم:

د حقوق علم د هغو قواعد او اصولو څخه عبارت دی چې د اشخاصو او افردو پر رابطې د یو بل سره د ټولنې او دولت په مقابل کې حاکم وي.

د اخلاقي قوانینو پر خلاف چې خاص اجرائیوي ضمانت پکې شامل نه دی، حقوقي قوانین د اجرائي ضمانت لرونکي دي، او خلک د هغه په تطبیق او یا د هغه

څخه په خود داری مکلف دي. د اقتصادي او حقوقي علومو رابطه له دې نظره د اهمیت وړده، چې دوی دواړه د ټولنې او اشخاصو (افرادو) اړیکی او رابطې بررسي او تنظیموي، مګر هر یو د دې اړیکې او رابطې د خاصو دیدګاهو څخه څیړي، مثلاً د صنایع په برخه کې د اقتصاد علم د غه موضوع د کارګرانو څخه مناسبه استفاده د تولید په برخه، د معاشونو او قیمتونو موضوع، د صنعتی ښارونو او تولیداتو د عرضې او تقاضا مسئله او داسې نور تر بحث لاندې نیسي، په داسې حال کښې چې د حقوقو علم د کارګر او کار فرما په منځ اړیکې د قانون له نظره، فردي او د ډله ایز قرار دادونه، د کارګر او کار فرما د اختلافونو په هکله مقررات، بیمه او داسې نور تر مطالعې او څیړنې لاندې نیسی.

اقتصاد او دیني علوم:

اقتصاد د دینی علومو سره نږدې اړیکي لري، او د اسلامي فقهي او د اسلام د مقدس دین ارشاداتو او نورو ادیانو زیاته برخه اقتصادي مسایل تشکیلوي. د دې حکمونو زیاته برخه د ټولنې اقتصادي او معیشتي روابطو په تنظیم پورې اړه لري.

د اقتصاد رابطه له روانشناسی، بشر پیژندنې او نژاد پیژندنې سره:

برسیره پر هغو علومو چې ورته اشاره وشوه، د اقتصاد علم له نورو ټولنیزو علومو، لکه: رواشناسی، مردم شناسی (بشر پیژندنه) او نژاد شناسي (نژاد پیژندنی) سره نږدی اړیکي لري. برسیره پر اجتماعي علومو، اقتصاد، ریاضي او احصائیې سره هم نژدې اړیکي لري.

ولې باید اقتصاد وکړو؟

د اقتصاد علم د انسانانو له یو لړ منظمو فعالیتونو څخه عبارت دی، چې د اړتیا وو د لیری کولو له پاره، د لږ تر لاسه کیدونکو وسایلو څخه په استفاده کولو،

دیو منظم پلان په چوکاټ کې د اقتصادي اصولو په نظر کې نیولو سره صورت مومي. موږ باید اقتصادي عمل وکړو، ځکه چې:

لومړی: د انسانانو غوښتنې او اړتیاوې نامحدودې دي.

دویم: ددې اړتیاوو د لیرې کولو له پاره وسایل او امکانات محدود دي.

له پورتنی ټکی څخه دا جوته کیږي، لکه څرنګه چې د ضرورتونو د لیرې کولو له پاره وسایل او امکانات محدود او ضرورتونه نامحدودي دي، نو باید کوښښ وشي، چې تر ممکنه حده پورې په همدغه امکاناتو او وسایلو د انسان زیاتره اړتیا وي لیرې (رفع) شي. په دې صورت کې ویلای شو چې اقتصاد کول عبارت دي د انتخاب کولو څخه.

په هر اقتصاد کې د هغه اقتصادي نظام او سیستم دنه په نظر کې نیولو سره، باید لاندنیو پوښتنو ته ځواب ورکړل شي:

الف- څه شی باید تولید شي؟ یعنې کوم شیان او خدمتونه په کوم کیفیت او شکل او په کومه اندازه په اقتصاد کې تولید شي؟

ب- څرنګه تولید شي؟ یعنې د کومې فني طریقې څخه په تولید کې استفاده وشي، او د تولید د عواملو ترکیب (طبیعت، ځمکه، کار، سرمایه یا پانګه او اداره) او همدارنګه دکار قوه، دکار مواد، (کار وسایل او اداره) څنګه صورت ومومي؟

ج- د چا له پاره تولید شي؟ یعنې په څه ترتیب او په کومه طریقه د هیواد د تولیدات د خلکو په منځ کې وویشل شي، د هغه له جملې څخه په څه اندازه د مصرف د پاره او په کومه اندازه پانګه اچونې ته اختصاص ورکړل شي.

د- ترکومه حد پورې د موجوده منابعو او زیرمو څخه استفاده وشي، یعنې په څه ترتیب موجوده او آینده حقوقو د طبیعي منابعو په اړتیا او اعظمي استفاده ددې منابعو څخه تفکیک او سره توپیر شي.

هـ- ترکومې اندازې پورې باید د تخنیک د استفادې په ساحه کې انعطاف پذیري و منل شي؟ یعنې په کومو وقفو او طریقو اوسنی تولید په وروستۍ تکنالوژیو بدل کړای شي.

د اقتصاد د علم ویش:

د اقتصاد علم عمدتاً په دوو مهمو برخو ویشل کیږي: (ملي اقتصاد او تصدي اقتصاد)، او په دې دوو برخو کښې مربوطي نظریې او سیاستونه ارزیابي او مطالعه کیږي. برسېره پر دې باید وواېو چې پولي، کریدتي او تجارتي مسایل، مالي نظریې او سیاستونه هم پراخې تخصصي او تحقیقي څېړنیزې څانګې د اقتصاد د علم په ساحه کې احتوا کوي.

دا جوته ده چې په اوسني زمانه کې په اقتصاد کې د تحقیقي او سنجشي روشونو او میتودونو او همدارنګه ریاضي و احصائیې څخه په پراخه اندازه کار اخیستل کېږي، او اقتصاد یوه لویه او پراخه تحقیقي او علمي ساحه په بر کښې نیسي.

ملي اقتصاد، له هغه علم څخه عبارت دی چې د یو هیواد د سیاسي قلمرو په ساحه کښې تر مطالعې لاندې نیول کیږي، او اقتصادي عمومي مسایل تر ارزیابۍ او مطالعې لاندې نیسي. تولید د ملي اقتصاد له نظره عبارت دی له ځمکې، کار، پانګې (سرمایه) او اداری څخه. تصدي اقتصاد علم، عبارت له هغه علم څخه دی، چې اقتصادي اصول په یوه کارځای کې چې یو اقتصادي واحد (تصدي) دی، تر مطالعې لاندې نیسي. د تولید عوامل د اقتصاد تصدي له نظره عبارت له د کار وسایل، د کار قوه، د کار مواد او اداره او تنظیم څخه دی.

دولت هم یو اقتصادي عامل دی، او د هغه فعالیت د عمومي اقتصاد تر عنوان لاندې مطالعه کیږي. دولت د خپلو لګښتونو له پاره مالیې ټولوي، او خپلو کارکوونکو ته معاش ورکوي. د دولتي اقتصاد د برخي فعالیتونه، هغه فعالیتونه

دی، چې خصوصي تشبثات د هغه په سرته رسولو مایل او قادر نه وي، لکه د بندونو او نهرونو جوړول، هوائي ډگرونه جوړول، برېښنا او تیلفون شبکې او لینونه ایجادول، لارې جوړول او داسې نور.

برسیره پردې د اقتصادي فعالیتونو یوه لویه برخه د انفرادي اشخاصو له طرفه سرته رسیږي، او د بازار د ضرورت لویه برخه او تولیدات او همدارنگه د کالیو (شیانو) خرڅلاو د دې سکتیور له خوا سرته رسیږي، چې په اوسني وخت کښې د فعالیتونو یوه لویه ساحه په بر کې نیسي.

د اقتصادي مسئلو د تحلیل لارې چارې:

اقتصادي څیړنې د اقتصاد د مطالعې په برخه کې زیاتی او یوه د بل بشپړونکې دي. دغه روشونه او تگ لارې نظر په طریقه او طرز د استدلال سره، د تحلیل مقیاس او د وخت و زمان رول په تحلیل کښې تشریح او توضیح کیدلای شي.

د قیاس روش (Deduction) او د استقرا روش(Induction):

د هغو لومړنیو روشونونه چې اقتصاد پوهانو د اقتصادي قوانینو د کشف دپاره تر استفادې لاندې نیولي دي د قیاس او استقرا روشونه دي.

د منطق له نظره د استقرا روش له هغه طریقې اوروش څخه عبارت دی، چې انسان یو قانون او کلي او عام حکم چې د مسلمو اصولو او بدیهیاتو یو جزء دی پر خاصو مواردو جاري کړی او لازمه نتیجه لاس ته راوړي. مثلاً هر شی چې جاذبه قوه ولري، نورشیان ځانته راکاږي، د ځمکې په باره کښې ویلای شو چې ځمکه د جاذبې قوې لرونکې ده، ځکه چې شیان ځان ته جذبوي.

د استـــقرار روش د قیـــاس د روش بر عـــکس کوښښ کوي چې په جزئي چارو کښې په مطالعه او اولیـــدنه او د هغـــوی د عمل د شکل او نحوې له نظره، کلي او جامع اصول لاس ته راوړي.

په تیرو وختو کې د خاص روش مکتب د تحلیل له نظره تعقبیده، خو په

اوسنیو شرایطو کې مطلوبې نتیجې ته د رسیدو او د اقتصادي قوانینو د کشف په خاطر له دواړو روشونو (قیاس او استقرار) څخه استفاده کیږي. برسېره پردې د اقتصادي مسئلو د تحلیل له پاره د وراني روش، ریاضي او احصائیوي میتودونو، او همدارنګه د کوچنی او لوی (میکرو او ماکرو) اقتصاد تحلیلی روش څخه او دستاتیک او ډینامیک روشونو څخه هم کار اخیستل کیږی.

ستاتیک (Static) د سکون او عدم تحرک معنی لري. یا په بل عبارت، ستاتیک د اقتصادي متحولینو د بررسی څخه په یو ټاکلی حالت کې، عبارت دی.

ډینامیک (Dynamic) یا متحرک روش په اقتصادي څېړنو کې په مختلفو زمانو کې د عامل زمان د وارد کولو او شاملولو څخه عبارت دی.

د اقتصادي پوهې د تحقیق او مطالعی له پاره د دواړو علومو او پوهې څخه کار اخیستل کیږي.

دویم څپرکی:

اقتصادي اصطلاحات او مفاهیم

د اقتصاد علم لکه د نورو بشري علومو په شان د خاصو مقولو او اصطلاحاتو درلودونکی دی، او زده کوونکي یې اړ دي چې له دغو مفاهیمو او اصطلاحاتو سره آشنائي پیدا او له هغو څخه استفاده وکړي. ددې ټولو اقتصادي اصطلاحاتو او مروجې مقولې د عمیقې او دقیقې مطالعې متضمن دي او د اقتصادي او اجتماعي پرمختیا او دوې سره سم نوي مفاهیم او مقولې په دی عرصه کښې وارد یږي، او هر ورځ دغه مفاهیم او اصطلاحات په دې ساحه کې ورزیاتیږي. سره له دې چې اقتصادي مقولې او اصطلاحات او له هغو څخه استفاده د هر لیکونکي له نظره فرق لري، مګر ځینې اصطلاحات او مقولې په ملي او نړیوالو ادبیاتو او خبري رسینو کې شاملیږي، او د هغو استعمال د ټولنې په ورځنیو چارو کې معمول دی.

په همدې اساس د اړتیا سره سم هڅه کوو چې تر ممکن حده پورې هغه اقتصادي مفاهیم او اصطلاحات چې زیات استعمالیږي د ځینو معتبرو منابعو څخه په استفادې سره په لنډه توګه مطرح او توضیح کړو:

۱ - د تولید عوامل:

هغه عوامل چې انسان د هغه په مرسته شیان د خپل ضروریاتو د تأمین له پاره تولیدوي، د تولید عوامل بلل کیږي. کولای شو چې د تولید عوامل په دریو ګروپونو وویشو:

- ټول طبیعي شیان، لکه ځمکه، اوبه، د باد قوه، اتم او داسې نور (طبیعت)

- د بشري ټولنې کسبي او یا ارثي، جسمي او روحي قوې (کار)

- هغه ټول وسایل چې د انسان په واسطه جوړ شوي وي او د نورو شیانو د تولید له پاره ورڅخه استفاده کیږي، لکه ماشین، وسایل او آلات وابزار (سرمایه یا پانګه)

۲- کموالی (کمیابي):

په دې نړۍ کښې چې موږ ژوند کوو، یو قانون د کمیابۍ په نامه موجود دی، نو ځکه انسانان باید د شیانو په تولید کښې د تولید کمیاب وسایل په کار واچوي، تر څو وکولای شي د دوی پواسطه، خپل مخ په زیاتیدو اړتیاوې رفع کړي.

۳- بازار:

بازار په اقتصاد کې له مهمو او با ارزښتو مفاهیمو څخه ګڼل کیږي. بازار په اقتصادي معنی او مفهوم په هر رنګه اقتصادي مبادلې اطلاق کیږي. په کلي توګه د بازار له پاره درې ځانګړنې په پام کې نیول کیږي:

لومړی- بازار هغه ځای دی چې پیرودونکي او خرڅونکي یو او بل سره وېني او لیدنه کتنه پکې کوي.

دویم- بازار هغه ځای دی چې په هغه کښې د شیانو او خدماتو مبادله صورت نیسي.

دریم- که چیرې په مخابراتي او تیلفوني شکل هم معاملې سرته ورسیږي، بازار عملاً منځ ته راځي، نو ځکه په دې ځای کې بازار لزوماً د یو خاص ځای او مکان معنی نلري.

٤- د عمومي برخې اقتصاد:

د دولت اقتصادي فعالیتونو تشریح او تحلیل او یا په بل عبارت پر اقتصاد د لګښتونو عمومي اثرونه او مالیاتو، مطالعه او څیړنه د عمومي برخې اقتصاد موضوع ده. البته د دولت اقتصادي فعالیتونه هم هغه موضوع ده، چې د اقتصاد

په عمومي برخه کې د پاملرنې وړ ګرځي. د مصرف کوونکي او تولیدونکي د ژوندانه پر شرایطو باندې، د دولت د فعالیت اثرونو تحلیل د اقتصاد عمومي برخې موضوع تشکیلوي.

د دولت فعالیتونه د خلکو او ټولنې په ورځنې ژوندانه باندې تاثیر لري. مقررې او قوانین، اداري، تصمیمونه، اقتصادي سیاستونه، لکه د منابع تخصیص، اقتصادي ثبات او د شتمنۍ ویش په مجموع کې د دولت فعالیتونو پورې اړوندي دي، چې د عمومي برخې په ساحه کې تر مطالعې لاندې نیول کیږي. یا په بل عبارت عمومي اقتصاد، د عایداتو او شتمنۍ ویش او په وروستي تحلیل، اقتصادي تېنګښت تر پاملرنې لاندې نیسي.

۵ – د خصوصي برخې اقتصاد:

دغه اقتصاد د مؤسسو او خصوصي افرادو او اشخاصو له فعالیتونو څخه عبارت دی، او په اوسنیو شرایطو کې دغه برخه د مختلفو ټولنو په اقتصادي چارو کې ډیر لویه ساحه احتوا کوي. د دغه اقتصادي عرضې د فعالیت انګیزه د هغه فرادو او اشخاصو خصوصي ګټې تشکیلوي چې د تولیدي عواملو لرونکي دي. مګر خصوصي افراد او اشخاص د ګټې د لاس ته راوړلو له پاره، قسماً ټولنیزې اړتیاوې رفع کوي، او په دې لحاظ ټولنیزو ګټو ته هم خدمت کوي.

٦ – ارزښت:

د اقتصاد په علم کې ارزښت لاندې مفاهیم لري:

۱ – مبادلوي یا تبادلوي ارزښت: په دې معنا چې ارزښت له هغه مقدار څخه عبارت دی، چې یو بل شي سره تبادله کیږي.

۲ – د استعمال ارزښت: دغه ارزښت مفهوم زیاتره د یوشي ګټورتیا او مطلوبیت افاده کوي، یعنې دیو شي ارزښت نظر په آزادیو او اړتیاوو فرق کوي. او په ډیر استفادوي ارزښت لري، مګر د هغه مبادلې ارزښت ډیر کم دی.

۷- عرضه:

د شیانو (امتعې) او خدماتو هغه مقدار او اندازه ده، چې په یو ټاکلي قیمت پیرودونکي (خریدار) ته وړاندې کیږي. ډیر عوامل د عرضې په ټاکنه کې دخالت لري، لکه د محصول بیه، د تولید د عواملو تأمین او د نورو شیانو بیې.

۸- تقاضا:

د ټاکلو شیانو او خدماتو هغه مقدار دی چې په ټاکلي وخت کې په ټاکلي بیه وپیرودلای شي، کله چې د یو شي بیه کمه او ټیټه شي، نو تقاضا هغه ته زیاتیږي، او کله چې د شیانو بیه لوړیږي، دهغو شیانو ته تقاضا کمیږي.

۹- تصدي یا کارځای:

د یو تخنیکي، اقتصادي او ټولنیز واحد څخه عبارت دی چې په هغه کښې د تولید عوامل (د کارقوه، دکار وسایل، د کار مواد او اداره) سره یوځای کیږي، او په نتیجه کې د شیانو تولید سرته رسیږي، تولید لاندېنې قسمونه لري:

لومړنیو موادوتولید: د نیم کاره موادو تولېد اود کار تمامو ادوتولېد.

۱۰- ټولنیز (اجتماعي) تولید:

د یو ملي اقتصاد د شیانو او خدماتو له مجموعې څخه عبارت دی چې، په یو ټاکل شوي وخت (معمولاً یو کال) کښې منځ ته راځي او په پیسو (پول) افاده کیږي.

۱۱- ملي شتمني او پانګه:

په یوهیواد کښې د ټولې منقولې او غیر منقولې شتمنۍ پولي ارزښت په یو ټاکلي وخت او زمان کې ملي پانګه بلل کیږي.

۱۲- ملي عاید:

په یو اقتصاد کې د یو هېواد د اوسیدونکو د لاس ته راوړل شوي عوایدو مجموعه ده چې، د مختلفو تولیدي عواملو پواسطه یې تحقق موندلی، او دهغه

متشکله عناصر او اقلام عبارت دی له مزد او معاشه څخه، انفرادي خالص عاید، کرایه او اجاره، د اسهامو گټه، د سرمائې گټه، ناتقسیم شوي گټې او پر مؤسساتو باندې مالیې.

۱۳- عاید:

د اقتصاد د علم له نظره هغه پولي حاصلات یا نورې مادي گټې چې د شتمنۍ د په کار اچولو په نتیجه کې او د خدمت په اثر منځ ته راغلې وي، عاید بلل کیږي.

د محاسبې له نظره عاید د یوې تصدي یا یو شخص د ټولو پولي وارداتو څخه عبارت دی.

۱٤- سوداگري (تجارت):

د شیانو او خدماتو له پیرودلو او پلورلو څخه عبارت دی چې مخصوصاً په یوه لویه ملي او نړیواله پیمانه صورت نیسي.

۱۵- تجارتي معاملې:

سوداگر یا غیر سوداگر کسان چې منقول مالونه او شیان چې نورو ته د خرڅلاو یا اجاره ورکولو په مقصد پلوري او هغه منقول شیان د هغه په اصلي حالت یا په بل شکل تبدیلوي او هغه خرڅوي او یا یې اجاره ورکوي، د غه خرڅلاو او اجاره ورکول، د تجارتي معاملو له جملې څخه گڼل کیږي.

۱٦- سوداگر:

هر هغه شخص که افراد وي یا شرکتونه چې، د تجارتي اهلیت درلودونکي وي، او پخپل نوم یې یوه یا څو تجارتي معاملې سرته رسولې وي، او د غه دنده یې خپل دایمي پیشه او کسب گرځولی وي، سوداگر ورته ویل کیږي.

۱۷- تجارتخانه:

تجارتخانه له هغه ځای څخه عبارت دی چې سوداګر خپل تجارتي فعالیتونه له هغه ځایه څخه اجراء کوي، او ددې غوښتونکی وي چې د هغه له ګټې څخه برخمن شي. تجارتخانه د مادي (سامان او وسایلو) او غیر مادي (دکرائی د تجدید حق، نوم او عنوان د تجارت خانې او داسې نور) عناصرو لرونکې ده.

۱۸- مالیات او عوارض:

مالیات هغه مبلغ دی، چې خلک، شرکتونه، او مؤسسات یې له قانون سره سم د دولت د مالي بنسټ او د عمومي مخارجو د تأمین له پاره اخلي. د مالیاتو بله ستره ځانګړنه داده چې د مالیې د اندازې او د عمومي خدماتو ارزښت په منځ کښې چې مالیې ورکوونکی له هغه څخه برخمن کیږي دوه اړخیزه رابطه وجود نلري.

۱۹- بیه (قیمت):

بیه یا قیمت، پولي جنبې یا د امتعې (شیانو) یو مقدار چې د هغې په مقابل کې د بلې امتعې یو واحد مبادله کیدای شي. قیمت د یو شی (متاع) د اساسي خصوصیت او د شیانو ذاتي ارزښت بیانوونکی دی. بیلا بیلو شیانو د قیمت تاکل په اقتصاد کښې، د بازارونو په چوکاټ او محدوده کې ترسره کیږي.

د قیمت په تاکلو کې د تولید لګښتونه، ضرورتونه او بازار اغیز لري.

۲۰- سود، منفعت او ګټه:

د نظري اقتصاد د علم په اصطلاح کې د یوې تصدی د عوایدو د پاتې برخه ده، د سرمائې د ګټې د تادیې، د مځکې اجاره او د کار مزده څخه وروسته چې کار فرما پورې تعلق نیسي. د محاسبې په اصطلاح کې سود یا منفعت د پانګې زیاتوالی د یوې تصدې د فعالیت په نتیجه کښې ده.

خالصه ګټه (نفع) د خرڅلاو د قیمت او د مالیې د عوارضو دور کړې (تادیی) په منځ کې له تفاوت څخه عبارت دی.

۲۱ - سبسايدي:

تولیدنکی او مصرف کوونکی ته هغه بلا عوض کمکونه دي، چې د قیمتونو د سطحې د ټیټ ساتلو یا د یو ټاکلي شي د تولید د جریان ساتلو او خوندي کولو له پاره ورکول کیږي.

۲۲ - د سهام بازار:

هغه بازار یا مارکیټ چې په هغه کښې به لرونکی پانې پلورل کیږي او خرخیږي، د سهام بازار نومیږي. د نړۍ په ډیر و هیواد ونو کښې، مخصوصاً په پرمخ تللي صنعتي هیوادونو کښې بورس او بازار ډیر اهمیت لري. د بازار او بورس اهمیت په دې کښې دی، چې د پس انداز او پانګې اچولو عملونه آسانه کوي. یعنې له یوې خوا د پانګې اچولو امکان منځ ته راوړي او له بلې خوا، د سهمونو په عرض سره د ضرورت وړ سرمایه برابروي، او برسېره پردې، خصوصي پس اندازونه (سپما) په مولدو پانګې اچونې کې په کار اچوي.

۲۳ - ثروت، پانګه او مال:

د مختلفو شتمنیو د اقسامو زیرمې چې د هر اقتصادي واحد له خوا ساتل کیږي، د هغه د درلودونکي له پاره عاید ایجاد وي او یا د عاید د ایجادولو ظرفیت لري. شتمني کولای شي ځانته مختلف شکلونه ونیسي، لکه نقدې پیسې، بانکي امانت، پور (قرضه)، سهمونه او داسې نور د مالي شتمنۍ ډولونه.

۲٤ - د بهرې نرخ او حاصل:

د پیسې (پول) په خدمت کې نیولو بیه، د پیسو د یو ټاکلي مبلغ یوه برخه چې د یو ټاکلي (معینې) دورې له پاره چې د یو لاس ته راوړل شوي پور (قرضې) په مقابل کې ورکول کیږي.

د ګټې نرخ په واقعیت کې د قرضې (پور) لاس ته راوړلو قیمت دی چې په پور اخستونکي یې ورکوي. په همدې اساس د ګټې نرخ هغه عامل دی چې د پیسو

انتقال د پور اخستونکی او پور ورکوونکي تر منځ آسانه کوي، په دې قسم چې پور اخستونکی د پوریا قرضی د لاس ته راوړلو او هغه رضایت چې لاس ته راوړل شي مبلغ ده ته ایجادوي، د غه گټه او حاصل د پیسې خاوند ته ورکوي، په مقابل کې پور ورکوونکی د خپلوتادیه شویو پیسو په مقابل کې د یو ټاکل دورې د پاره مکافات لاس ته راوړي چې هغې ته د حاصل نرخ وائي.

۲۵ - تولید:

هغه فعالیتونو ته چې په وروستني تحلیل کښې د مطلوبو شیانو یا خدمتونو لاس ته راوستلو سبب گرځي، تولید ویل کیږي، تولید د اړتیاوو سره سم صورت نیسي، په دې شکل چې تولید شوی محصول کولای شي د انسان داړتیاوو یوه برخه رفع او له مینځه یوسي.

۲۶ - پلان، برنامه او طرح:

پلان عبارت له هغې وسیلې څخه دی چې، د هغه پواسطه د تولید عوامل (ځمکه، کار او سرمایه) او (د کار وسایل، د کار مواد، د کار قوه او اداره) د هغو هدفونو له پاره چې مخکې دیو ارگان (دولت) له خوا ټاکل شوي دي په کار اچول کیږي.

پلان دیو اقتصادي تصمیمگرۍ مرکز د نوښتونو، برنامو او طرحو د ملي یا تصدی اقتصاد په سطحه یوه مجموعه ده، په دې حالت کولای شو په مختلفو سطحو د پلانۍ طرحې ته اقدام وکړو.

په یو پلان کښې ټول هدفونه او قدامونه یاد داشت، او ممکنه وسایل د اهدافو د سرته رسولو له پاره په نظر کې نیول کیږي.

۲۷ - د سراني عاید:

د سرانې عاید په یوه زماني دوره کښې د یو هیواد د ملي عاید تقسیمولو څخه د نفوسو پر تعداد باندې لاس ته راځي.

۲۸ - پیسې:

پیسې یوه عامه منل شوې وسیله د راکړې او ورکړې (تبادلې) د تادیې، د شیانو د ارزښت ټاکل او حسابي واحد په منظور وي.

پول یو قانوني طلب دی او د دغه طلب همیش د فعالیدو لرونکی دی. د فعالیدو څخه هدف په اجتماعي محصول باندې د کمي او کیفي له نظره قانوني طلب څخه دی. پیسې (پول) د تبادلې د وسیلې، د ارزښت معیار، د ذخیرې وسیله، او د ارزښت د ساتلو وسیله پیژندل شوې دي.

۲۹ - بانک:

بانک یوه عامه اصطلاح ده، چې په مختلفو اشکالو فعالیت لري، چې زیاتره د امانت اېښودلو، تنزیل، پانګه اچونه، پور ورکول، د بانکنوټونو خپرونه، او د رنګارنګ خدمتونه ترسره کول په غاړه لري.

۳۰ - تنزیل:

هغه مبلغ دی چې د یو پور څخه یا د یوې حوالې څخه د ژر تادیه کولو په نسبت وضعه کیږي، او یا هغه مبلغ چې د تجارت سند لکه حجت او داسې نورو د پولې قیمت څخه مخکښې لاس ته راځي، اخیستل کیږي (د وجهی قیمت او د بازار قیمت تر منځ تفاوت). چې عمدتاً بانکونه او مشابه مؤسسې دا رنګ معاملې سرته رسوي.

۳۱ - د پیسې (پول) شبه:

هغه شتمنې او دارائي چې لکه د پیسې په شان کولای شي د ارزښت د ساتلو د معیار په نوم ور څخه استفاده وشي، د پول (پیسې) شبه بلل کیږي. باید وویل شي چې ددې څخه د مبادلو د سهولت ورکوونکي عامل په توګه استفاده نشو کولای، لکه د قرضې د اسنادو پاڼې، د پس انداز د حسابونو ډولونه، چې دا رنګې شتمنۍ په اسانۍ د پیسو (پول) سره د تبدیل وړ دي.

۳۲- شرکت:

شرکت عبارت د هغه قرار داده څخه دی، چې د هغه پواسطه دوه یا څو کسه موافقه وکړي، چې یو شی په ګډه تر عمل لاندی ونیسي، یو شمیر هدفونه تعقیب او هغه ګټه چې د هغې څخه لاس ته راځي، په خپل منځ کې وویشي.

۳۳- تعاوني شرکت:

هغه شرکت چې د غړیو او شریکانو په پانګه منځ ته راغلي وی، او ګټه یې د مالي ذخائرو د پاره د مصارفو او مبالغو د کسر په پام کې نیولو څخه وروسته، د غړو او برخه والو په منځ کې ویشل کیږي.

۳٤- څو ملتي شرکتونه:

د هغه شرکت یا د تولیدی واحدونو مجموعه چې، د نړۍ په یو تعداد زیاتو هیوادونو کې او د مختلفو شیانو په تولید او خدماتو کې د خپل هیواد څخه بهر کار او فعالیت کوي، څو ملتي شرکتونه بلل کیږي. دا رنګه شرکتونه لږ تر لږ ۲۵ فیصده خپل تولید په نورو هیوادونو کې سرته رسوي.

۳۵- انحصار:

هغه بازار دی، چې په هغه کې یو عرضه کوونکی او یا تولیدونکی وجود ولري. انحصاري بازار د درې اصلي ځانګړتیاوې لري:

لومړی - په تولید کښې د تصدیو مشارکت اصلي انګیزه، ګټه ده.

دویم- بل تولیدونکی وجود نلري.

دریم- تولیدونکی د بیې ټاکوونکی هم دی.

۳٦- د پیسو عرضه:

په یو اقتصاد کې د نقدي شتمنۍ مجموعه ده، چې کولای شو هغوی په ضروري شیانو او خدمتونو تبدیل کړو، نه یوائې پیسې، بلکه امانتونه، حوالې او کریدتي سندونه هم په هغه کې شامل دي.

۳۷- د پیسو بازار:

هغه مالي مؤسسې دي چې په هغه کې د لنډ وخت بیه لرونکې پاڼې، د لنډې مودې پورونه د سره زر (طلا) پیرودل او رانیول او د اسعارو مبادله سرته رسیږي.

۳۸- پولي سیاست:

د مرکزي دولت سیاستونه، چې د مرکزي بانک له لارې د موجودو پیسې مقدار په اقتصاد کې، د بهرۍ نرخ، د داخلي پیسې (پول) د مبادلې نرخ د خارجي اسعارو په مقابل کې سرته رسیږي، پولي سیاستونه بلل کیږي.

۳۹- د پولي سیاستونو هدفونه:

د پولي سیاستونو اهداف د ماکرو یالوی اقتصاد د اهدافو مجموعه احتوا کوي. دغه هدفونه عبارت دي له: د اقتصاد دوامدار وده، د پیسو د رانیولو (خرید) د قدرت ثبات، د تادیاتو د بیلانس تعادل ایجادول، د بیو د سطحې ثبات، او بالاخره د پانګې آچونې پر سطح نفوذ.

٤۰- پولي پایه:

په یو اقتصاد کښې نقدي مالي زیرمې دي، چې معمولاً د کاغذي او مسکوکو پیسو په شکل په دوران کې وي.

٤۱- تجارتي بانکونه:

تجارتي بانکونه هغه مؤسسې دي، چې مختلف مالي خدمتونه سرته رسوي، لکه د مبادلې حوالې، د برات سندونه قبلول او منل، طلباتو نقدول، پور ورکول، د بیې لرونکي پاڼو سهمونه او قرضي نشرول، خرڅول او پېرودل، او په پای کښې د بانکي خدمتونو یوه برخه سرته رسول، چې ځینې وخت دغه بانکونه مؤسسو ته پولي پورونه هم ورکوي.

۴۲- بازار موندنه:

په کلي توګه، خرڅلاو، توزيع، تبليغات، د خرڅلاو تشويق، د توليد پلانګذارۍ عمليو او فعالتونو ته بازاريابي وايي. یا په بل عبارت بازار يابي هغو عملياتو ته ويل کيږي، چې مستقيماً مصرف کوونکي او دقيقه ارزيابي د بازار د ضرورتونو څخه او د دغه ضرورتونو انعکاس توليدي مرکزو ته ترسره کوي.

۴۳- نړيواله سوداګري:

د يو هيواد او نور نړيوالو هيوادو په منځ کې د شيانو او خدمتو تبادله ده. د دې مبادلې د برقرارولو دليل د نړۍ د مختلفو هيوادو په منځ کې د بيلابيلو شيانو او خدمتو د توليد او مصرف توپير دی. برسيره پردې د اقتصادي سوکالۍ زياتوالی په هر هيواد کې د تنوع د ايجاد او لاس ته راوړلو له لارې په موجوده شيانو او خدماتو د لګښت د پاره دی.

۴۴- بيمه:

هغه قرار داد دی چې د هغه پر اساس بيمه شوی د يو ټاکلي مبلغ په مقابل کې بيمه کوونکي ته، خپله پانګه د غير مترقبه حوادثو په مقابل کې بيمه کوي، او بيمه کوونکی وعده کوي چې د حادثې د واقع کيدو په صورت کښې يوه برخه يا د بيمه شويو ټول ادعا شوی مبلغ د لومړي قرارداد په اساس، چې د دواړو خواوو په منځ کښې عقد شوی دی، تاديه کوي.

۴۵- پړسوب (تورم):

د تورم په دوره کې، قيمتونه لوړيږي، او د پيسو واقعي ارزښت کميږي، په حاد تورم کې قيمتونه په چټکتيا سره لوړيږي او د پيسو ارزښت په شدت سره کميږي، چې په دې حالت کښې به جنسي مبادلې د بازار ډيرې ښې مبادلې وي.

۴۶- پانګه (سرمايه):

پانګه يا سرمايه د توليد له مهمو عواملو څخه دی، او له هغه شتمنۍ څخه متشکله ده، چې د هغه څخه عايد لاس ته راځي او په پولي حساب افاده کيږي.

معمولاً د پانګې (سرمايې) اصطلاح د سرمايوي اموالو سره په مترادفه توګه استعماليږي. ځنې وخت پانګه په پولي پانګه او تملکي پانګه تشخېص کيږي. د پولي پانګې اندازه د سرمايې هغه برخه ده چې د پول يا بانکي امانت په شکل ساتل شوې وي. او تملکي سرمايه، د سرمايې هغه برخه ده، چې د تملک د سند په شکل، لکه سهمونه، دګروي او قرضې سندونه موجود وي.

په محاسبه کې پانګه (سرمايه) هغه مبلغ ته وايي چې، په يو کسب او کار کښې پانګې اچونې شوې وي، په اقتصادي تيورۍ کښې، سرمايوي مالونه، هغه توليدي اجناس دي، چې د زيات توليد يا دنوي توليد له پاره په کار اچول کيږي.

٤٧ - پانګه اچونه:

د پيسو (پول) تبديلولو هغه رنګ ملکيت ته، چې دوام ولري او ګټور وي، لکه د قرضې د سندونو او نور ملکيتونه پلورل، چې اميد کيږي، اصل يې مصئون او رضايت بخشه عايد ترې په لاس راځي. په اقتصادي نظريو کښې د پانګې اچولو څخه مقصد د پولي پانګې څخه په استفادې سره توليدي وسايل لاس ته راوړل دي، او د خرڅلاو وړ مالونه هم په بر کښې نيسي. په بل عبارت پانګه اچونه، په واقعي توګه پانګې ثبات، لکه توليد يا تعمير، ماشين او آلات، او ساختمانونه جوړول دي، او دشيانو او کاليو د تمرکز بيانوونکي دي، چې پخپله مختلف شيان (امتعه) او خدمات دوروستنيو لګښتونو له پاره تأمينوي.

٤٨ - پولي انقباض (ډيفلاسيون):

د ډيفلاسيون څخه هدف د قيمتونو د سطحې ټيټيدل دي، او دا حالت هغه وخت کې منځ ته راځي، چې د پيسو (پول) حجم او اندازه د عرضه شوي اجناسو او خدماتو په نسبت په يوملي اقتصاد کښې لږه وي، او يا د ځينو علتونو په اساس په لګښت کې لږوالی راغلی وي، او په دې حالت کې د پيسې د دوران چټکتيا کمه شوې وي، او ډيفلاسيوني حالت منځ ته راځي.

٤٩ - صادرات:

هغه شيان او خدمت دي، چې په يو هېواد کښې د خرڅلاو د پاره د نورو هيوادونو په بازارونو کښې توليديږي، او د صادراتي شيانو، صادرونکی هېواد نورشيان او خدمات، سره زريا اسعار لاس ته راوړي.

٥٠ - واردات:

واردات عبارت دی د سوداګرۍ د مال را نيول له باندنيو هيوادو څخه او يا هغه شيان چې له بهر څخه هيواد ته راځي، او يا په بل عبارت د يو هيواد توليدي او خدماتي شيانو جريان بل هيواد ته د مصرف او کار اخيستلو په منظور واردات بلل کيږي. په اوسني وخت کې د نړۍ هيوادونه تر زياتې اندازې پورې په نورو هيوادونو کې توليد او ايجاد شوي شيان (مالونه) او خدمات مصرفوي.

٥١ - ناخالصه ملي توليد:

د داخلي ناخالصه توليد مجموعه او ټول عوايد چې د هيواد د اوسيدونکو د اتباعو د پانګې اچونې څخه په خارج کې اوهم ټول عوايد چې د نورو هيوادونو د اوسيدونکو (اتباعو) د پانګې آچونې په نتيجه کې په مورد نظر هيواد کې لاس ته راځي، ناخالصه ملي توليد تشکيلوي.

٥٢ - مالي سياست:

هغه سياست چې حکومت د اداري او يقيني معاملو د ماليې ورکولو، عامه قرضه، پيسې، تخصيصي، او عامه لګښتونه، ددغسې فعاليتونو تاثير په کسب او کار او ملي اقتصاد په ارتباط ايجادوي، د مالي سياست په نامه ياديږي.

٥٣ - اقتصادي بسيا کيدنه:

د مناسبو سياستونو او تدبيرونو اتخاذ، اقتصادي خود کفائی هدف ته د رسيدو په مقصد په هغه صورت کې چې يو هيواد و کولای شي، د خپل اړتياوو يوه لويه برخه په هيواد کې دننه، او له داخلي امکاناتو څخه په استفادې سره توليد کړي.

٥٤ - اقتصادي سیاست:

دغه موضوع په کلي توگه د دولت په دخالت د ټول اقتصاد د اصلي اهدافو په لاس ته راوړنه اطلاق کیږي. د اقتصادي سیاستونو کلي اهداف له لاندینو موضوعاتو څخه عبارت دي: د اقتصاد دوامداره وده، د قیمتونو د سطحی تثبیت، د پیرودلو د قدرت ساتنه، په اقتصاد کې د بشپړ برلاسی ایجادول، او په پای کې د شتمنیو د عوایدو مطلوبه توزیع او وېش.

٥٥ - اقتصادي پرمختگ:

اقتصادي پرمختگ د ننني او باندینیو (دروني او بېروني) عواملو څخه په استفادې سره؛ له اقتصادي ترقۍ او تکامل څخه عبارت دی.

له اقتصادي پرمختگ څخه هدف، له اقتصادي ودې څخه برخمن او مستفېد کیدل، او هغه رضامندي ده، چې د اقتصادي او ټولنیزې ودې او پرمختگ څخه لاس ته راغلي ده.

٥٦ - کریدت، اعتبار:

د شیانو (مالونو)، د خدماتو مالکیت، بې له سمدلاسه او فوري پرداخته او په آینده کې د استفادې حق ورکول کریدت نومیږي.

٥٧ - لگښت:

د شیانو او خدمتونو په کارولو د انسان د غوښتنو د رفع کولو، یا په بل عبارت له موجوده منابعو څخه د اوسني او جاریه اړتیاوو د رفع کولو په منظور استفاده کول لگښت بلل کیږي.

د احصائیې له نقطه نظره د کورنیو، خصوصي شرکتونو او بالاخره جاري مخارجو د ټولو مصارفو څخه، د عمومي برخې جاري مخارج لاس ته راځي.

د عاید او مصرف په منځ کې رابطه دا رنگه ده چې، که څومره عاید زیات شي لگښت هم زیاتیږي.

۵۸ - چک:

چک يوه ليکلې حواله ده، چې معمولاً په بانک کې د يو امانت اېښودونکي له خوا صادرېږي، او بانک ته اجازه ورکوي چې يو ټاکلي مبلغ هغه شخص ته چې په نوموړې حواله کې يې نوم ليکل شوي وي، ورکړي.

۵۹ - چکي اعتبار:

يو له هغو خدماتو څخه دی، چې ځينې بانکونه يې د مشتريانو له پاره برابروي، په دې معنی چې يو مبلغ د کريدت (اعتبار) په نوم د مشتري له پاره تعينوي، او مشتري د چک په ايستلو، له دې حساب څخه کله کله برداشت کوي او په ټاکل شوې توګه دوخت او زمان له نظره، خپله قرضه بانک ته مجدداً تاديه کوي.

۶۰ - اعتباري امانتونه، چکي پيسې:

هغه پور چې يو بانک امانت اېښودونکی ته د يو مبلغ د زياتولو په وسيله د هغه دارائي په حساب کې بانک ته ورکوي، او بيا نوموړی مشتري د چک په اهداکولو سره له هغې څخه ګټه اخلي.

۶۱ - د چک په وسيله معامله:

هغه روش چې د هغه په اساس يو شرکت چک يا يو د اعتبار سند خرڅوي او پيرودونکی موافقه کوي، د قسطونو او دهغې د حاصل (بهرې) په منظمه تاديه او پرداخت، خپل طلب لاس ته راوړي، او له بلې خوا څخه پيرودونکی (خريدار) خپل چک په ټاکلو خرځلاوځايونو کښې په شېانو (کاليو) تبديلوي.

۶۲ - بودجه:

بودجه په واقعيت کې دعوايدو او لګښتونو براورد دی د وروستۍ او راتلونکی دورې له پاره، نو ځکه بودجه د جاري حسابونو د ساتنې وظيفه په غاړه نه لري، بلکې دعوايدو د حاصلولو او مصرف طرح او پلان په آينده کې وړاندې کوي.

٦٣- د قرضي سند:

د قرضي پاڼې ديو ډول بيې لرونکې ځانگړې پاڼې دي چې، د بهرى (حاصل) په ثابت نرخ، د مرکزي دولت، يا محلي دولتونو، شرکتونو، بانکونو، او نورو مؤسسو له خوا نشريږي.

٦٤- تجارتي بيه لرونکې پاڼې:

د لنډې مودې د تبادلې ورځني مختلف سندونه چې، د پيسو (پول) يو ټاکلي مبلغ تاديه کولو تعهد په يو ټاکلي او معين مدت او ځای کوي، لکه حجت، تجارتي حوالې، تجارتي قبولي گانې او داسې نور، چې د انتفاعي مؤسسو او شرکتونو له خوا صادريږي. په بانکدارۍ کې هغې قرضې چې د مالونو او شيانو د خريدارۍ په معاملو کې منځ ته راځي، په بيه لرونکو پاڼو کې شامليږي.

٦٥- بانکي قرضې:

بانکي قرضې هغه پيسې دي، چې تجارتي بانکونه يې د يوې مشخصې زمانې دورې له پاره د تجارتي او اقتصادي او همدارنگه ساختماني فعاليتو له پاره خپلو مشتريانو ته ورکوي.

٦٦- پشتوانه، د کاغذي پيسو پشتوانه:

هغه اندازه سرزر، اسعار او بيه لرونکي سندونه چې له قانون سره سم يو مرکزي بانک د کاغذي پيسو په مقابل کښې بايد ولري. هر کله چې يوه برخه د خپروشويو کاغذي پيسو (بانکنوټونو) د سره زرو پشتوانه ونلري، هغه ته اعتباري پيسې وائي.

٦٧- پس انداز:

د پس انداز اصطلاح په لاندنيو معناوو او مفهومونو په کارول کيږي:

۱- د پيسو يا مادي اجناسو د زېرمه کولو عمل د راتلونکې استفادې لپاره.

۲- د پیسو جریان یا هغه منابع چې په ټاکلي مدت او زمان کښې د دغسې عملیې پواسطه تولیږي.

۳- د سپما (صرفه جوئي) کولو عمل د منابعو د استفادې په طرز او روش کې او د منابعو اقتصادي ساتنه او څارنه.

٤- هغه منابع چې د سپما (صرفه جوئیي) او ساتنې او څارنې په اثر منځ ته راغلې وي. د اقتصاد په علم کې زیاتره پس اندازونه د پیسو (پول) په شکل د توجه وړ واقع کیږي.

٦٨- د تادیاتو بیلنس، د پرداختونو ترازو:

د یو هیواد مجموعي تادیات باندنیو هیوادونو او د باندنیو (خارجي) هیوادونو د تادیاتو مجموعي ته په یو ټاکلي وخت کښې د تادیاتو بیلانس وائي. په حقیقت کې دغه بیلانس له خارجه سره د راکړې او ورکړې معاملو یوه لنډ فهرست دی چې، په پیسو ښودل کیږي.

دغه ورکړه او راکړه عبارت د سره زر، ټول مال التجاره او خدمات لکه کرایه او تادیات، د انتقالاتو لګښتونه، پانګې، قرضې او د هغې دربحې پرداخت دی. د یو هیواد د تادیاتو بیلانس یوه برخه، له یو یا څو هیوادونو سره د هغه د اقتصادي رابطو محدوده دی، او یا دا چې د هغه اقتصادي اړیکی د ټولې نړۍ سره دي.

٦٩- د تجارت بیلانس، د تجارت تله:

د صادراتو د مجموعي ارزښت، د یو هیواد د وارداتو د ارزښت په مقایسې سره دی، همدارنګه د یو ملي اقتصاد د وارداتو او صادراتو د پولي ارزښت په منځ کښې تفاوت ته د تجارت بیلانس وائي.

۷۰- بیلانس:

د بانګو او ورکړو یو لنډ فهرست په یو ټاکلي تاریخ کښې چې خلص کسر یا زیاتوالی هم ښیي.

په محاسبه کښې د حساب باقي په معنی استعمالیږي.

۷۱- بشپړ د سیالي (رقابت):

د مختلفو صنايعو د جوړښت نمونه په يو اقتصاد کې، چې له هره جهته د يوشي د عرضه کوونکي يو زيات تعداد دېو او بل سره رقابت لري. د کامل رقابت بازار د مشخصو خصوصيتونو لرونکی دی چې هغه عبارت دي له:

۱- په هر صنعت کې تو تعداد زياتې کوچنۍ تصدۍ فعاليت لري، او د هغه د هريو سود هغه وخت زياتيږي، چې د تصدي د نهائي لګښتونو او يا قيمت معادل وي، د کوچنيو تصديو د ابعادو په علت او د هغه زياتوالی، تصدي ګانې به نشي کولی، چې د بازار پر قيمت تاثير واچوي.

۲- د ټولو تصديو هدف - د هغوی د ګټې زياتوالی دی.

۳- تصديګانې کولای شی، بې له دې چې لګښتونه وزغمي، په ټاکل شوي صنعت کې داخل او يا له هغه څخه خارج شي.

٤- د معاملې وړ شيان (مالونه) يوشان او مشابه دي.

۷۲- اجاره:

د يـو شـخصي مـلکيت د تـصرف په مـنظور قـرار داد دی. دغـه قـرار داد ممـکن دی پـه مؤقتـی تـوګـه د يو ټاکلي وخت له پـاره وي، يـا د اجـاره کوونکـي د ټول عـمر له پـاره وي.

۷۳- استخدام:

استخدام د توليد د عواملو د په کار اچولو مفهوم لري، چې د ملي عايد او اجتماعي محصول د ايجادولو سبب ګرځي. برسيره پردې مصروفيت او اشتغال په يوه دنده او مسلک، او همدارنګه په کسب او کار کې هم استخدام ګڼل کيدای شي.

۷٤- اقتصادي عمومي اهداف:

اقتصادي عمومي اهداف، د لنډې مودې اهدافو (دا ستخدام د سطحې لوړول، د پيسو د ارزښت ثبات، د تاديا تـو د بيلانس تـوازن)، او اوږدې مودې اهداف (اقتصادي انکشاف، د منابعو څخه معقوله استفاده، د عايدعادلانه ويش، او د کار د ساعتونو کموالی، د فراغت د ساعتونو زياتوالي) څخه عبارت دی.

۷۵- کار:

د انسان له فکري او جسمي فعالیت څخه عبارت دي چې د اړتیا وو د له منځه وړلو او د عوایدو د لاس ته راوړلو له پاره سرته رسیږي. کار د یو ځواک په توگه له جسمي او فکري استعداد څخه د استفادوی ارزښت د ایجادولو په غرض تعریف شوی دی. د کار عاید د کار د مزد یا اجورې په نوم یادیږي.

۷٦- تولیدي ظرفیت:

په یو ټاکلي وخت کې د وسایلو د تولیدي قوې د کمیت او کیفیت له نظره تولیدي ظرفیت بلل کیږي. څرنگه چې په هره تولیدي پروسه کې یوه اندازه پیسې مصرفیږي، نو ځکه د هغه د گټې ربح او د وسایلو د فرسایش مبلغ، پر تمام شوي لگښت باندې اغیزه لري.

۷۷- برات:

عبارت له هغه سنده څخه دی چې، د هغه په اساس یو سړی بل سړي ته دستور ورکوي چې د هغه په رویت تریو ټاکلي او معین وخته د دریم گړي سړي په وجه، یا د هغه پر حواله کې ټاکلي مبلغ ورکړي.

۷۸- تجارتي حجت:

تجارتي حجت له هغه سنده څخه عبارت دی چې، د هغه پواسطه لاس لیک کوونکی د هغه پرځای چې دوجهې پرداخت ټاکلي مودې د رسیدو سره سم دریم گړي ته ورکړي، پخپله تعهد کوي.

۷۹- پروژه:

پروژه عبارت د فعالیت یا د اقتصادي فعالیتونو مجموعه ده چې، د یو واحد په حیث، پلانگذاري، تمویل او د هغه تطبیق له یوې خوا څخه لگښتونه ایجابوي، او له بلې خوا د هغه څخه د حاصل توقع هم کیږي. یوه پروژه د اقتصادي فعالیتونو مجموعه ده، په یو ټاکلي وخت کې، د یو مشخص مقصد او یا مقصدونو څخه، د یو یا څو مخصوصو هدفونو ته د رسیدو په خاطر شروع، او په یوه مشخصه دوره کې پای ته رسیږي.

۸۰- امانت:

امانت په اقتصاد کې عموماً د شیانو، پیسو او یا د نورو مشخصو اموالو او شیانو انتقال ته وایي، چې له یو شخص څخه بل شخص ته، د قرار داد په اساس او د ساتنې یا بل کوم مشخص مقصد او هدف په منظور صورت نیسي.

۸۱- د لنډې مودې امانتونه، لنډمدته سپارل شوی:

هغه امانتونه چې د لنډې مودې مخکینۍ خبرتیا په اساس اخیستل کیدای شي.

۸۲- میعادي امانتونه:

هغه امانتونه چې د پس انداز په بانکونو کې اینبودل کیږي، او د هغه ترلاسه کول په یوټاکلي شوي وخت کې مخکینۍ خبرتیا ایجابوي.

۸۳- بانکي امانت، بانکي سپارل شوې:

د پیسو د یو ټاکلي مبلغ د اخیستو حق له یوه بانکه څخه، چې دغه حق د پیسو د معادل مبلغ یا نورې اسعارې یا بانکي قرضې د مخکینۍ تادیې په اثر ایجاد شوې وي، دغه حق او د هغه معادل پیسې بانکي امانت بلل کیږي.

۸٤- ګټه، ربح، ټکټ پولي:

هغه مبلغ دی چې د سرمایې د استعمال په عوض تادیه او حسابیږي، دغه مبلغ معمولاً د نرخ یا د سرمایې د فیصدي د حساب له رویه مطرح کیږي.

۸۵- اقتصادي نظام، اقتصادي سیستم:

د اقتصادي ژوند له ماهیته څخه عبارت دی، په ځانګړې توګه د طرز تملک ، د ملکیت استعمال او د کنترول حدود او د حکومت د مداخلې له لحاظه.

۸٦- د جاري حساب قرضه:

دا قرضه د بانک له مروجې قرضې څخه شمیرل کیږي، چې تجارت او صنایعو ته ورکول کیږي او په نننیو معاصرو اقتصادي معاملو کښې ور څخه زیاته استفاده کیږي.

دریم څپرکی:

د اقتصادي نظریاتو تاریخي بهیر

د لرغوني دورې اقتصادي پیش بینۍ او نظریې:

د انساني او بشري تمدنونو د منځ ته راتلو په پیل کې، اقتصادي فعالیتونه له هغې سره موجود وو، او انسان د خپلو ټولنیزو مسئلو په سرته رسولو کې، ځینې عامې اقتصادي قانونمندۍ مراعت کړې دي.

په تیرو زمانو کې، اقتصادي قوانین د دین او اخلاقو د اصولو جزء وو، او ټولنیز قوانین د دې ارزښتونو پرېنسټ تنظیم شوي وو.

له میلاد څخه مخکښې په څلورمې او پنځمې پیړیو کې، د یونان ښارونه د نړۍ د نورو ځایونو او سیمو څخه آباد وو، او تبادله، تجارت او د بحرونو کشف د یونان په ټولنه کې د یو لړ اقتصادي فعالیتونو سبب وګرځید.

د اقتصاد په هکله د لرغونو یونانیانو مفکوره له دې کبله د اهمیت وړ ده چې، د اقتصاد اصطلاح پخپل ځانګړي مفهوم په لرغوني دوران کې او د لومړي ځل له پاره د یوناني فیلسوفانو، لکه ارسطو او افلاطون د استفادې او څیړنې وړ وګرځیده. په لرغوني یونان کښې سره له دې چې تجارتي فعالیتونو ښه رونق درلود، مګر کورنۍ د اقتصادي واحد (یا د اقتصادي فعالیتونو د مرکز) په حیث ګڼل کیده، له همدې سببه ارسطو اقتصاد «د تدبیر منزل» یا «د کور مدیریت» په توګه تعریف او په دې عقیده وچې اقتصاد په غیر د کور له مدیریت نه بل شي نه دی، په دې وخت کې د اقتصادي فعالیتونو اندازه زیاتره په کرهنه متمرکزه وه، په داسې حال کې چې په ښارونو کې د شیانو تولید او د هغه منظمه مبادله په بازارونو کې، د سوداګرو د طبقې پواسطه ترسره کیده.

افلاطون او ارسطو مجلله ژوند او ثروت ټولول محکومول، او په دې عقیده وو، چې پانګه د فساد عامل دی، او هغوی سود (ربح) هم رداوه، د هغوی په نظر کرهڼه مولد، او زراعتي تولیدي فعالیتونه یې تأئیدول او د هغې ملاتړ یې کاوه. په منځنیو پیړیو کې هم اقتصادي څیړنو محدوده ساحه اولرن درلوده، او په همدغو کې اقتصادي بحثونه د کلیسا د معیارونو په شاوخوا کې روان وو، په همدې اساس اقتصادي بحثونو زیاتره د اقتصادي مسئلو اخلاقي اړخ په بر کښې نیوه.

د اسلام د مقدس دین په منځ ته راتللو او اسلامي تمدن په خپریدلو، د اقتصاد په ساحه کې اغیزې پرېښودې، او اسلامي طرز تفکر د یووالي او پیوستون په اساس د ټولنې د افرادو په منځ کې د مسلمانانو ژوند ته قدرت څوځونکی ځواک وبانبه، او په ډیرو ساحو کې په موندنو او تحقیقونو بریالي شول، په ریاضیاتو او طبیعي علومو کې یې لوی پر مختګونه وکړل، اسلامي پوهانو د اقتصادي مسئلو په هکله او د معاملو په تنظیمولو کې، زیات کتابونه ولیکل.

اسلام په منځني ختیځ، منځنۍ آسیا او افریقا کې د لویو او قوي مدنیتونو بنسټ اېښودونکی شو، او د اروپایانو د افکارو په ویښولو کې یې ډیر لوړ او څرګند رول ولوباوه. اسلامي پوهانو لکه: فارابي، ابن رشد، ابن سینا او غزالي د پخوانیو او لرغونو یونانیانو فکري اصول اروپایانو ته انتقال کړل.

د اسلام مقدس دین پیدا ښت او د اسلامي فلسفې ودې د کتنی وړ اغیز د منځنیو پیړیو په طرز تفکر باندې پرېښودې.

د زمانې په تیریدو سره ټولنیز او اقتصاد بدلون او تحول په اروپا کې، د تجدد دور صورت وموند او د اقتصاد له نظره د دولسمې پیړۍ څخه وروسته په ایتالیا کې، وروروسته د اروپا په مرکز او شمالي هیوادونو کې، تجاران، صرافان او پیشه وران بریالي شول، ترڅو لازمه نفوذ او اقتدار په ټولنه د ځمکه والو په ځای لاس ته راوړي. په پنځه لسمه پیړۍ کې د اروپا پانګوالې حلقې په اقتصادي او سیاسي

ژوندانه کې لازم قدرت لاس ته راوړ ، د ختیځ اسلامي تمدن سره آشنا شول ، او د سرو زرو او سپینو زرو نویو زیرمه ایزو منابعو ته د امریکا د قارې د کشفولو له لارې څخه لاس ورسید ، چې دغو عواملو نوی افق د اروپائیانو له پاره خلاص کړ.

د رنسانس په دوران کې د خلکو اقتصادي وضع ښه او بهتره شوه ، لوی ښارونه منځ ته راغلل ، او ښاري ژوند پراختیا وموندله ، د بحري انکشاف او د حمل او نقل پراختیا د سفرونو امکان نورو ځایو ته ممکن وګرځاوه ، او د اجتماعي او اقتصادي له نظره تولنې د پرمختګ لاره ووهله. بالاخره د متمرکزو دولتونو له ایجاده سره ، د دولت د قدرت د زیاتوالي په خاطر ، د مالیاتو ورکول د دولته څخه د مالیاتو په منظور ، د مقتدرو استعماري دولتونو د را مینځته کیدو له پاره لارې چارې برابرې کړې او په دې لړ کې د سوداګرانو مکتب په اروپا کې منځ ته راغی.

تجارتي مکتب (Mercantilism):

د پنځلسمې او شپاړلسمې پیړۍ تغیراتو ، بدلونونو او جغرافیائي اکتشافاتو په نتیجه کې او د دې امکاناتو منځ ته راتلل چې په لویدیځ کې د لمړنیو موادو منابعو ته لاس پیدا کړي. تجارتي روابط اوراکړې او ورکړې په واسطه او پیسو څخه کار اخیستل په اقتصادي روابطو کې ، په امریکا کې د سرو زرود ذخائرو کشف ، د تجارت حجم او اندازه په بهر کې زیاته کړه ، له بلې خوا څخه د دولتونو قدرت څرګندولو او د عصري اسلحې استعمال په جنګونو کې اود هغوی بریالیتوب ، د مستعمراتو او استعماري سیاستونو د منځ ته راتګ له پاره زمینه برابره کړه.

له دې تحولاتو سره سم اقتصادي فعالیتونه چې تر پنځه لسمې پیړۍ پورې په اروپا کې د مذهبي او اخلاقي اصولو ته تابع وو ، تغیر وموند او د کسب او تجارت او مادي شتمنۍ او دلوړ ارزښت لرونکې فلزاتو ، لکه سره زراو ، سپین زرو خواته انحراف وموند. د اروپائي ټولنې د منلو وړ نظریات د تجارتي اقتصاد ، ملت

غوښتنې او ملي مسائلو ته توجه د سره زر او سپین زر زیرمو ته هڅیدنې او تمایل، یوائې د ملي پانګې د منابعو تر عنوان او بهرني سوداګرۍ ته توجه او بالاخره د اقتصادي او نظامي سیاست پراختیا وه.

نوځکه تجارتي مکتب یو اقتصادي سیاست او طریقه ده، چې په (۱۵) او (۱٦) پیړیو کې د نړۍ اقتصادي ځانګړو شرایطو محصول او مجموعه ده. په دې شرایطو کې اروپائي نظامیان او سوداګر د ختیځ مالونو او د نوې نړۍ د شتمنیو په پلټنه کې شول. په ظاهره کې د مینې او دوستۍ ښودنو په عنوان د نورو مځکو او هیوادو ته داخل شول او پراخې مځکې یې تصرف کړې.

پرتګالیانو د افریقې له لارې څخه په هندو چین کې استعماري هڅې جوړې کړې، هسپانویانو، د امریکې ډیره او لویه مځکه د هسپانیې د دولت په نامه لاس ته راوړله او د هغې متصرف شول، وروسته د انګلیس، هالنډ او فرانسې دولتونه هم ډګر ته ننوتل، او تجارتي او پولې استعمار ته یې پراختیا ورکړه.

په لنډه توګه د سوداګرۍ د مکتب ځانګړنې عبارت دي له:

- خپل هیواد ته زیاته ګټه تر لاسه کول.
- د سره زرو او سپین زرو د فلزاتو ټولونه او خپل هیواد ته انتقال.
- نورو هیوادو ته د شیانو صادرول او د زیاتو وارداتو مخه نیول.
- د محلي او داخلي صنایعو څخه ملاتړ.
- د اومو او لومړنیو موادو وارداتو بیله محصول او ګمرکي عوارضو څخه.

د سوداګرانو مفکورې او نظریې په بیلابیلو شکلونو په اروپائي هیوادونو کې څرګندې شوې، په پرتګال او هسپانیا کې د فلزاتو سوداګرۍ وده او رونق وموند، په فرانسه کې زراعتي او صنعتي سوداګرۍ رواج وموند، هالنډ او انګلستان کوښښ وکړ، ترڅو د نړیوالې سوداګرۍ له لارې څخه قیمتي فلزات لاس ته راوړي.

د (۱۸) پیړۍ په اوږدو کې د سوداګرانو د نظریو په اجرا او تطبیق کې ډیر مشکلات منځ ته راغلل، چې په تدریج سره د هغوی د نظریاتو صحت له تردید سره مخامخ کړې. د دې مکتب په کوښښ د مثبتې موازنې د ساتلو له پاره بهرني تجارت له مشکلاتو سره مخامخ شو، د صنعتي شیانو او کالیو واردولو مخه نیول هم په عمل کې بریالۍ سیاست نه و، او له هیوادو څخه په غیر قانوني توګه د سره زرو او اسعارو د خارجیدو باعث کیده. بالاخره صنعتي انقلاب د عنعنوي اقتصاد زیربنا ته په اروپا کې تغیر ورکړ. په نوي اقتصادي نظام کې صنعتي کار فرمایان د سرمایه دارۍ د دوران سوداګر پانګه والو ځای ونیو. اقتصادي طریقې او همدارنګه محدود کوونکې تجارتي مقررات د دې مکتب، خپل ځای په تدریجي توګه هغه اندیشې او نظریې ته ورکړ چې د رقابت اصول او په کسب او کار د آزادۍ د (طبیعي قوانینو) له مخې یې بنسټ ایښودل شوی و. د بانکدارۍ پراختیا او انکشاف په اروپا کې له یوې خوا، او د تکنالوژۍ او اقتصادي نوښتونو چې د صنعتي انقلاب څخه نشأت کړی و، له بلې خوا، د دې باعث شو چې، سره زر او سپین زر د شتمنۍ د منابعو په عنوان خپل ځای ځمکې او زراعتي محصولاتو، کارخانو او صنعتي ماشین او آلاتو او په کلي توګه، صنعتي شیانو او مالونو ته پریږدي، او له بلې خوا هیوادونو وکولای شول د طبیعي منابعو څخه په ګټې اخیستنې، زیاتی پانګې اچونې او همدارنګه د کار د قوې حاصل او د کار د مولدیت لوړولو له لارې شتمن شي.

طبیعیون یا د طبیعت پلویانو مکتب (The Fhysiocracy):

په اتلسمه (۱۸) پیړۍ کې د سوداګرۍ د اقتصادي نظام د سقوط سره په اروپا کې د طبیعیونو مکتب بنسټ د فرانسې په هیواد کې کېښودل شو. د غې مفکورې د اقتصادي عقایدو په تشکیل کې زیاته اغیزه درلوده. دغه مکتب د اقتصاد مطالعه د هغه زماني د فلسفي نهضت سره هم وتړله. د طبیعي نظم په مورد

کې يو جهت کښېښنود. د طبيعي قانون د دې مکتب د عملي تفکر اساس تشکيلوي، د هغوی په نظر انساني ټولنه د له پر طبيعت باندې د حاکمو قوانينو تابع ده، او اقتصادي اعمال چې د هغې څخه نشأت کوي، هم طبيعت پورې تړلي ګڼي.

برسېره پر دې طبيعيون په دې عقيده وو، چې د طبيعي قوانينو د اجرا څخه، يو طبيعي نظام منځ ته راځي، چې نه يوازې منطقي او عقيده يې وي، بلکه د ټولنې د اصلاح د پاره هم وي، او د هغوی په وينا ټول افراد او انساني قدرتونه بايد بې له ترديده د غير قابل تغير او انعطاف نه منونکې چې، خدای (ج) وضع کړې دي او بهترين ممکن مقررات دي پيروي وکړي. هغوی د اقتصادي فعاليتونو په آزادۍ باندې عقيده درلوده، او تاکيديې کاوه چې ټولنه بايد کاملاً آزاده اوسي، ترڅو هر وګړی و کولای شي د هغې ګټې په اساس چې لري يې، خپل اهداف تعقيب کړي. د دې اصل پرنسيپ د زياتو ګټو حاصلول او د ډيرو ښېګڼو تعقيبول په ډير لږ لګښت سره به د هر انسان د اقتصادي روش اساس وي.

د غه مکتب د تجارتي مکتب په مقابل کې يو عکس العمل دی، چې په هغه دوره کې د فرانسې ګروندګر د تجارتي مکتب د سياستونو په اثر له بحران سره مخامخ وو، د فرانسې کروندګر د درنو ماليـاتو په ورکولو مجبور او مکلف وو، په داسې حال کې چې نورې طبقې او قشرونه (نجيبان او روحانيون) ماليې ورکولو څخه معاف وو، په نتيجه کې د اقتصادي اصلاحاتو په لور لاره خلاصه شو، او طبيعيونو د نويو او تازه سياستونو اجراء، د اقتصادي اوضاع د ښه کيدو په خاطر مطرح کړه.

هغوی په دې عقيده وو، چې کرهڼه د توليد يوازينۍ منبع ده، صنعت او تجارت يوازې شيانو ته تغير شکل ورکوي او بس، نو ځکه مځکه د عايد او توليد يوازينۍ منبع ده. مځکه يې د ثروت منشاء بللې ده، طبيعيونو د صنايعو فعاليتونه

د مالونو د تجارت او تبادلې څخه مهم ګڼلي دي. ځکه په صنعت کښې افراد او اشخاص د کار په اثر پر اومه موادو باندې د خپل د کار د ارزښت معادل عايد لاس ته راوړي، او په دې صورت کې د مشروع عايد خاوند وي، طبيعيون له هرې برخې څخه د مخه کرهنه تشويق او حمايت کوي.

کلاسيک مکتب:

د اتلسمې پيړۍ په وروستيو او د نولسمې پيړۍ په سر کې اقتصادي مکتب منځ ته راغی چې د کلاسيک مکتب په نامه مشهور دی. ددې مکتب طرفداران د سوداګرۍ د مکتب عقيدې او مفکورې تر استفادې لاندې ونيولې او د اقتصادي قوانينو د کشف او د معاصر اقتصاد علم په بنسټ ايښودلو بريالی شول.

د اقتصادي مسائلو او پديدو د تحليل او تجزيې څخه دغې نتيجې ته ورسيدل چې دولت بايد په اقتصادي چارو کښې له لاس وهلو څخه ډډه وکړي او ټول اقتصادي فعاليتونه خصوصي برخې ته پرېږدي. آدم سميت (A. Smith ۱۷۲۱ - ۱۷۹۰) په دې عقيده و، چې د کار قوه د هرې ټولنې د اصلي ثروت منبع تشکيلوي. هغه عقيده درلوده چې توليد د تخصيص او د کارويش په اساس زياتيږي او د ټولنې اقتصاد د خارجي قوې د دخالت څخه پرته خپل مؤثر فعاليت ته ادامه ورکوي. آدم سميت د کسب او کار او د عرضه او تقاضا د موادو په بازار کښې د بين المللي تجارت د آزادۍ طرفدار و.

د سميت د اقتصادي نظريې اساس د ژان ژاک روسو «د فرد اصالت» پرنسيب ولاړ دی. د کلاسيک مکتب وروسته په دوو مختلفو جهتو تکامل وکړ: يو د بدبينانو (انګليسی) مکتب او بل د خوشبينانو (فرانسوی) مکتب.

رابرت مالتوس (R. Maltoss) او ديويد ريکاردو (D. Ricardo) د بدبينانو د مکتب نمايندګان دي.

مالتوس په دې عقيده و، چې که د نړۍ نفوس د هندسي تصاعد پر اساس

(۲-٤-٨-١٦-٣٢-٦٤) او غذائي مواد د حسابي تصاعد په اساس (۲-٤-٦-٨-١٠-١٢-١٤) زياتيږي. کله کله به د نفوسو سعودي تګ لوری هغه اندازې ته ورسيږي چې، انسان وکړای شي ځان د غذائي موادو له نظره تأمين کړي، هغه د زيږيدنو د مخنيوی پيشنهاد کوي. د مالتوس نوی پيروان د ننني نسل ټولی بدمرغۍ د هغوی د خپلو تصاميمو څخه ګڼي، حتی په ځينو مواردو کې جنګونه او قحطۍ د نفوسي ودې د مخ نيوی د پاره ښه او لازم بولي.

د ريکاردو بدبيني د هغه د ځمکې «انت» په قانون کې نغښتې دی، دده په نظر د کښت وړ ځمکې مخصوصاً غوره ځمکې مساحت په نړۍ کښې، محدود دی، او د بشر د نفوسو د زياتوالي په صورت کې د ښو غوره ځمکو په مساحت کې هم کموالی راځي، او په نتيجه کې غوره ځمکې د محصولاتو قيمت هم زياتيږي، او دغه موضوع د يو اضافي ارزښت يا د ځمکې د «رانت» د تشکيل سبب ګرځي، چې ځمکوال له هغه څخه ګټه اخلي. د نفوسو په زياتيدو سره د کارګرانو مزد او اجوره کميږي، او د محصولاتو بيه زياتيږي، او په نتيجه کې د ځمکې «رانت» زياتيږي. د اجورې په کموالي او د قيمتونو په لوړيدو تقاضا محدوده کيږي، ګټه او پانګه اچول محدود کيږي، او د نفوسو زياتوالی اقتصادي نظام قهقراته کشوي.

په کلاسيک اقتصاد کې مهمه او اساسي مسئله، په اوږده موده کې اقتصادي وده، ده. کلاسيک اقتصاد پوهان اصولاً دلوی اقتصاد عالمان او پوهان وو، او په کوچني اقتصاد کې د منابعو تخصيص ته يې توجه او پاملرنه نه درلوده، له دی کبله د اقتصاد کل يا لوی اقتصاد له روښه څخه په استفادې سره د اقتصادي ودې مسئله ترڅيړنې لاندی ونيوله.

د کلاسيک مکتب اقتصاد پوهانو په نظر نفوس د اقتصادي محرک دی، مګر د مالتوس او ريکاردو په نظر نفوس د اقتصادي انکشاف يولوی خنډ دی، او سرمايه داری نظام به په اوږده موده کی د يو سلسله مسئلو سره، لکه د نفوسو فشار

د اقتصادي رشد د اندازی کموالی، بحران او بېکاری سره مخامخ شي. ژان باتست سی J. B. Say ١٧٦٧-١٨٣٢ ار فرد رېک باستيا F. Basteiaد مالتوس او ريکاردو پر خلاف د خوشبينانو د مکتب نمايندگان دی.

اشتراکي مکتب:

د نولسمی پېړۍ د پيل څخه د کلاسيک پياوړي مکتب د تعادل د نظريې باوجود، د اقتصادي عدم تعادل او بحرانونه په ١٨١٤ - ١٨٥٢ کالو کې منځ ته راغلل. اجتماعي اړو دوړ زيات شو او په کارخانو کې د کار شرايط له طاقت او توانه څخه ووتل، د کار ساعتونه زيات وو، او تقريباً د دولس ساعتو څخه (١٦) ساعتونو ته په ورځ کې پورته شول، د قيمتو زياتوالی، د خريد قدرت کموالی، وزگاری او نور اقتصادي او اجتماعي معضلې د شديدی نا آرامی او اجتماعي تکرونو او بې نظمو سبب وگرځيد، يو شمير د آزاد بازار د نظام د تغير غوښتونکي شول. دوی اقتصادي سيستم او خپل نظريات مطرح کړل، چې هغه د اشتراکی مکتب په نوم ياديدل. د هغوی د نظرېې اساس پر اقتصاد باندې دولتي مالکيت و، په دی نظام کې د توليد عوامل (ځمکه، د کار قوه او پانگه يا سرمايه) د دولت په مالکيت کې قرار لري. ددې نظام پلويان په خصوصي مالکيت پر توليدی وسايلو، مخصوصاً ځمکه او سرمايه (پانگه) باندې مخالف وو، ددې مکتب د نظريې په اساس کاگران له هغې څخه زيات چې ورته ورکول کيږی، سرمايه دارانو ته ارزښت ايجادوي، او د کارگرانو د کار په نتيجه کې «اضافی ارزښت» منځ ته راځي، چې عمدتاً د کار فرمايانو له خوا پرې خېټه اچول کيږي. دغه مکتب د آزاد بازار د له منځه تللو غوښتونکي و. د اشتراکي مکتب د اقتصادي نظرياتو بنسټ ايښودونکي په کلاسيک اقتصاد پورې، مخصوصاً د ديويد ريکاردو په تصميمونو باندې استقرار وو، اکثراً يې د هغه مفکورې اقتباس کړې دي.

د نهاییون مکتب (نوی کلاسیک):

دا اقتصادي مکتب د نویو روشونو پر اساس د لړو تغیراتو په منلو سره د کلاسیک مکتب د اصولو او قوانینو څخه طرفداري او پلوي کوي، په دې اساس یې د نوي کلاسیک مکتب په نوم شهرت موندلی دی.

تاریخي مکتب:

د نولسمې پیړۍ په سر کې د المان سیاسي او اقتصادي حال او احوال ډیر اغیزمن شوی و، او په نهه د یرش بیلا بیلو ایالتونو تقسیم شوی و، هر یو ایالت د حکومتی له نظره د نیمه مستقل سیتسم لرونکی، او د قتصادي له نظره د مستقل سیاست لرونکی و، او پخپل منځ کې یې یو شمیر گر کمرکي خنډونه تأمین کړي وو. له بلی خـوا د المان د دولت په تلاش او کوښښ، د هغوی احساسات د ناپلیون پر ضد تحریک شـول او د المان ډیرو عالمانو د تاریخی مکتب اساس کښیښود. ددې هیلو د تحقیق پـه لوري حرکت په ۱۸۳۲ کال کې په المان کې د گمرکي او تجارتي اتحادیې په ایـجادولو پیل شو. له دې څخه وروسته المان صنعتي کیدو ته آماده شو، د کلاسیـک مکـتب څخـه په انـتقاد، چې نړۍ په یوه کلي او عمومی نظریه تحلیلوي، په داسې حال کې چې تاریخی سیستم باید خپل خاص اقتصادي نظام تر نظر لاندې ونیسي.

د تاریخي مکتب اقتصاد پوهان په دې عقیده وو، چې اساسی هدف ته د رسیدو له پاره چې هماغه ملي اقتصاد دی، لومړی باید د هر هیواد فرهنگ او تاریخ د سیاست اساس وټاکل شي، او له دې لارې څخه کولای شو د ټولنې د اقتصادي آرامۍ او سوکالۍ د سطحې په لوړولو کې اغیزمن گامونه پورته کړو.

الف- پخوانی تاریخي مکتب:

دا مکتب دیو لړ نـظر یـو حاصـل دی، چـې د اقتصادي فعالیتونو بدلـون پـه جـریـان کـې یې ځینـی نظریې مطرح کړلې، چې هغه زیاتې په تاریخي توضیـح او بیـان متـکی دي. فـریدریک لیست د تاریخي پرمختگ پړاوونه په پنځو مرحلو تقسیم کړي دي:

لومړی پړاو او مرحله چې په هغه کې انسانانو په بدوي شکل ژوند کاوه، او بشري ذهني او عقلي وده او انکشاف زیات محدود و.

دوهمه مرحله، د حیواناتو د ښکار مرحله ده.

دریمه مرحله، د څولنو په مینځ کی دکرنې پراختیا مرحله ده.

څلورمه مرحله، هغه مرحله ده، چې په یوخت کرهنه او صنعت دواړه په ابتدائي او عنعنوي شکل موجود، او کرنې زیات انکشاف وکړ.

پنځمه مرحله، هغه مرحله ده چې په هغه کې همزمان د زراعت او صنعت سره سوداګري (تجارت) هم جریان لري او ملي اقتصادي وده او انکشاف په درې مرحلو تقسیموي:

لومړی، طبیعي اقتصاد: چې ټولنه زیاتره په کورنی (فامیلی) اقتصاد متکي وي او د انسانانو اقتصادي فعالیت د هغوی د اساسي او لومړني اړتیاوو رفع کولو ته متوجه وي، په دې اقتصاد کې د مالونو تبادلې وجود نه درلود.

دوهم پولي اقتصاد: څرنګه چې د جنس په جنس مبادله په اقتصاد کې د مشکلاتو د پیدا کیدو باعث شوه، نو څکه پیسو په تدریج سره د تبادلې وظیفه په غاړه واخیستله، او د بازار راکړې او ورکړې پرمختیا ومونده.

دریم کریډټي اقتصاد: د اقتصاد بله مرحله د کریدتي مرحلې څخه عبارت دی، یعنی په دې دوران کې، اعتبارات او د قرضې ورکول او کریدټو نه پراختیا مومي، او اقتصاد په دې مرحله کې په کریدټونو او اعتباراتو متکي وي، او برسیره پرپورتني تقسیم بندی، کارل بوسیر د اقتصادي تکامل مراحل په درې لاندنینو مرحلو ویشلي دي:

کسبګري اقتصاد: په دې اقتصاد کې، تولید د لګښت په منظور وي، او په هغه کې د کار تقسیمات ډیر ساده وي، او هریو د خپلو اړتیا وو د تأمین له پاره د ځینو شیانو په تولید بوخت دي.

ښاري اقتصاد: ښاری اقتصاد د تجارت او تبادلی زیږند ده، او د روابطو په انکشاف او تبادلوي روابطو په اثر په تدریجي توگه د تبادلې عمده مرکزونه، یعنی ښارونه منځ ته راځي، په ښارونو کې اقتصادي فعالیتونه په زیاته اندازه انکشاف کوي، او ښارونه حقیقتاً بازارونه دي.

ملي اقتصاد: ملي اقتصاد په ستره پیمانه د ښارونو د پراختیا او انکشاف څخه وروسته منځ ته راځي، ځکه تبادلوي او تجارتي رابطې د ښارونو په منځ کې، انتقالاتو او مواصلاتو ته پراختیا ورکوي او مراودې د ښارونو په منځ کې د انتقالاتو په واسطه ملي اقتصاد ایجادوي او اقتصادي فعالیتونه پراخه کوي.

ب- نوی تاریخي مکتب:

په دې برخه کې یو شمیر پوهانو د نظر او عقیدې څرگندونه کړې، مگر دلته د هغه د اهمیت سره سم د رستو W. Rostow نظر په لنډه توگه تر مطالعې لاندې نیسو. روستو اقتصادي انکشاف په پنځه مرحلې تقسیم کړي دي:

۱- **د عنعنوي اقتصاد مرحله:** دغه اقتصاد د کورنیو د اړتیا وو د لیرې کولو به منظور تولید کوي. په اقتصاد کې د ۷۵ فیصده څخه زیات نفوس په کرهنه کې مشغول دی. په ځینو ټولنو کې تولید د مصرف څخه زیات وي، مگر د تولید مازاد (اضافه تولید) د غیر تولیدي د مصارفو د پاره لکه، د جشنونو په تجلیلولو او په نورو عنعنوی مراسمو کې په مصرف رسیږي. د دې مرحلې اقتصادي مشخصه داده، چې زراعتي تولید قسماً زیاتیږي، او د ټولنې د ژوندانه سطحه هم لوړیږي او تولیدي مازاد منځه ته راځي.

۲- **له خیزوهلو څخه مخکېنې مرحله:** په دی مرحله کې داسې شرایط منځ ته راځي چې، د اقتصادي انکشاف له پاره په ټولو ساحو کې مساعده فضا برابره وي، او تدریجاً دغه مرحله په خیز کې شاملیږي، یعنې په دې مرحله کې د چاپیریال

- شرایط د ټولنې اقتصادي فعالیتو له پاره، د ابتدائي زراعتي مرحلې څخه، صنعتي مرحلې ته مساعد وي، او په اقتصاد کې وده او انکشاف منځ ته راځي.

۳- د خيزاو توپ مرحله: پـه دې مـرحلـه کـې د اقتـصـادي انکشاف له پـاره شـرايط مسـاعـد دي.

څلورم، د اقتصادي مرحلې پوخوالی او بلوغ:

په دې مرحله کې سرانه عايد (مجموعی توليدات په پولي واحد تقسيم پر نفوس باندې) د خـيزوهلو د مرحـلې دوه بـرابـره زياتيږي. د ټولنې ټولې ساحې، لکه: توليد او مصـرف، پانګه اچونه، خارجي تجارت، د عايد ويش او داسې نور په چټکتيا سره بدلون مومي.

پنځم د زيات لګښت مرحله: په دې مـرحله کـې لـه اقتـصادي ودې څخه زياته استفاده کيږي. د ټـولنې سطحه پورته ځي او توليدی او لګښتي شيان د افرادو لاس ته زيات ورځي.

ځلورم څپرکی:

اقتصادي سیستمونه او نظامونه

هر اقتصادي نظام او سیستم د یو لړ خصوصیاتو او معیارونو لرونکی وي، چې د هغه تولیدي او معیشتي جوړښت له هغې څخه نمایندګي کوي، او د هغه پر بنسټ یې ټولنیز مرکزونه او سازمانونه ولاړ وي.

هر ټولنه چې په هره اقتصادي او اجتماعي مرحله کې واقع وي او د خپل اقتصادي او فرهنګي ودې په هر درجه کې چې وي، د تولید، ویش او مصرف، هغه پر مختللي وي او که وروسته پاتې وي، ورسره مخامخ کیږي، او دا پوښتنې، چې څه شی تولید کړو؟، په کومه وسیله یې تولید کړو؟ او د چا له پاره یې تولید کړو؟، یعنې د تولید مقدار او اندازه، وسیله د تولیداو ویش شکل باید مشخص کړو.

انسانانو د ځمکې په کره باندې د خپل ژوند د لومړي وخته څخه د خپلو جسمي اړتیاوو په لیرې کولو کښې هلې ځلې کولې، کله په ابتدائي وسایلو د خپل ضرورت په اندازه د کبانو په ښکار بوخت وو، او نن د ډیر پرمخ تللي او مجهزو ماشینو پواسطه د خپل اقتصادي مسائلو او حیاتي اړتیاوو د حل د پاره کار او فعالیت کوي، مګر په تیر وخت او اوس او په ټولو شرایطو کې د خپل ضروریاتو او د خپلو هیلو او غوښتنو ته د رسیدو په خاطر کوښښ کوي.

ځرنګه چې منابع محدودې دي او د انسان هیلې او غوښتنې نا محدودې دي، نو په ټولو حالاتو کې د خپل نا محدودو ضروریاتو د تأمینولو له پاره مجبوراً له دریو پورتنیو مسئلو سره مخامخ شي، او د هغه د حل له پاره هڅه او هاند وکړي، یعنې باید دا معلومه کړي، چې د مختلفو شیانو او خدماتو څخه چې هغې ته اړتیا لري، کوم قسمونه د تولید له پاره انتخاب کړي، او په څه مقدار د هغی څخه تولید

کېږي، او په وروستۍ مرحله کې د شیانو او خدماتو د تولید د پاره کومې لارې انتخاب کېږي او په نتیجه کې تولید شوي شیان او خدمات په ټولنه کې د چا له پاره اختصاص ورکېږي او پا تقسیم یې کېږي.

هر ټولنه د پورتنیو درې ګونو مسئلو د حل له پاره خاصې طریقې انتخابوي چې، په هغه محدوده کې اقتصادي فعالیتونه سرته رسیږي.

د پورتنیو درې اصولو د اجراء او تطبیق د شکل او لارو چارو له مخې اقتصادي روشونه او سیستمونه مشخص کیږي، چې په لاندې توګه اوسنی اقتصادي سیستمونه تر مطالعې او څېړنې لاندې نیسو:

د آزاد بازار نظام (سرمایه داري سیستم):

د آزاد بازار نظام د اقتصاد له نظره، د تولید هغې طریقې او اقتصادي نظام ته ویل کیږي، چې په هغه کې خصوصي پانګې په فعالیتونو کې اساسي نقش لري.

له حقوقي نظره د آزاد بازار په نظام کې «خصوصي مالکیت ته د احترام اصل» معتبردی، د هغه پر اساس د تولیدي وسایلو خاوندان (سرمایه داران)، د مځکې خاوندان او همدارنګه هغه خلک چې د کار قوه په اختیار کې لري، د خپل ثروت او تولیدی امکاناتو خاوند دی.

مالکیت او قرار دادونو ته د احترام اصل په اساس، سرمایه داران کولای شي، خپلې پیسې او سرمایې پخپله خوښه، د ګټې په مقابل کې پور ورکېږي او یا پانګه آچونې ته اقدام وکېږي، او یا د کار فرما په توګه تولیدي فعالیت کې داخل شي. د مځکې خاوندان خپل ملک باندی تسلط لری، او حق لري چې مځکه خرڅه کېږي او یا یې بل چاته په اجاره ورکېږي او د هغه د ګټې نه برخمن شي، په دی وخت کې کارګران کولای شی خپل کار د اجورې د لاس ته راوړلو په بدل کې، هغه مؤسسات او خلکوته چې ورته اړتیا لري، عرضه کېږي.

برسیره پردې کارفرمایان په دې نظام کې اساسي او اغیزمن نقش لري، د

هغه انسجام او ابتکار څخه چې د تولید د ترکیب د عواملو له پاره یې په کار وړي، گټې د سرمایې، مځکې او د کار قوي څخه لاس ته راوړي. او لاس ته راوړل شوی حاصل د دې فعالیتونو څخه په دې سیستم کې څارل او ساتل کیږي، او حقوقي اصول او حاکم مقررات د اصل مالکیت څخه دفاع کوي.

د اقتصادي فعالیتونو انگیزه د آزاد بازار په نظام کې گټه یا سود لاس ته راوړل دي. تولیدکوونکی زیار باسي هغه شیان تولید کړي، چې زیاتره گټه د هغې څخه لاسته راشي، عرضه کوونکي کوښښ کوي، د ډېر تولید او خرڅلاو په نتیجه کې، ډیره گټه لاس ته راوړي، او په دې حصه کې تولید کوونکی یو د بل سره رقابت کوي، او هر یو کوښښ کوي د خرڅلاو د قیمت په نږدې کولو د تمام شوي بیې سره، زیاتره تقاضا کوونکی ځان ته جلب کړي او په دې شکل په خپلو رقیبانو باندی بریالی شي او زیاته گټه لاس ته راوړي. په دې برخه کې هر یو د تولید کوونکی څخه د قیمتونو په ټیټ راوستلو او یا د شیانو په ښه والي او د تبلیغاتو له لارې کوښښ کوي چې خپل د اړتیاوړ ښه شیان او خدمات ځانته اختصاص ورکړي. د دې سیستم له پاره د عرضه او تقاضا او بازار موجودیت او کامل رقابت لازمي دی، دغه د کارفرما په نظم کې د تولید او لگښت په منځ کې واسطه ده، او د تولید د عواملو ترکیب او د هغه هماهنگ کول، ځمکه وال، د کار خاوندان، او سرمایه داران د خپلې خوښې عاید او درامد ته بریالی کوي، په دې توگه له یوې خوا څخه په ټولنه کې عاید تقسیم او توزیع سرته رسوي، او له بلې خوا تولید شوی محصولات بازار ته عرضه کوي او له دې مدرکه څخه سوداگر او بازاریانو ته گټه په لاس ورځي.

د بازار د نظام د بدلون بهیر:

ډیر اقتصاد پوهان شپاړسمه پیړۍ د تجارتي سرمایه داری عصر او زمان بولي، اما په تیرو تاریخي زمانو کې د پولي اقتصاد پانگه والۍ روش د کلمی په خاصه معنی ښه ښباني وجود درلود، او په بابل، آتن او دیونان په ښارونو کې

شيانو تجارت او تبادلې په معاملو کې عمده رول درلود. مګر په شپاړلسمه پېړۍ کې پانګه والي نظام په پرمخ تللې توګه منځ ته راغي. ځينې عوامل د سرمايه دارۍ په منځ ته راتلو او د هغه په وده کې اساسي نقش درلود، چې په لنډه توګه توضيح او تشريح کيږي:

- د سوداګرۍ وده (انکشاف):

صليبي جنګونه د ختيځ او لويديز ترمنځ د تجارت پرمختګ سبب وګرځيد، او دوه تمدنه يې يو د بل سره آشنا کړل، د اروپا او آسيا تجارتي ارتباط ته يې رونق ورکړ، او پولي او تجارت معاملې په اروپا کې پراختيا ومونده.

- د زراعتي توليداتو وده او انساني عامل:

لاس ته راوړل شوي ارقام او اعداد ښيي، چې، له يوولسمې پېړۍ څخه وروسته په اروپا کې نفوس مخ په زياتيدو شو. د نفوس زياتوالی زيات خواړه (غذا) او ښه وسايلو اړتيا درلوده، چې د زراعتي توليد د طرز او طريقې د تکامل سبب شو، چې ښو وسيلو او توليدي افزارو او سرمايې ته يې ضرورت درلود، نو په دې توګه د سرمايه دارۍ نظام دودې او انکشاف سبب شو.

- د صنايعو پرمختګ:

د تجارتي او زراعتي فعاليتو د انکشاف او ارتباطي وسايلو د ښه کيدو سره جوخت، د اروپا صنايعو وده او پرمختګ وکړ. توليدي روشونه په کرهڼه او صنعت کښې له ختيځ څخه اروپا ته انتقال شول، او د نساجي صنعت په اروپا کې پراختيا ومونده.

- جغرافيائي ستر اکتشافات:

لوی جغرافيائي اکتشافات په پنځه لسمه او شپاړلسمه پېړۍ کې په ختيځ کې د پرتګاليانو او په لويديځ کې د هسپانويانو له خوا، په نړيواله سطحه د تجارت

دودي باعث وگرځيد. برسيره پردې د سره زر او سپين زر ليږدونه او انتقال هم له مستعمره هيوادو څخه د اقتصادي فعاليتونو د پراختيا سبب وگرځيد، او سرمايه داري د اروپا مسلط نظام شو.

- د رنسانس د عصر فكري بدلون اوذهنيت تغير:

په پنځه لسمې او شپاړلسمې پيړۍ كې د اقتصادي بدلونونو په مجموع كې اروپا له خوبه څخه وينبه كړه، او نوي د فكري، فلسفي او مذهبي غورځنگ منځ ته راغى چې په تاريخ كې د (رنسانس) په عصر او زمانه مشهوره دى، د دينى او فلسفى تغيراتو له جملې څخه، يو داو چې په دى دوره كې د تيرو دورو پر خلاف، د ثروت ټولول او زراټولول نامطلوب فعاليت نه گڼل كيده، او سرمايه داري د دين له نقطې نظره مشروع او جائز گڼل كيده.

په پيړيو كې د نړۍ د اقتصادي او اجتماعي شرايطو مجموعه، د زراعت، صنعت او تجارت، د پخوا څخه زيات د سرمايداری په قالب كې وده او انكشاف وكړ، او په اروپا كې د اقتصادي انقلاب سبب وگرځيد. په اتلسمه او نولسمه پيړۍ كې سرمايداري نظام خپل اوج ته ورسيد.

په اوسنۍ زمانه كې د بازار د نظام تغير او تحول:

تجارتي سرمايه داري د سوداگري د مكتب په مفكوره تر اته لسمې پيړۍ پورې ادامه درلود، د تناسب د نه لرلو په اثر د زماني د نوي اقتصاد جوړښت سره او د صنعتي انقلاب د واقع كيدو سره، د اقتصاد د عمل آزادي مفكوره د كلاسيک مكتب پر اساس پياوړى كړه.

د نوموړى نظام بنسټ په فردي گټه پلټنه او آزادى باندى ولاړ و. صنعتي، مالي او تجارتي مؤسسو د خصوصي سرمايدارانو په وسيله د قانوني محدوديت څخه پرته كار او فعاليت كاوه، او رقابت د اقتصادي او توليد د اړيكو يوائنى معيار او ملاک گڼل كيده.

توليدي او تجارتي سازمانونه له کوچنيو سرمايه دارانو څخه تشکيل شوي وو او يو د بله سره يې رقابت کاوه او قيمت به په بازار کې د عرضې او تقاضا د قانون په اساس تاکل کيده. دولت په اقتصادي چارو کې د لاس وهنې څخه ډډه کوله. مگر د صنعتي انقلاب او د صنعت په تکامل سره يوائې سرمايه داري نظام په نوي بهير او مسير کې په حرکت شروع وکړه، چې په لاندې توگه بررسي کيږي:

۱- د اقتصادي بشپړې آزادۍ ادامه او د دولت مداخله نه کول ددې سبب وگرځيد چې رقابت په ډيره پراخه سطحه وده او انکشاف وکړي، د توليدي مرستو په منځ کې سخت رقابت پخپل وار د بيو د ټيټوالي سبب وگرځيد. په نتيجه کې دواړه توليد کوونکو له جملې څخه يو زيات تعداد چې د مبارزې قدرت يې د لوی توليد کوونکی سره نه درلود، له ميدان څخه خارج شول.

يو شمير توليدونکو چې خپل فعاليت ته يې ادامه ورکوله، د توليدي شيانو د قيمتو د ساتنې او تثبيت او د هغه تحميل پر مصرف کوونکی او همدارنگه د توليدي مصارفو کمول يو او بل ته نږدې شول، او د لويو او متمرکزو اقتصادي واحدونو د کارتل او ترست په نومونو تشکيلولو ته اقدام وکړ.

۲- د صنعت په تکامل او پراختيا او ضرورت زياتو او لويو سرمايو ته د نوي توليد د شرايطو سره د مقابلې له پاره کوچنيو سرمايه دارانو امکانات محدود شول، او په دې شکل واړه او انفرادي سرمايه داران له پخوا څخه زيات د لويو اقتصادي مؤسسو له خوا جذب شول. دغه تغيرات په توليدي روابطو کې، په تدريجي توگه د انفرادي سرمايه داری د زوال اود يو دسته جمعی سرمايه داری د دوری د پيل کيدو سبب شو.

۳- له بلې خوا د لويو صنعتي واحدونو تشکيل په لوی توليدی قدرت او د ډيرو کارگرو په تمرکز، يوه اندازه اقتصادي مشکلات او پروبلمونه منځ ته راوړل، د کارگرانو فقر، وزگارتيا، اغتشاشات او د ټولو گټوته سرمايه دارانو او کار

فرمايانو، توجه كول ددې سبب شول چې، د اقتصادي كاملې آزادي نظريې او انفرادي سرمايه داري په باره كې عميق ترديد منځ ته راشي، او د دولت مداخله او تمايل د عدالت په تامينولو كې پياوړى شي.

دغه تمايلات او گرايشونه د اقتصادي نويو سيستمونو، لكه مختلط اقتصاد، سرمايه داري او هدايت شوى سيستم، ارشادي اقتصاد او نورو، د پيدا كيدو سبب شول، څرنگه چې نن د نړۍ په هيڅ يو هيواد كې، كامل سرمايه داري او انفرادي سيستم وجود نلري، اما په ټولو هيوادونو كې چې د آزاد بازار سيستم حاكميت لري، خصوصي مالكيت په رسميت پيژندل شوى دى.

خصوصي مالكيت په دې هيوادونو كې د ټولنې د اصلي ضوابطو په عنوان منل شوى دى، او كه نه خصوصي مالكيت به په پخپل محدوده معنا او مفهوم په ټولو ټولنو كې وجود ولري.

د سرمايه داري نظام بل حقوقي اساس د پوهې او وراثت حق په رسميت پيژندل دى، دغه حق لكه مالكيت پخپل وار، د مالياتي قوانينو او عادي قوانينو له طريقه محدودې شوي دي، په حاضر شرايطو كې د آزاد بازار نظام بل بنسټ او اساس، د كسب او كار آزادي ده. مگر دا حق هم لكه مالكيت په ځينو سرمايه داري هيوادونو كې عملاً تريوې اندازې پورې محدود شوى دى، او د تخصص او الزام په مختلفو څانگو كې او د آفرادو او اشخاصو د ښوونيزو امكاناتو محدود والى، د خپل كار په انتخاب كې په بشپړه توگه آزادنه دى، او په حقيقت كې اړدى چې، د خپل كار او فعاليت وضع د ټولنې د امكاناتو او احتياجاتو سره تطبيق كړي.

د مركزي پلان اقتصادي سيستم (ټولنيز د تگ لارد)

د مركزي پلان اقتصادي سيستم تگ لاره، د اتلسمې پيړۍ په آخر او د شلمې پيړۍ په سر كې د يو سيستم په عنوان مطرح شوه، او دغه سيستم لومړى د مقابلې له پاره د آزاد بازار سيستم سره او د ټولنيز (اجتماعى) اقتصاد نظام د

فردي اقتصاد سيستم پرځای عنوان شو. مگر د زمانې په اوږدو کې د مختلفو اقتصادي او اجتماعي عواملو په نسبت د غه نظام په تدريج سره په مختلفو شاخو وويشل شو، او په متفاوتو شاخو او مشخصاتو مطرح شو، چې ځينې د دې تگ لارې او روشونه په نرمۍ او عتدال خپلې لارې ته ادامه ورکړه، چې کولای شو سوسيال دموکراتان د دې طرز تفکر يوه غوره نمونه وبولو، چې په تدريجي پرمختگ او پارلماني اصول، د فردی آزاديو په ساتلو او ملي عنعنو ته احترام، او همدارنگه د زماني او مکاني شرايطو تطبيقول او ملي کړنو ته پاملرنه لري.

برعکس د دې اقتصادي سياست تند روانه تگ لارې تعقيبوونکی معتقد دی چې اشتراکي او دولتي مالکيت بايد ټول صنعتي او زراعتی توليدي وسايل، توزيع، سوداگري، حمل او نقل او عمومي خدمات په برکې ونيسي او د دولت دخالت په ټولو اقتصادي برخو کې، حتی په خرده فروشي کې تأکيد کاوه. بازار او د هغه عملکر د دې نظام له نظره مردود، او معتقد دی، چې تبادله او سوداگري بايد کاملاً د دولت تر نظارت لاندې صورت ونيسي.

د ټولنيزې تگ لارې طرفداران او پلويان (اجتماعيون) په عمومي توگه د مختلفو خدمتونو، لکه روغتيا، ښوونه او روزنه او استوگنځی دولتي کول غواړي، او د ټولنې اقتصاد د پلانگذاری له لارې تر کنترول لاندی ونيول شي، او ټول اقتصادي فعاليتونه په لويو او کوچنيو توليدي واحدونو کې د دولتي پلانگذاری د تشکيلاتو په وسيلو رهنمائي کيږي.

اقتصادي نظامونه عمدتاً په دوو مختلفو تگ لارو او روشونو نه دي ويشل شوي، بلکه مختلف اقتصادي سيستمونه په اوسينو شرايطو کې د دې دوو سيستمو په حد فاصل کې واقع دی.

په پخوانی شوروي کې او تريو حده پورې په چين کې د ټولنې ټول اقتصادي فعاليتونه د کوچني اقتصاد څخه ترلوی اقتصاده پورې، د دولت تر اداري لاندې

واقع وو، يعنې د توليد اندازه، د ويش شکل او طريقه، همدارنګه د صنعتي، زراعتي، ارتباطاتو، خدماتو او نورو واحدونو او مؤسسو انکشافي پلانونه د هيواد په بيلابيلو برخو کې د اقتصادي مرکزي سازمان له خوا، رهبري او تنظيم کيدل. مګر دغه سياستونو تل بريا ليتوب نه درلود، او په عملي مراحلو کې کله نا کله زيات تغيرات او تحولات په دی پلانونو او برنامو کې وارد کيدل.

د متمرکز اقتصاد ځانګړ تياوې:

د متمرکز اقتصاد له اساسي مشخصاتو څخه د ټولنې د اقتصادي فعاليتونو پلانګذاري او پروګرام جوړونه ده، په دی تګ لاره کې د مختلفو اقتصادي برخو او واحدونو د توليد اندازه، همدارنګه د ويش او لګښت شکل او طريقه د يو پخواني تاکلی پلان پر اساس صورت نيسي.

بايد په پام کې ولرو چې د ملي اقتصاد پلانګذارۍ د يو متمرکز اقتصاد دپاره يوائې ځان کافي ندی. ځکه چې په ډيرو هيوادونو کې د پلانګذاری سياست تعقيبيږي. مګر دغه هيواد ديو متمرکز اقتصاد تابع نه وی. په دې سيستم کې مرکزي سازمان (د پلان وزارت، د پلانګذاری کميته او يا د پلانګذاری کميسيون) اقتصادي تګ لاری توليدی واحدونو او مؤسسو ته دستور او هدايت ورکوي او د هغه اجراء او تطبيق په شکل او طريقه باندې څارنه لري. کولای شو د متمرکز اقتصاد عمده او مهم خصوصيات په لاندې ډول جمع بندي او بيان کړو:

۱- د عرضې او توليد د اندازې مربوط اهداف د اقتصاد د مختلفو برخو او د مختلفو شيانو ترکيبات د پلانګذارۍ له خوا صورت نيسي.

۲- د ځينو شيانو جيره بندي، مخصوصاً ډير مهم محصولات د پلانګذاری په واسطه صورت نيسي.

۳- د قيمتونو او مزدورۍ سطحې تاکل د پلانګذارۍ په واسطه تحقق مومي.

٤- د کار د قوې استخدام او د کار بازار د برنامې او پلانګذارۍ پواسطه مشخص کېږي.

په دې سیستم کې د عوایدو توزیع د حکومتي دستګاه تر نظارت لاندې صورت نیسي. او ویل کېږي چې د اجتماعي نظارت لاندې او یا لږ تر لږه د خلکو او اجتماع انتظار ته نژدې باید دا کار صورت ونیسي. مګر باید وویل شي چې په عین حال کې د متمرکز پلانګذارۍ سیستم ډېرې خلاوې او نیمګړتیاوې هم لري چې دلته په لنډه توګه ذکر کېږي:

لمړی: پلانګذاران نشي کولی چې په صحیحه توګه د ټولو شیانو قیمتونه په بازارونو کې همزمان محاسبه کړي، په ځینو حالاتو کې د ځینو محصولاتو له پاره، قیمتونه د پلانګذارانو له خوا اعلانیږي چې ډېر نازل وي. خرڅلاو په مرکز کې د اوږدو لیکو د جوړېدو او د دغسې محصولاتو جیره بندي سبب ګرځي.

دویم: له کومه ځایه چې د پرداخت اندازه کارګرانو ته، د هغوي کار او عمل ته په نه پاملرنې سره صورت نیسي، نو په دې توګه معمولاً مزدونه او اجورې په مختلفو سطحو کې یو شي وي. په دې صورت کې د پلانګذارۍ سیستم د کار ګرانو نوښت په پام کې نه نیسي.

دریم: کله چې قیمتونه او د معاشونو سطحه له بازار سره متفاوت وي، هر اړخیزه کنترول د فردي قیمتونو په هکله ضروري او لازمي وي. په دې دلیل په ډېرو پلانګذارۍ شویو اقتصادونو کې د مزد او معاش سیستم ټاکل او قیمت باید انعطاف پذیر وي او د ډېرو شیانو قیمتونه او معاشونه (اجورې) د بازار د ځانګړتیا وو په واسطه او د عرضه او تقاضا په مرسته ټاکل کېږي.

څلورم: ډېر اقتصاد پوهان عقیده لري، چې که هر څه فردي استثمار، غیر معقوله ګټه او نور د سرمایه دارۍ سیستم د نا مطلوبو خصوصیاتو له جملې څخه

دي ، مګر دغه خصوصيت چې په استبدادی او مطلقه نظامونو په سوسياليستی هيوادونو کې وجود درلود ، ناچيز دي ، او د پلانګذارانو د مفکورې او د خلکو د مفکورې تر منځ زيات توپير وجود لري ، چې هر يو متفاوتې غوښتنې تعقيبوي.

د مختلط اقتصاد سيستم Mint Economy:

د غير متمرکز اقتصاد د خصوصياتو څخه يو دادی چې د عمومي او خصوصي اقتصاد مختلفې برخی د يو بل په څنګ کې واقع دي ، او خپل فعاليت ته ادامه ورکوي. په غير متمرکز اقتصاد کې خصوصي تصدي د مالي استقلال او آزادو اقتصادي فعاليتونو امکاناتو لرونکی دي ، او په ډيرو حالاتو کې د عمومی برخې ځينې مؤسساتو د خصوصي برخې پر اساس بناموندلي ، او د اقتصادي آزادي عمل څخه مستفيد کيږي.

نو ځکه مختلط اقتصاد ، د اقتصاد بازار هغه قسم دی چې په هغه کې دواړه خصوصي او دولتي برخې کولای شي په فعاليتونو کې شرکت ولري. دا واضحه خبره ده چې د ذکر شويو برخو مشارکت اندازه يو شان نه وي. او په ډيرو هيوادو کې دغه برخې متناسبې نه دي.

اوسنی او معاصر اقتصاد د دواړو برخو څخه په استفادې سره فعاليت کوي ، او د مختلط د مالکيت سيستم د معاصرو سيستمونو له مهمو مشخصاتو څخه دی ، که څه هم د ختيځې اروپا به هيوادونو کې او پخواني شوروي کې د خصوصي برخې د مشارکت درجه محدود وه ، مګر په دې اقتصادونو کې هم خصوصي برخه د دې هيوادونو په اجتماعي توليد کې د کتنی وړ ونډه لري.

په مختلط اقتصاد کې مختلف دولتي او خصوصي اقتصادي روشونه او تګ لارې ، د مرکزي او غير مرکزي پلان اقتصاد ، انحصاري او رقابت ديو او بل څنګ کې فعاليت کوي. د معاصرې نړۍ د اقتصادي واقعيتونو به نظر کې نيولو سره ، کولای شو ووايو چې د نړۍ ټول هيوادونه په واقع کې د مختلط اقتصاد لرونکي دي. په دې تفاوت چې په ځينو هيوادونو کې د دولتي برخې نفوذ

او اقتدار برجسته او په ځينې هیوادونــو کــې د خصوصي برخې اقتصادي او مالي امکانات ډېر او پراخه وي. د مختلط اقتصاد د تگ لارې پیدایښت د سرمایداري اقتصاد د شرایطو د تغیر او تحول د معیشتی سیستم د ضرورت تطبیق د زماني او مکاني اړتیاوو نتیجه ده، او د نولسمی پیړۍ د رقابتي اقتصادي نظام د فعالیتونو په پیل کې د دولت برخه او مشارکت په اقتصادي چارو کې مردود گڼل کیده. د آزاد بازار نظام د خپلو بدلونونو په جریان کې له ستونزو سره مخامخ شول. خصوصي مؤسسات د خپلې گټې په تعقیبولو سره، د ټولنیز و مسایلو د حل د پاره لکه د قیمتونو لوړیدل، وزگاري، تورم او د قیمتونو جگوالی او نورو سره حساسیت نه درلود، او ددې مسئلو حل د دولت سیاستونو، تدابیرو او اقداماتو پورې مربوط ؤ. نو ځکه د وخت په تیریدو سره دولتونو د زیربنایي موضوعاتو دایجاد په منظور او د اقتصادي تأسیساتو په جوړولو، او د ځینې اساسي مسئلو د حل په منظور او دټولنیز عدالت د تأمینولو په خاطر، په اقتصادي چارو کې په مداخله لاس پورې کړ او د زماني په پرمختگ او په اقتصادي او اجتماعي وضع کې تغیراتو او بدلونونو، دغه مداخلې پراخې کړې. او د دولت دخالت د اقتصادي په مختلفو برخو کې د معاصر اقتصاد په قبول شوي اصل تبدیل شو.

مختلط اقتصاد د مرکزي پلان اقتصاد او آزاد بازار اقتصاد د تعدیل په نتیجه کې منځته راغی او دواړه مسلط اقتصادي سیستمونه د اقتصادي او اجتماعي واقعیتونو په درک سره دغه سیستم لږ او ډیر خپل اقتصادي نظام کې شامل کړ، او د نړۍ ډیر مختلط اقتصادي سیستم، هماغه د خصوصي برخی په څنگ کې د عمومي اقتصاد وجود او شتوالی دی.

د نړۍ سرمایه داري هیوادونو، لکه امریکا، انگلستان او فرانسه د دولت د دخالت مسئله په اقتصاد کې ومنله او ددې تحول له مجموعې څخه د نړیوال اقتصاد مختلط سیستم منځ ته راغی.

پنځم څپرکی:

سوداګري او د مالونو تبادله

په اقتصاد کې د سوداګرۍ او د مالونو تبادلې نقش او اهمیت:

سوداګري د انساني ټولنې په ژوندانه کې یو لازمي کار دی، تجاران د انسانانو لومړنی او په مجموع کې ټول ضرورتونه تهیه او هغوی ته وړاندې کوي، او په حقیقت کې د مالونو او شیانو د تقسیم او ویش دنده په غاړه لري.

داخلي سوداګرۍ په اوسنیو شرایطو کې په کلي توګه بدلون موندلی، او خرڅوونکي په حتمي توګه تولیدونکي نه وي. په نوی اقتصادي سیستم کې خرڅوونکی د بیلابیلو مؤسساتو د محصولاتو توزیع کوونکي دي، چې د خپل خدمت ارزښت د شیانو د اسانولو له قیمته څخه لاس ته راوړي.

خرڅوونکی دا اړتیا نلري، چې لکه د پخوا په شان خپل ګدامونه له مختلفو شیانو ډک کړي، بلکه د خرڅلاو د اندازې په نظر کې نیولو سره، خپلې اړتیاوې او احتیاجات پېشبیني کوي او پوهیږي چې د تولیدونکو مؤسسو ګدامونه تل د هغوی په واک کې دي.

په اوسنیو شرایطو کې پیریدونکی (مشتری) په خرڅوونکی پسې نه ځي، بلکه د نن ورځې سوداګري دې حال ته رسیدلې، چې خرڅوونکی د ټولو امکاناتو څخه استفاده کوي، ترڅو پیریدونکی ځان ته کش کړي او دغه کارددې سبب شوی دی، ترڅو هر څوک کوښښ وکړي، چې کافي وسایل را ټول کړي او ښه کار وکړي، او د پیریدونکو (مشتریانو) د توجه په جلبولو، خپل کار ته رونق او پرمختیا ورکړي.

د مالونو او شیانو د تجارت او تبادلې مشخصات په اوسنیو شرایطو کې

آزاد بازار ته دا امکان ور ښيلی دی چې په پر نفوسو ښارونو کې ټول احتياجات او غذايي، صحي د استوګنې او نور ضرورتونه په دې ښار کې په طبيعي او عادي نظم کار وکړي، په داسې حال کې چې هيڅ ډول کړنلاره او پلان د دې کارونو په انسجام کې موجود نه وي. نو ځکه بازار او د شيانو او مالونو تبادله د غه نظم او هماهنګی د ضرورتونو د تأمين له پاره تجارت ايجاد کړی دي. په بل عبارت، افراد او اشخاص د خپلې ګټې په پلټنه، د عامه ګټې په اوتوماتيک (خودکار) توګه تأمين او طبيعي نظم برقرار دي. د غه د ګټې جلبول د دی سبب شوی چې هرڅوک کوښښ وکړي چې کافي وسايل را ټول کړي، ترڅو ډير کاروکړي. او پيريدونکی (مشتری) د رضايت په جلبولو سره خپل کارته رونق ورکړي.

د پيريدلو (خريد) د قدرت په زياتيدو مختلفو محصولاتو ته ضرورت زياتيږي، تجارت او د مالونو تبادله زيات رونق مومي او د توليداتو او محصولاتو توزيع لمن هم پراخيږي. په اوسنۍ نړۍ کې د نړۍ ټول هيوادونه په ټولو توليدي برخو کې د ټولو محصولاتو په کار اچول او د هغه د ويش توان نلري، او په يوه توليدي رشته کې اختصاص لرل او د هغه په تجارت کې زياته ګټه لاس ته وروړي. په ملي او هيوادنۍ سطح هم د يو هيواد ټولې سيمې د خپل ټولنيز ژوندانه د ټولو شيانو په توليد لاس نه پورې کوي. بلکې د توليد د عواملو په اختصاص سره، په هغو ساحو کې چې د غه سيمې په هغه رشته کې يا په هغه توليد کې مهارت لري، لاس پورې کوي، او د دې محصولاتو په وړاندې کولو (عرضه کولو) د خرڅولو د هر قسم محصولاتو چې د هيواد په نورو سيمو کې توليديږي، ګټې لاس ته راوړي او د يوې ساحې توليدات د يو هيواد په ټولو ساحو کې ويش او خپريږي.

د تجارت او تبادلې د تحولاتو تاريخي بهير:

تجارت او تبادله په اوسنۍ ټولنه کې زيات اهميت لري، او واضحه ده چې تقريباً ټول محصولات د تبادلې په منظور توليديږي. د تصديو ټول توليدات، او د

ګدامونو زیرمې د خرڅلاو د پاره صورت نیسي. صرف د دې تولیداتو لږه برخه د مؤلدینو د شخصي لګښت د پاره اختصاص مومي. په مختلفو علمي او فرهنګي خدمتونو کې په قسما قسم تولنیزو کسبو کې هم د هغوی مادي او تبادلوي ارزښت په نظر کې نیول کیږي. او تبادلوي ارزښت او متوقعه ګټه هم په نظر کې نیسي. د تول اهمیت او ارزښته سره چې تبادله یې په تولنیز ژوندانه کې لری، کولای شو ووایو، چې دغه پدیده د انسان د تمدن د پیل سره یو ځای منځ ته نه ده راغلې، بلکې د شرایطو او اقتصادي وضعې او د انساني تولنې د ژوندانه د تحولاتو زیږنده (مولود) ؤ او دي.

لمړی: په عنعنوي اقتصاد ونوکې، چې تولیدکورنیو د مصرف په منظور صورت وموند، هیڅ قسم مبادل او راکړه ورکړه مطرح نه ؤ، او هرې کورنی په مستقله توګه خپل احتیاجات او ضروریات په خپل چاپیریال کې رفع کول او مبادلی یوازې ځینو محصولاتو ته اختصاص درلود. چې ددې خلکو او افرادو په محیط کې یا موجود نه و، یا نه تولید کیده. دغې تبادلې په پیل کې ډیر استثنائي اړخ درلود، مګر د وخت په تیریدو سره ددغه تبادلې بازار پراختیا وموندہ او ددې منظور له پاره د هرې سیمې په سرحد کې یا په خاصو مناطقو کې بازارونه منځ ته راغلل.

دویم: د ښارونو په پراخیدو او د مختلفو حرفو او کسبونو په ایجادیدو او د مصرف کوونکي او تولید کوونکي تجمع په شهری مرکزونو کښې بازارونه تشکیلیږي. بازارونو د ښارونو په مرکزونوکې وده او اکشاف وکړ، تولیدونکو او مصرف کوونکو په هغه ځای کې یو د بل سره ملاقات کاوه. او په دی توګه تبادله او تجارت د وخت په تیریدو سره انکشاف او وده وکړه.

دریم: د لویو تولیدي او صنعتي مؤسسو او فابریکو په منځ ته راتلو او د ښارونو په پراختیا سره، ملي بازارونو د محلي بازار ونو ځاي ونیوا و پدې شرایطو کې تبادلې او تجارت ځانته واقعي مفهوم غوره کړ. نوی دولتونه هم منځ ته راغلل،

او د بازارونو پر مختللي او تکاملي روند له پخوا څخه غښتلي او پياوړې شو. له دې وخت څخه وروسته استعماري بازارونه هم منځ ته راغلل او په اته لسمې پېړۍ کې د سوداګرۍ او د مالونو د تبادلې له پاره لوی شرکتونه تشکيل شول.

بالاخره په څلورمه دوره کې، د اوسپنې د لارې په منځ ته راتلو، په فضايي، ځمکني او بحري انتقالاتو په پراختيا سره نړېوال بازارونه منځ ته راغلل او سوداګرۍ په نړېوالو سطحو لوی موقف پيدا کړ. نړيوال تجارت زموږ د زمانې له مهمو مسائلو څخه ګڼل کيږي.

د مالونو د تبادلې او سوداګرۍ بنيګڼې:

کله چې مبادلې د شيانو او کاليو د تبادلې په شکل جريان درلود او اقتصاد په ابتدايي حالت کې وځينې معضلې د شيانو د عمومي معادلت له پاره چې د هغه پواسطه مبادلې په آسانه توګه صورت نيوه، تبارز کاوه. پروبلم له دې څخه سرچينه اخلي چې مثلاً يو کس د اړتياوو د رفع کولو د پاره، ټوکرانو (منسوجاتو) ته اړتيا درلوده. خو هغه پسه په اختيار او واک کې درلود، مګر د پسه په وړاندې کولو، او بدل شوی ټوکرانو (منسوجاتو) دلاس ته راوړلو په خاطر اړ ؤ چې له مختلفو کسانو سره مخامخ او مواجه شي. او له هر چا څخه وغواړي ترڅو د پسه په بدل کې ټوکران ورته عرضه کړي. مګر بنايي د خپل د نظر وړ جنس د موندلو د پاره يې ډير وخت تيراوه، ترڅو چې د خپل شی په موندلو به بريالی کيده، نو ځکه ديو ناچيز شی د بل شی خاوند اړ ؤ ترڅو د هغه سړي پلټنی ته ووځي چې د هغه د نظر وړ کالي او شيان په اختيار کې لري او بر سيره پردې د دوه تبادله شوی شيانو معادلت د بل سره هم يوه ستونزه وه، چې په عنعنوي او تبادلوي اقتصاد کې افراد او اشخاص ورسره مخامخ وو، او بايد اوږد او سخت پړاوونه يې طی کړای وای، نو ځکه د دې مشکل د حل د پاره د يو شي ايجادول او اختراع ضرور او لازمي په نظر بريښيده، ترڅو د ټولنې افرادو دغه ثابت شي د خپل جنس به مقابل کې قبول کړای وای. په لومړي سر کې

سپین زر د دې په منظور ومنل شو او د شیانو او مالونو د تبادلې په جریان کې اغیزمن واقع شو. له دې څخه وروسته خلکو وکولی شول خپل مالونه او اجناس په سپین زرو تبدیل کړي. او وروسته د مشروط او اجتماعي قرارداد له مخې چې دغه نجیبه فلز معادل منل شوی ؤ، خپل د نظر وړ نور شیان یې د سپین زرو معاوضه کول، او په دې توګه په مبادله او سوداګرۍ کې اسانتیا منځ ته راغله که خلک په اوسنیو شرایطو کې خپل مالونه او جناس په پیسو تبدیلوي، د دې معنا لري چې پدې پیسو کولای شي، په هر وخت او زمان کې خپل د نظر وړ اجناس او شیان راونیسي. دغه دریم ګړی شی چې د (پیسو) په نامه یاد شو، په تبادله او سوداګرۍ کې زیات اهمیت پیدا کړ او د ټولنې په اقتصادي ژوندانه کې د سترو بدلونونو او تغیراتو سبب شو. او همدارنګه سهولتونه او ښیګڼې یې په سوداګرۍ او تبادله کې منځ ته راوړې چې په لاندې توګه مشخص کیږي:

۱ - مبادله او تجارت د دی سبب ګرځي تر څو د نړۍ د مختلفو نقاطو او ځایونو محصولات، لکه د منځنی ختیځ نفت، د جاپان الکترونیکی وسایل، او د اروپا غذایي مواد د مختلفو ټولنو په اختیار کې واقع شي. که تبادله او تجارت نه وای، نو د نړۍ د شیانو او کالیو څخه په صحیحه توګه استفاده نه کیدله.

۲ - تبادله او سوداګرۍ د ټولنې د پاره د کار او مشغولیت د ایجادیدو سبب ګرځي. او خلک کار او فعالیت ته مجبوروي. که مبادلې وجود نه درلود هر نفر به مجبوراً د خپل اړتیا وړ تولید پخپله تهیه کاوه، که د هر نفر احتیاجات زیات وای، نو په دی توګه مجبور و د دغه ټولو ضرورتونو ته دسترسي ولري او ټول یې تولید، او هغه کارونه اجراء کړي چې د هغه د توان څخه په عادي حالت کې وتلې موضوع ده، او یا په داسي کارونو کې مصروف شي چې د هغه قوه او انرژي زیات مصرف نشي چې له نیکه مرغه مبادلې او تجارت د انسان دغه ستونزه حل کړې ده او خلک په اطمینان سره د مبادلې په وسیله کولای شي خپل هر قسم ضرورت مرفوع کړي او هر نفر د خپل ذوق او استعداد په مطابق کار وکړي.

۳- تبادله او تجارت د راکړې ورکړې د مختلفو فعالیتونو د رشد او پراختیا سبب شو. بازارونه منځ ته راغلل او ورځ په ورځ یې وده او انکشاف وکړ. او د مالونو راکړې، ورکړې ساحه پخه شوه، مختلف وزنونه د شیانو د اندزه کولو او وزنولو له پاره منځ ته راغلل، او په نهایت کې راکړه او ورکړې په اقتصاد کې د حمل او نقل د انکشاف او د انتقالاتو پروسې د چټکتیا سبب شو. او بالاخره یې اقتصادي وده او پراختیا منځ ته راوړه.

د متشبثو کسانو منځ ته راتګ او د سوداګرۍ رونق:

سوداګري د عامو خلکو د تصور په خلاف د قبایلو او کورنیو په منځ کې نه ده پیل شوې. ځکه تخصص او د کار تقسیم د کورنیو او قبایلو په منځ کې محدود ؤ، او خلکو اجناس او مواد صرف د خپل احتیاجاتو د لرې کولو په مقصد تبادله کول. په دې شرایطو کې داسې افرادو او اشخاصو وجود نه درلود چې په دایمي توګه تجارت وکړي.

د مبادلې محدودیت او د تولیدي شیانو کموالی او محدودیت د راکړې، او ورکړې د انکشاف او پراختیا مانع کیدل، ځکه چې دغه ټولو قومونو یورنګ محصول او یورنګ احتیاجات لرل، نو ځکه واقعي تجارت هغه وخت پیل شو چې بحري مسافرتونه ممکن شول او د لیرې هیوادونو په منځ کې، مختلف مواد او محصولات تبادله شول، نو ځکه سوداګري مخکښې له دې څخه چې په داخل کې مروج شي، خارجي بڼه غوره کړه. او مخکې له دې چې ځمکنۍ شي بحري سوداګرۍ رواج وموند.

د سوداګرۍ د پیدا کیدو په تاریخچه کې دوه دورې سره فرق لري:

۱- لاسي خرڅلاو د سوداګرۍ دو یا ګرځنده سوداګر: چې همدا اوس هم په ډیر لیرې او د آسیا او افریقا په کم انکشافو سیمو رواج لري. په دې قسم سوداګرۍ

کې د سوداګرۍ د مال کاروانونه حرکت کوي او خپل مالونه په حیواناتو باندې باروي او انتقال ورکوي. هرڅه ګټې په دې قسم سوداګرۍ کې شته. مګر د انتقالي مالونو د کموالی په نسبت یې ګټه نا چیزه ده.

۲- په هر ځای کې چې سوادګرۍ لږ وده کوله، د ګرځندو سوادګر خپل ځای مقیم او ځای پرځای سوداګروته پرېښود. مخکښې له دې څخه سوداګر پیریدونکی (مشتری) پسې تلل. مګر په اوسني شرایطو کې پیریدونکو (خریدار) د سواګرو په لټه کې دی. مګر د پیریدونکي (مشتریانو) د جلبولو د پاره سوداګران د ځینو وسایلو څخه لکه، اعلانات، ابلاغیې، او د استازیو یا د اجناسو نمونه ورلیږل او د تصویرو د نصب څخه کار اخلي.

بازار موندنه:

بازار موندنه مارکیتینګ په هغه تجارتي فعالیتو کې شاملیږي، چې د شیانو او خدماتو جریان په تولید کوونکی څخه مصرف کوونکی ته ورسوي. او لاندې مادې په برکې نیسي:

۱- مصرف کوونکی وضعیت او پیرودل او خرڅول یعنې خریدو فروش (عرضه او تقاضا)

۲- د هغه کار خصوصیت چې د غه قسم فعالیتونه سرته رسوي، لکه (تجارتی تشکیلات)

۳- ځینی موارد د صنعتي او زراعتي تولیدات، د معدن استخراج پانګه اچونې او نورې چارې چې دولت د هغه اجرأ په غاړه لري.

د بازار موندنې اهمیت:

د بازار موندنې (مارکیتینګ) څخه هدف د محصولاتو خرڅونه نه ده، بلکې په بازار موندنه کې هغه ټولې چار ې شاملې دی، چې مالونه په ټاکلی وخت کې، پیریدونکی (مشتری) ته رسول کیږي. او په دی توګه مؤلدین لوړې ګټې لاس

ته راوړي. د غه عملیه د مصرف کوونکي د احتیاج د پوهیدو او پیژندنه. عرضه او تقاضا، اشتهار او د مصرف کوونکی پوهول او آګاه کول، د هغوی هڅول د نمونی تقسیم او توزیع او په محلي مرکزونو کې عمده فروشي او پرچون فروشي له نمایش څخه عبارت دی.

د بازار موندنې هدفونه:

د بازار موندنې مارکیټنګ په هدفونو کې لاندي مسایل شامل دي:

د ډیرې او اعظمي ګټې لاس ته راوړل، انساني ضرورتونه رفع کول، تولیدي محصولاتو ته د زیاتې تقاضا او غوښتنې ایجادول، د آسانتیا وو او سهولتونو ایجادول د اعظمي استفادې په منظور د تولید له پاره د ظرفیت او حامي طاقت لوړول، د اقتصادي پرمختګ او د ملي اقتصاد دودی او انکشاف د پاره مرسته او مساعدت.

د بازار موندنې فعالیتونه:

د بازار موندنې د فعالیتونو ساحه ټول کاري جریانونه د هغه د تولید او ګټې پلان چې د محصولاتو د خرڅلاو څخه لاس ته راځي احتوأ کوي. او له دې لاندې فعالیتونو څخه عبارت دي:

- د بازار مطالعه او پیژندنه.
- د تولیداتو له پاره تقاضا را منځ ته کول.
- د محصولاتو ټولونه او پیرودل د عرضې یا خرڅلاو په منظور.
- په ګدامونو کې د زیرمه کیدونکي محصولاتو تحویل.
- د خرڅیدونکی محصولاتو زیرمه.
- د محصولاتو ستندرد او درجه بندي.
- د موادو د دسته بندي وسایلو تهیه، د محصولاتو درجه بندي، د حمل او نقل او پروسس.

- بسته بندي او انتقال.
- د قيمتونو د ثابت ساتلو په منظور د مالي منابعو ايجادول.
- د پلان طرح او مشوره ورکول د وروستيو توليداتو په برخه کې.

د بازاريابی د مطالعې طريقې:

کولای شو بازار موندنه (مارکيتنګ) په لاندې طريقو او روښانو ترمطالعې لاندې ونيسو:

۱- د بازارموندنې عمليات:

بازار موندنه د تجاتي چارو بنه او غوره عمل دی. د سوداګری ځينې چاری او موارد يو او بل پورې تړلي دي او ددوی د کار شکل داسې دی چې ټول مسايل د شيانو په بهير کې د توليد کوونکی څخه د مصرف کوونکی ته، سره د خالت لري. په همدې اساس هغه دسته عمليا تو چې د شيانو د خرڅلاو او پيرودل، د هغه بيا خرڅول، کاليو او شيانو حمل او نقل او ګدام کول، تنظيمول، قيمت ګذاري، او په پای کې د هغه تحويل د مشتريانو (پيريدونکی) يوې ډلې ته په غاړه لري. د بازار موندنې د عمليو جزء بلل کيږي.

۲- د بازارموندنې مرستو تجزيه او تحليل:

د بازار موندنې مؤسسو مشخصه طبقه بندی چې يو د بله څخه توپير کيږي په لاندې ډول دی: واړه خرڅوونکي (خورده فروشان) عمده توزيع کوونکي او د بازار يابی چاری سهولت بښوونکی مؤسسې. لکه تحقيقي، تبليغاتي، مبادله کوونکي، او اعتبار ورکوونکې مؤسسې. لږ خرڅوونکی (پرچون فروشان) کولای شو په کوچنيو ګروپونو تقسيم کړو، لکه سوپر مارکيټونه، د مصرف تعاوني شرکتونه او يا تخفيف ورکوونکی خرڅلاو ځايونه (فروشګاوی) عمده خرڅوونکي هم کولای شو په کوچنيو ګروپونو وويشو. چې سترو شرکتونو نمايندګان او د هغه له محلي شعبې څخه متشکل دي.

۳- د شیانو ډول ته په پاملرنې سره د بررسي اوويش بهير:

په بازار موندنه کې د مطالعې دريم روش. د يو بل پسې محصولاتو او يا دا چې د مختلفو قسمونو محصولاتو بررسي کول دي. او دغه مطالعه د توليدونکي څخه پيل او په آخر کې په مصرف کوونکي ختميږي.

د داسې مطالعې په جريان کې مختلفې مؤسسې او بازار موندنې سازمانونه چې هر محصول د تقسيم په بهير کې واقع دي، تر مطالعې لاندې نيول کيږي. دغه روش او تګ لاره واضح کوي چې څرنګه د بازار موندنې عمليات، له اقتصادي نظره د يو معين محصول د توليد له نقطې سره توپير کوي.

بازار او د هغه ډولونه

بازار په معمولي مفهوم له هغه ځايه څخه عبارت دی چې پيرودونکي (خريدار) او مصرف کوونکي هلته سره مخامخ کيږي. په بل عبارت بازار عبارت له هغې نقطې څخه دی چې په هغه کې عرضه کوونکي او تقاضا کوونکي يو د بل سره ليدنه کتنه کوي چې په لاندې توګه د بازار ډولونه څيړل کيږي:

د اجناسو بازار:

په دې ډول کې پير دوونکي او خرڅوونکي په راکړه ورکړه او د کاليو (اجناسو) په خريد او فروش بوخت دي. د اجناسو بازار ممکن د يو ډول جنس (متاع) د عرضي خصوصيت ولري، لکه د اوسپنې خرڅوونکي بازار، د تهوکرانو خرڅولو بازار او نور او يا دا چې په عين وخت کې د مختلفو شيانو او کاليو خرڅولو ته اقدام کوي.

د اجناسو په بازار کې را کړه په دوه ډوله اجرا کيږي: يو د کاليو (شيانو) معاوضه له نورو کاليو سره، او بل کالي (شيان) د پيسو سره. د اجناسو معاوضه په اجناسو سره ډير مشکلات لري، ځکه چې پيرودونکي (خريدار) او خرڅوونکي بايد

هغه کالي او شیان پیدا کړي، چې مساوي ارزښت ولري، دغه مشکل ته په پاملرنې سره د پخوا څخه راکړې او ورکړې د اسانتیا او سهولت له پاره یوه واسطه چې پیسی (پول) نومیږي، منځ ته راغلی.

د پیسې او پانګې بازار:

د پیسی او پانګې بازار لوی او پراخ مفهوم لري، او ډېره پراخه حوزه به برکې نیسي. د پیسی او سرمایې په بازار کې د پیسی او سرمایې د عرضه کوونکی او تقاضا کوونکي خصوصي افراد او اشخاص، بانکونه، دولتي او نړیوالي تصدی ګانی او سازمانونه شامل دي. د پیسې او پانګې په بازار کې، برسیره پرپولي معاملو او قرضي، تول کریډیتونه، د شرکتونو سهمونه او دولتي ارزښت لرونکې ورقې پورې مربوطې معاملې اجراء کیږي، علاوتاً د بیمې شرکتونه هم په پولي او مالي معاملو کې ستره ونډه لري.

د کار بازار:

د کار بازار د یوې یولې جغرافیائی ملـي او بیـن المللی سیمې څخه عبارت دی چې پکې د مختلفو مصروفیتونو خاوندان او د هغوی تقاضا کوونکي یو له بل سره ملاقات کوي.

د کار قیمت یعنې مزد، لکه د کالیو او اجناسو قیمت او د پیسو حاصل په پشپړه توګه د مختلفو اقتصادي او ټولنیزو عواملو تر تاثیر لاندې دي، دغه عوامل په طبیعي، تکنولوژیکي، پانګه اچونه او نورو امکاناتو پورې شامل دی.

د سوداګرۍ شرکتونو ډولونه:

د هر اقتصاد بریالیتوب هغو سازمانو پورې مربوط دی چې، په ټولنه کې اقتصادي او تولیدی فعالیتونه مخ ته بیائي. په تیرو تاریخي لومړنیو ټولنو کې، تولیدی سازمان عمدتاً انفرادي و، او د کورنی په منځ ته راتلو کورنی (فامیلی) اقتصاد شکل وینو، او تولیدي سازمان د ټولنې او اقتصادی نظامونو د پرمختګ

سره جوخت سرعت ومونداو وده يې وکړه، او په اوسنيو شرايطو کې لويې اقتصادي اتحاد يې توليدي او دويش فعاليتونه مخ ته بيائي، چې په لاندې توګه د شرکتونو ډولونه ډير لنډ در پيژنو:

تضامني شرکت:

تضامني شرکتونه هغه مؤسسې دي، چې د يو شمير کسانو په وسيله د اقتصادي فعاليتونو د سرته رسولو له پاره منځ ته راځي. په تضامني شرکتونو کې، شريکان د خپلې ټولې شتمنى (دارائى) سره مشترکاً د شرکت د مالي تعهداتو مسؤل دي. د شرکت په زيانمن کيدو يا ماتې سره مخامخ کيدو، شريکان بايد د خپلې شتمنى څخه د شرکت قرضي او پورونه ادا کړي. د شرکت ګټه د شراکت پر بنسټ او د شريکانو په موافقې سره ويشل کيږي.

سهامي شرکت:

سهامي شرکت هغه دی، چې د يو زيات شمير سهمونو او پانګه لرونکی څخه تشکيل شوې وي. په سهامی شرکتو کې، پانګه د سهمونو په شمير سره مساوي ويشل کيږي. هر څوک د برخې په پيرودلو سره کولای شي چې شرکت کې ګډون وکړي. د تضامني شرکتو په خلاف، د سهمونو د خاوندانو مسؤليت د شرکت په فعاليتونو کې، د هماغه اندازه پانګې او سهمونو پورې محدود دی، چې په شرکت کې يې لري.

تعاوني شرکتونه:

د تعاوني شرکتونو تشکيلات د ټولنې د پراخو پرګنو د ګټې د ساتنې پاره منځ ته راځي، او د يو رنګ خاص فعاليت له پاره رامينځ ته کيږي، لکه دويش او مصرف تعاوني شرکت او داسې نور. ټول پورتني شرکتونه د تشکيلاتو له نظره د مديره هيئت او نظار هيئت لرونکی دي، چې کتابونه او لازمه سندونه د شرکت د مالي او اداری چارو د پرمخ بيولو له پاره تنظيموي.

مدیره هیئت په حقیقت کې د شرکت اجرائیه قوه ده، چې د یو ټاکلي وخت له پاره د عمومي ټولنې له خوا ټاکل کیږي.

د عنان شرکت:

د اسلامي فقهي له نظره، د عنان په شرکت کې، شریکان د مالونو د فتحی او یا تصرف په اختیار کې، یو د بل سره مساوي وي. شریکان د شرکت په کارونو او پانګه اچونه کې یو د بل سره سهیم دي او همکاري کوي. او شریکان د نورو له اجازې څخه پرته نشي کولای د شرکت په مال کې تصرف وکړي. په داسې حال کې چې د شریکانو برخه مساوي وي، په ګټه او زیان کې هم سره مساوي وي، او که نه ګټه او زیان د هغه قرار داد په اساس چې لاس لیک کړی یې دي، تقسیموي.

د مضاربې شرکت:

د مضاربې شرکت دا دی چې یو شخص یو شی بل چاته ورکوي، ترڅو هغه په کار واچوي او د هغه په ګټه په یو ټاکلي نسبت شریک شي.

دوه یا زیات کسان خپل منځ کې د شرکت وعده کوي، په دې شرط چې یو خوا پانګه ورکوي او بله خوا یا بل جانب کار کول په غاړه اخلي، او هغه ګټه چې لاس ته راځي، د هغه قرار داد په اساس چې په خپل منځ کې یې سره کړی دی، د دواړو خواوو په منځ ویشل کیږي، او که چیرته زیان او نقصان منځ ته راځي، ټول به سرمایې ته متوجه وي او عامل (هغه څوک چې کار کوي) مالي خسارې په غاړه نه اخلي، ځکه چې عامل امین دی او ضامن به نه وي.

د مفاوضې شرکت:

هغه شرکت دی چې دوه یا زیات کسان، یو د بل سره وعده کوي چې، په هر هغه شي کې چې لاس ته راوړي او یا ضرر کوي، یو او بل سره شریک دي، حتی که یو د هغوی څخه مال په میراث وړي، او یا کوم ګنج پیدا کړي، او یا تجارت وکړی او یا ګټه لاس ته راوړی ... او که هم ضرر وکړي او یا د چا مال له منځه وړي، په دې ټولې ګټې او ضرر کې یو د بل سره شریک دی.

د وجود شرکت:

دا شرکت داسې دی، چې دوه کسه په بازار کې د خلکو په منځ کې اعتبار لري، مګر مال او سرمایه (پانګه) نلري، دوی خپل منځ کې وعده کوي چې هر یو پخپله ذمه کې د نیسې په ډول څه شی ونه پیري، او هغه شی چې هریو پیرودی دي، د دواړو په منځ کې شریک وي، هغه بیا خرڅوي، او وروسته د اجناسو د پیسې ورکولو اداء کولو، حاصل شوې ګټه پخپل منځ کې سره ویشي.

او یا یو شخص پیژندل شوی او معتبر، مګر بې مال او ثروت او بل کس نوم ورکی او بې اعتبار، اما پانګه وال (سرمایه دار) خپل منځ کې قرار داد کوي، چې مال د سرمایې د خاوند په اختیار کې وي، مګر بل د هغه سرمایې او مال سره کار او فعالیت وکړي، یا د اعتبار وړکس د نیسی په ډول څه شي و پیري، او د هغه خرڅلاو بې اعتبار کس ته پریږدي، او هغه ګټه چې لاس ته راځي، خپل منځ کې سره تقسیم کړي، او یا په اصطلاح یو پیژندل شوی شخص د یو نوم ورکی شخص مال په یو لوړ قیمت او ګټه خرڅ کړي، ترڅو یو مقدار د هغه څخه ده ته پاتې شي.

دابدان یا اعمال شرکت:

د ابدان یا اعمال شرکت له هغه شرکته څخه عبارت دی، چې هر یو بیل په کار کې مشغول شي، او په هر شي کې چې ګټه لاس ته راوړي، خپل منځ کې به شرکت وي، که د دوی د کار نوع او شکل سره مساوي یامساوي نه وي.

محدود المسؤولیت شرکت (Limited):

هغه تجارتي شرکتونه چې د هغوی سرمایه په سهمونو تقسیم نه وي، او په شریک کې د هر یو مسؤلیت د تعهد شوي سرمایې په اندازه وي.

خاموش شرکت:

مخفي یا خاموش شرکت هغه دی چې، د یو یا څو کسو په منځ کې تشکیل شوی وی، او شریکان نه غواړي، چې د هغوی نوم او سرمایه درج او ثبت شي، او د خپل نورو خپلوانو او وابسته ګانو په نوم شرکت تأسیس او په کار اچوي.

نړیواله سوداګري

د اقتصادي ودې او انکشاف په نظریو کې، ځینې نظریې وجود لري، چې بهرنۍ سوداګرۍ، او د مالونو د انتقال آزادي بهرته او د هغه برعکس د پرمختیائي تولنې د اقتصادي انکشاف موجب ګرځي او د اقتصادي پرمختګ چټکتیا زیاتوي، برسیره پردې نورې نظریې هم موجودې دي، چې د نړیوالې سوداګرۍ آزادي او د سرمایې د عاملو انتقال د پرمخ تللې، او د دې عواملو لرونکي هیوادو په ګټه او د هغه هیوادونو په زیان تمامیږي چې د هغوی صنایعو نوی انکشاف کړی وي، او د نړیوالو بازارونو سره سیالي (رقابت) نشي کولی، مګر د نننۍ نړۍ اقتصادي واقعیت، او د دغسې روابطو د ګټې او زیان څخه پرته، د دې څرګندوی دی، چې د دغه رابطې د نړیوال اقتصاد د انکشاف او ودې او د تکنالوژۍ پراختیا په پیل کې تراوسه پورې د پرمختګ او پراختیا سره مخامخ دي، او د نړۍ تول هیوادونه په یو قسم نه، یو قسم، یو باځو باندنۍ محصول ته متکي وي، او دغه اقتصادي اړیکې او مناسبات د هرې دورې په نړیواله سطحه، له تیر دورانه څخه ډیر زیاتیږي. د نړۍ هیوادونه خپله دودې او پرمختیا بهیر د نړیوال تجارت د مناسباتو او روابطو په انکشاف پیاوړی کړی، او په ځینو مواردو کې د دې مبادلې له جریان څخه د خپل اقتصادي رشد او پرمختګ له پاره هم ګټې اخیستې دي.

داسې پوښتنه مطرح کیږي چې سوداګرۍ تر کومې اندازې پورې د هیوادونو په اقتصادي انکشاف کې برخه اخستې شي؟ د کلاسیک اقتصاد پوهانو او وروسته، نړیوال سوداګرۍ په اقتصادي وده او انکشاف کې د موتور په حیث تلقي کیږي. په اوسنیو شرایطو کې د تجارت برخه د اقتصادي ځواک په زیاتیدو، او د تولید د عواملو او اقتصادي جریان څخه استفاده په پرمختیائي هیوادونو کې جوته ده. د نړیوال تجارت د نظریې اساس په ۱۵ او ۱۸ پیړۍ، یعنې د تجارتي مکتب په وخت کې مطرح شوي دی، او د دې سیاست بنسټ او اساس د صادراتو زیاتوالی او دوارداتو کموالی تشکیلوي.

اقتصادي وده او سوداګري:

د نړۍ د مختلفو هیوادو په منځ کې سوداګري د تولیدي محصولاتو د کیفیت د ښه کیدو سبب کیږي او د یو هیواد د تولیداتو مازاد نړیوالو بازارونو ته وړاندې او عرضه کیږي. برسیره پردې سوداګري د هیواد د بازارونو دانکشاف سبب ګرځي. او هم د کار ویش او اختصاص ښه کوي او معاصر تخنیک او ټکنالوژي ته په نړیواله سطحه پراختیا ورکوي. نړیواله سوداګري له انحصار څخه مخنیو کوي، او د رقابت او په پای کې د تولیدی کفایت د پیاوړتیا سبب کیږي.

آزاده سوداګري او د هغې ښیګنې:

د ډیرو اقتصاد پوهانو په سوداګری د دوهیوادو په منځ کې غالباً د دو کسو په منځ کې سوداګري ده، او د مالونو د تبادلې له نظره د هغه په منځ کې کوم فرق وجود نلري، ولې په نړیواله سوداګرۍ ګمرکي عوارض او محصول اخیستل کیږي، په داسې حال کې چې په داخلي تجارت کې دغسې محصول او عوارض وجود نلري.

له سیمه ایزو تولیداتو څخه ملاتړ:

د سوداګری او مبادلې د آزادۍ مخالفین معتقد دي، چې د مبادلې آزادیددې سبب کیږی، چې د نوي صنعتي شوی هیوادونو تولیدات، د پرمخ تللي هیوادونو د تولیداتو سره په رقابت کې تماتیږی، او د هیواد اقتصادي استقلال ته به هم صدمه ورسیږی، او اقتصادي وابسته ګی به زیاته شي. برسیره پردې آزاد تجارت دیو شمیر مشغولو خلکو به د وزګارتیا سبب شي. ځکه داخلي همجنس، هم رنګه او مشابه شیان (کالي) د خارجي تجارت بازارونو کې داخلیږي، ددې عرضې کار کوونکی به وزګار شي، او په وروستي تحلیل تجارتي موازنه د پرمخ تللی هیوادونو په ګټه تمامیږي.

شپږم څپرکی:

پیسې، بانک او مالیه

پیسې (پول)

په پیسو او یا بې له پیسو تبادله:

کله چې یو شی (یو جنس) د بل شي سره مستقیماً تبادله شي، دغه عمل ته جنسي تبادله وايي، هغه تبادله چې ددو کسو په منځ کې د شیانو په مقابل کې صورت مومي، د هغه د مطلوبیت درجې پورې اړه لري، چې دواړه خواوو ته یې لري، او هر یو د تبادله کوونکی د هغه شي مطلوبیت، چې هغه ته اړتیا لري، ځان سره تاکي.

جنسي تبادله ځینې مشکلات رامینځ ته کوي:

لومړی: د دو کسو احتیاجات سره یو شان او مشابه نه دي.

دویم: د دو جنسو (شیانو) د تبادلې نسبت مشخص نه دي، او بالاخره د جنسي (جنس په جنس) عمده ستونزې دادی، چې تل نشو کولای، چې د معاملې وړ دوه شیان یا دوه خدمته یو د بل سره منطبق کړو، نظر په همدې مشکل او ستونزې په راکړه او ورکړه کې پیسې (پول) رواج شو.

له پیسو څخه په استفادې سره، راکړه او ورکړه په دو مرحلو کې صورت نیسي:

لومړی: خرڅلاو، دوهم: پیرودل (رانیول)

پیسی په تبادلو کې د رابطی رول لوبوي، او تبادله او راکړه او ورکړه د پیسو سره په چټکی او په اسانتیا صورت نیسي.

د پیسو تعریف:

پیسې په متفاوت او رنګارنګ شکلونو او قسمونو تعریف شوي ، او هر عالم نظر په دنده ، اشکالو ، مشخصاتو او د هغه تاثیراتو او اغیزو سره پیسې تعریف کړي دي.

دیو لرغوني او پخواني تعریف په اساس ، پیسې هغه متاع (شی) دی چې ، جنسي تبادله له منځه وړي. ځیني وروستی عالمان ، پیسې هغه متاع ګڼي چې د هغه لرونکي ته قدرت ورکوي ، ترڅو ځان د قرضې څخه په وخت کې خلاصوي ، او د خرڅولو او پیرودلو (خرید او فروش) په معاملو کې آزادي ولري. ځیني نور « د پیسو د پیژندنې اسانه لاره » د هغه وظیفو ته متوجه کړي ، او د پیسو تعریف یې د هغه وظیفې پورې مربوط کړی دی. هر جنس چې وکولای شي د (تبادلی ، د زیرمې ، د حسابي واحد ارزښت او د پور د ادا کولو وسیلې) وظیفې سرته ورسوی ، پیسې ګڼل کیږي.

ماکس ویبر (Max Weber) پیسی (پول) د یو تبادلوي شی په توګه پیژني او عقیده لري ، چې دغه شي په ساتلو کې هم د اقتصادي مختلفو مرکزونو پواسطه د تبادلې د وسیلې په حیث ومنل شي.

البرشت فورست من (Albrisht, Forst, Man) پیسی (پول) یو قانوني طلب ګڼلی دی ، او په دې عقیده دی ، چې دغه طلب (غوښتنه) تل د فعال کیدو قابلیت لري او د فعال کیدو هدف ، د قانوني طلبه څخه پر اجتماعي محصول باندې د کمي او کیفي له نظره څخه عبارت دی ، چې د یو تضمین شوي تبادلې د وسیلی په توګه ده. له پورتنیو تعریفونو څخه داسې نتیجه اخیستل کیږي ، چې پیسې د هغو وظایفو ته په پاملرنه تعریف شوې ده.

د پیسو تاریخچه:

دا واضحه ده چې ، په تیرو تاریخي وختونو کې ، پیسې د نن ورځی په شکل وجود نه درلود ، او هم په هغه وخت کې مختلف شیان د پیسو په توګه ګڼل شوي ، او

د وخت په تیریدو سره پیسې د هغوی ځای نیولی دی. د راکړې او ورکړې پرمختګ په اثر، د انساني تمدن په لومړیو وختونو کې، د تبادلې وسیلې د پاره ضرورت احساس شو، او د حیواناتو څخه د تبادلې د وسیلې په توګه په راکړه او ورکړه کښې استفاده کیدله. د لومړیو پیړیو په وروستیو کې او د منځنیو پیړیو په لومړیو کې ځینې فلزات (مخصوصاً سره زر او سپین زر) د تبادلې د وسیلې په توګه تر استفادې لاندې واقع شول.

په ځینو ټولنو کې، لکه افریقې او د بحر الکاهل جزیرې، صدف، د مرغی بیکی د تبادلې وسیله وه او تر دې وروستیو سلو کالونو د تبادل د وسیلې په توګه ترې استفاده کیدله. مګر انسانان د پوهې او معلوماتو پواسطه وپوهیدل چې ددې مختلفو پیسو له جملې څخه لکه حیوانات، تنباکو، کاڼي او نور، سره زر او سپین زر د راکړې او ورکړې د پاره د ښه مشخصاتو او معیارونو لرونکي وي، یا په بل عبارت دغه دوه فلزه د پیسو (پول) وظیفې په ښه توګه سرته رسولای شي.

دغه فلزات د خپل کیمیاوي خواصو په اساس چې په طبیعت کې په آزاده توګه وجود لري، او د هغوی د فزیکي خواصو په اساس، لکه ځلیدنې او د ورق کیدو قابلیت او داسې نور د عامو خلکو د خوښې سبب وګرځیدل. پورته ذکر شوي طبیعي ځانګړنې، اغیزمنې اقتصادي نتیجې هم له ځانه پر ځای درلودې او ددې فلزاتو لوړتیا یې نسبت د نورو مالونو او شیانو ته برجسته کړې دي:

په حمل او نقل کې اسانتیا، د سره زر او سپین زر دایمي پاینبت او پاته کیدل، د سره زر او سپین زر مشابهت او همرنګي په ټولو هیوادونو کې، ددې فلزاتو د ویش قابلیت، د نجیبه فلزاتو د پیژندنې وضاحت او نور. ددې فلزاتو ښیګڼې او خصوصیتونو د پیسې په توګه قوت وباخښه او د نړۍ د یر پخواني هیوادونو سره زر او سپین زر د پیسو په شکل په راکړه او ورکړه کې استعمال کړل او ووسته د سره زر او سپین مسکوکاتو د پیسې په حیث رواج وموند.

وروسته بانکنوټونه د سره زر او سپین زر پر ځای جریان کې ولوید، او د تعویض قابلیت یې د سره زر په مقابل کې درلود. فلزي او کاغذي پیسې دواړه د مبادلې په جریان کې د استعمال وړ وګرځیدې، پیسې نه یوازې د فلزي او یا په کاغذي شکل وجود لري، بلکې د هغه په څنګ کې لیکلې پیسې (چک، بیه لرونکي اسناد) هم په جریان کې د پیسو په حجم او اندازه ډیر نقش لري.

د پیسې وظیفې:

الف- د تبادلې وسیله:

هر شی چې وکولای شي د اجناسو او خدماتو په مقابل کې تادیه او ومنل شي، پیسې بلل کیږي. د هو شي منل او قبلول د تبادلې د وسیلې په حیث دوه عامله لري:

لومړی دا چې پیسې د خلکو په نزد ارزښت لري، او هر څوک غواړي چې هغه د خپلو شیانو (اجناسو) او خدماتو په مقابل کې لاس ته راوړي، دوهم که پیسې ذاتي ارزښت هم ونلري (لکه کاغذي بانکنوټونه) د عام قبولي قابلیت په تبادله کې لري، چې حکومت هغه قانوناً مروج کړی دي، او قانوني پیسې (پول) په توګه پیژندل کیږي، قانوني مروجې پیسې (پول) یا Legal Tender، د خپل د تبادلې قابلیت قدرت د حکومت د توانمندې او اقتدار څخه ترلاسه کوي، او په هر ځای او هر وخت کې د غه کاغذي پیسې، د اجناسو او شیانو او خدماتو د پیرودلو او لاس ته راوړلو له پاره په کار وړای شي، او جنسي مبادلې ته ضرورت نه احساسیږي.

ب- د ارزښت د ذخیرې وسیله:

د پیسې د لومړۍ وظیفې په پام کښې لرلو سره، یعنې د عام قبولي قابلیت څخه د هغه دوهمه وظیفه نشأت کوي. پیسې کولای شي په مختلفو وختونو کې په راکړه او ورکړه کې ور څخه استفاده وشي. د دې امکان د درک وړ دی، پیسې کولای

شی په وروستی وخت کې د استفادی وړ وګرځي، او په معاملو کې کار ورځنې واخیستل شي، که پیسې د وخت په تیریدو سره خپل د خرید قوه له لاسه ورکړي، د هغه لرونکی کوښښ کوي، ترڅو شیان او اجناس د ممکن په صورت ډیر ژر تقاضا وکړي، او یا د جنس په جنس معامله په دې حالت کې د توجه وړ وګرځي. ځنې وخت امکان لري چې د پیسې ذاتي ارزښت د هغه ذاتي ارزښت په نسبت د وخت په تیریدو سره زیات شي. په اوسنیو شرایطو کې پیسې د ارزښت د ذخیرې په توګه، هغه وخت خپله دنده په ښه توګه اجرا ء کولای شي، چې مقدار یې کنترول شي، او دوهم د هغه په استقرار باندې اعتماد ولري د پیسې استقرار، د موازنې په ایجادولو سره په یو ملي اقتصاد کې د اقتصادي دوران په دننه کې د پیسو د حجم او اندازې ترمنځ ممکنه دی.

ج- حسابي واحد:

د پیسې دا وظیفه په دې معنا ده، چې د هغه په اساس د نورو اجناسو ارزښت مقایسه کیږي، یعنې پیسې د نورو شیانو او اجناسو د ارزښت د ټاکلو د وسیلې په حیث عمل کوي، دا یو حقیقیت دی چې د ټولو شیانو او خدماتو بیه په پولي معیار تثبیت کیږي، او د هغی پواسطه سنجش او مقایسه کیږي، د یو حسابی واحد په شتوالي کې د ارزښتونو مقایسه ناممکنه کیږي، او په دې وسیله محاسبه او حسابداري سیستم په ملي اقتصاد کې آسانه کیږي.

د-د پورونو د ادا ء کولو وسیله:

د خلکو او افرادو مالي تعهدات د پیسو پواسطه تادیه او تصفیه کیږي، او ددې وظیفې پواسطه پیسې د پورونو د تادیې یوه وسیله کیدای شي، او هیڅ څوک نشي کولای د پور په ادا کولو کې د هغه د منلو څخه انکار وکړي. مګر دا واضحه ده چې، د پولی تورم په شرایطو کې، پور ورکوونکی (دائن) خساره مند کیږی. د پیسې وظیفه د ارزښت د ذیرمې د وسیلې په عنوان او د هغه په ادا ء کولو زیاتمنه کیږي.

بانک

انساني تمدن د پخوا زمانو څخه د مالونو او شیانو د تبادلې د نقش او اهمیت، او همدارنګه د پیسو ایجاد او د هغه څخه د راکړه او ورکړې د وسیلې په حیث، د شیانو د ارزښت ساتنې، حسابي واحدونو په درک کولو سره د کریدتي مؤسساتو په منځته راوستلو اقدام وکړ. چې د وخت په تیریدو سره د مالي او پولي نننۍ مؤسسې اساس او تهداب یې طرح او بنسټ یې کیښودل شو. دغه مؤسسې د خپل تکامل او بشپړتیا په بهیر کې د ډېر ابتدائي او ساده شکل څخه تر اوسني پولي او مالي د څو رابطه ایزه د عملیاتي روابطو په یوه لویه شبکه تغیر شکل وکړ، او دغه تکامل جریان همدارنګه ادامه لري. په اوسنیو شرایطو کې د ټولنې اقتصادي عادي او ورځني فعالیتونه بې له بانکو څخه تصور نشي کیدای.

مالي او کریدتي مؤسسې په اوسني حالت کې د اقتصادي فعالیتو ټولې ساحې احتواء کړي دي، او ددې فعالیتو لمن ورځ په ورځ پراخه کیږي. او ددې مؤسسې د سیاستونو، اقداماتو او تدابیرو ډېر تاثیرات د اقتصادي ژوندانه د فعالیتونو په مجموعه باندې وارديږي.

همدا اوس اوس په ملي او بین المللی مقیاس کې په زیاتو هېوادونو کې مختلف بانکونه د خپل حقوقي شکل او د معاملاتي اهدافو له نظره منځ ته راغلي او هر یو په مختلفو خاصو برخو او څانګو د اقتصادي ژوندانه په ساحه کې فعالیت کوي. په اوسني اقتصاد کې بانکونه اساسي او مهمې دندې په غاړه لري، ډور کړې راکړې چارې، کریدتي او مالي عملیات په ملي او نړیواله سطحه سرته رسوي. او زیات تشکیلات او اساسات د مالونو او اجناسو د تبادلې په ساحه کې او په اقتصادي او معاملاتي روابطو بوخت دي.

د بانکي فعالیتونو پراختیا د تجارتي چارو د پراختیا او انکشاف له پاره ډېر امکانات او فرصتونه منځ ته راوړي. او پولي او مالي ډیرې پیچلې او بغرنجې

معاملې په ډیر لږ وخت کې حل و فصل کوي. د امانتونو منل، د حسابونو خلاصول د افتتاح، د کریډتونو ورکول، د معاملې سرته رسول، د اسناد سهم پورې مربوط عملیات، پور او ارزښت لرونکی پاڼې په داخل او خارج کې د شتمنیو انتقالول اسعاري معاملې، د سره زر معاملې، د ضمانتونو تضمین او صادرول، زراعتي، او تعمیراتي مؤسسو سره کومک، حمل و نقل او مشارکت او په نورو اقتصادي چارو کې معاملې سرته رسول د بانکونو له سترو دندو څخه ګڼل کیږي، چې د هغوی د اجرأتو څخه پوهه او معلومات ډیر ضروري او لازمي کار دی.

د بانکونو د ودې تاریخي بهیر:

د تاریخي اسنادو او شواهدو په اتکا د ۳۲۰۰ - ۳٤۰۰ د میلاد څخه مخکې کالونو کې په بابل کې بانکونو وجود درلود، چې د اوسنی نړۍ د بانکونو سره مشابهت لري، او د هغه مشابه مؤسساتو په لرغوني یونان کې هم وجود درلود، او داسې شواهد هم وجود لري چې د سرو زرو او سپینو زرو څخه د تبادلې د وسیلې په توګه کار اخیستل کیده.

په پخوا زمانو کې هم مروجه بانکي معاملې په یونان کې معمول وې، رومیانو د یوناني تمدن سره په تماس کې له فلزاتو څخه د مسکوکاتو په توګه استفاده کوله، رومي بانکدارانو د یونان مروجه بانکي معاملې وسایلو ته پراختیا ورکړه. په منځینو پیړیو کې سوداګري او د مالونو تبادله ځنډ سره مخامخ شوه، د پورونو تادیه نسبتاً محدوده شوه، او بانکي معموله طریقه هم له فعالیت څخه ولویده.

د سوریې او اسرائیل خلک لومړني قومونه وو، چې عمدتاً یې پولي معاملې سرته رسولې، او وروسته پولي معاملات د انحصار په توګه د یهودیانو په لاس کې متمرکز شول.

په نهمې او لسمې پیړیو کې یوائې پولي تبادله د یوې حرفې په توګه بلل کیده، چې په اوله کې د زرګرانو له خوا سرته رسیده، هغوی خپل میز Bamea

مارکیټ کې اېښودو، او پولي راکړې ورکړې یې سرته رسولې، له همدې امله یې په دولسمه پېړۍ کې د بانکدارنوم ځان ته غوره کړه، د مسکوکاتو د تبدیلۍ څخه د اماناتو معاملې منځ ته راغلې، په لومړي سر کې په منظمه توګه صورت نیوه، یعنې امانت اېښودونکي خپل هماغه اصلي سکې، جنساً لاس ته راوړلې، ددې منظمو اماناتو څخه وروسته غیر منظم اماناتو وده او انکشاف وکړ، په دې شکل چې بانکدار مجبور نه و، چې هماغه سکه بیرته تادیه کړي، بلکه کولای شو د هغه معادل د هغه لرونکي کسانو ته بیرته ورکړي. په دې وخت کې د حسابدارۍ د سیستم په انکشاف سره د پیسو انتقال د حوالې او برات پواسطه رواج وموند. باید وویل شي چې د بانکي فعالیتونو چټک بدلون سره، د بانکدارۍ چارې په ایتالیا، فرانسه او انګلستان کې پراختیا وموندله.

لومړی بانک د وینز په ښار کې په ۱۱۵۷ میلادي کال کې تأسیس شو، داسمتر دام په (۱٦۰۹) کال کې او دهامبورک بانک په ۱٦۱۹ کال کې تأسیس شو.

نوموړي بانکونو امانت قبلاو او د خلکو د ضرورت وړ حوالې یې سرته رسولې، په حقیقت کې د سوداګرانو صندوق و. په اوسنۍ زمانه کې اروپایی بانکونه په صنایع، سوداګرۍ مواصلاتو او پولي راکړه او ورکړه پخې پانګی اچونې کړي دي، په ایتالیا، هسپانیا، آلمان او انګلستان کې اول بانکونه تأسیس شول. ددې بانکونو په څنګ کې، نور متنوع بانکونه، لکه: د قرض بانکونه، د بیړۍ چلولو دا سنادو بانکونه، د سپما (پس انداز) د بانګې اچونې شرکتونه او داسې نور منځ ته راغلل. له بلې خوانه دولت د بانکي مسألو په هکله خپل مسؤلیت درک کړ، او د مرزي بانک له طریقه د پیسو خپرولو کنترول، د قرضي په رهنمایې کې فعاله ونډه واخیستله.

په اوسني وخت کې بانک له با اهمیته اقتصادي پدیدو څخه دی، د بانکونو

رول او اهمیت په مختلفو هیوادونو کې د هغه د اجتماعي او اقتصادي ودې له نظره متفاوت دی. په صنعتي پرمخ تللو هیوادونو کې بانکونه د هغه هیواد د اقتصاد د رهبري کوونکي عنصر په توګه منځ ته راځي. بانکونه پراخه پانګه اچونې په صنعتي او تجارتی برخو کې کړې دي. او کولای شي د صنعتي درجي وده وټاکي، او پولي سیاستونه تنظیم کړي.

د مخ په ودې هیوادونو په اقتصاد کې د بانک رول د هغوی د اقتصادي ودې د سطحې په تناسب محدود دی.

د بانکونو ډولونه:

الف- مرکزي بانک:

مرکزي بانک، د هیواد په بانکي سیستم کې د خاص موقف لرونکی وی او د پولي سیاست له نظره ټاکلي هدفونه په غاړه لري. مثلاً د پیسو (پول) تدارک د اقتصاد له پاره، د پیسو داخلي او خارجي ارزښت ساتنه، د قرضی ورکول اقتصاد ته د استخدام او اقتصادی ودې د ساتلو په منظور، او بالاخره د تادیاتي انتقالاتو تنظیم له خارج سره او داسې نور.

د مرکزي بانک وظیفې عبارت دي له: د پیسو خپرول، د دولت بانک او د انتقالاتي تادیاتو د تصفیې د مرکز په توګه.

ب: معاملاتي بانکونه:

معاملاتي بانکونه مختلف ډولونه لري، او د هیوادو د اقتصاد او د هغوی د ضرورتونو په مطابق تأسیسیږي، د پولې پانګې ټولونه، یوې پانګې ته تغییر شکل ورکول، په ملي او بین المللی ساحه کې تادیات سرته رسول، او فردي او ټولنیزو سپماوو (پس اندازونو) وظیفې په غاړه لري.

ج: د پورونو بانک:

د قرضې یا پورونو بانکونه په عمومي توګه، هغه بانکونه دي، چې د

قرضونو او خدماتي معاملې سرته رسوي، مګر د لنډې مودې قرضې ورکوي. دغه بانکونه معبادي امانتونه لاس ته راوړي، بر سېره پردې د ارزښت لرونکو پاڼو معاملې هم سرته رسوي.

د- د سپما (پس اندازونو) کسې:

د سپما او پس انداز کسې د افرادو اشخاصو د پس اندازونو په پیاوړي کولو لاس پوري کوي. د پس انداز د مونډلو شبکې ته پراختیا ورکوي، د خلکو محدود صنایع تړلوي، او د تړلې شوې مبالغو څخه د اقتصادي فعالیتونو د پراختیا له پاره قرضې ورکوي.

هـ- د قرضې کوپراتیفونه:

د قرضې کوپراتیفونه د نورو کوپراتیفونو په څیر یو مشخص تعداد ته، د شخصي ګټې د دفاع پر اساس، اداري استقلال او فردي مسؤلیت په اساس قرضې ورکوي. د تجارتي قرضې د کوپراتیفونو وسایل د زراعتي قرضې کوپراتیفونه دي.

و- اختصاصي بانکونه:

اختصاصي بانکونه یو قسم فعالیت او بانکي عمل سرته رسوي او د فعالیت د ساحې له نظره سره تفکیک کېږي، لکه د بیمې شرکتونه، د عمراني پس اندازو کسې، رهني بانکونه او سرمایوي شرکتونه.

ز- انکشافي بانکونه:

دا بانکونه زیاتره سیمه ایز شکل لري، او په ځینو پر مختیایي هیوادونو کې تأسیس شوي دي، د هغوی لومړی هدف، په اقتصادي او اجتماعي پرمختګ کې برخه اخیستل دي. دا قسم بانکونه په انفرادي او دسته جمعي توګه فعالیت کوي او د یوې منطقې د یو هیواد او یا هیوادونو وده او پرمختګ له پاره ټاکلې طرحې او پروګرامونه تر اجراء لاندې نیسي، لکه د آسیایي انکشافي بانک، د افریقا د انکشاف بانک، د لاتیني امریکې انکشافي بانک او داسې نور.

ح- د امانتونو بانکونه:

دا بانکونه معمولاً سهامي شرکتونه دي، سپما شوي د نورو مؤسسی په راس او دوران کې سرمایې او شتمني اخلي، او د خپل مقررې په اساس یې په کار اچوي، دغه بانکونه مالي فعالیتونه هم سرته رسوي، مثلاً ارزښت لرونکو پاڼو پیرودل او خرڅولو کار سرته رسوي.

ط- د کار بانکونه:

د کار بانکونه هغه مؤسسې دي، چې په صنعتي چارو کې فعالیت کوي، او د هغوی پانګه د هغوی له ذخیرې څخه عبارت دی. برسیره پردې په ځینو موارد و کې د لویې تجارتي اتحادیې پانګې جذبوي او وربانديې کار او فعالیت کوي.

ی- خارجي مخصوص بانکونه:

دا بانکونه مالي چارې سرته رسوي او د سرمایې د استفادې او ګټې په خاطر په کار اچوي، او خارجي پانګې را جلبوي، او په خارجي تجارت کې سرمایه ګذاري کوي، او صادرونکي ته قرضې ورکوي.

عمومي مالیه

د عمومې مالیې د علم تعریف:

د یوې ټولنې د اداری او د چارو د انتظام له پاره د هغو سازمانونو او مؤسسو موجودیت چې د هغوی مجموعه د هغې ټولنې د حکومت دستګاه تشکیلوي، لازم او ضروري ده. حکومت یو شمیر مسؤلیتونه او وظیفې لري، او همدارنګه له هیواد څخه دفاع او اجتماعي تأمینات په غاړه لري، او مصرفونه هم په غاړه اخلي او متحمل کیږي چې (د عمومې مالیې مخارج) نومیږي.

د عمومي لګښتونو د ورکولو له پاره دولت باید یو مقدار عواید د خلکو، مؤسساتو او نورو څخه لاس ته راوړي، چې ددې ضرورتونو له تأمین له پاره دغه

دارائي په مصرف ورسوي. هغه عواید چې دولت يې د خلکو څخه لاس ته راوړي «عمومی عواید» نومیږي، د عمومي مخارجو تاکل او د هغه مخارجو د تأمینولو طرز او طریقه دعمومي عوایدو په وسیله، د عمومي مالیې د علم موضوع ده. په دې علم کې د دولت دستګا دخل او خرڅ تر څېړنې لاندې نیول کیږي.

د عمومي مالیې عمده(سترې)برخې دادي:

عمومي عواید، د مالي چارو اداره، د بودجه بندۍ مسایل، د هغو مبالغو څخه ساتنه او حفاظت چې د دولت په اختیار کې دي.

عمومي مالیه پخپله د اقتصاد د علم یوه برخه ده، ځکه چې د انسان د ټاکلې غوښتنې په وړاندې کولو سره تماس لري، او د ټولنې د شخصي افرادو پر تولید او ویش (توزیع) باندې تاثیر لري، او د ټولنې د شتمنۍ پر مصرف باندې هم اغیزمن دی.

په اقتصاد کې د دولت مداخلې علتونه او عوامل:

د دولت مداخلی یا نه مداخلې په هکله په اقتصاد کې، ځنې منځنی وخت متفاوتې نظر یې وړاندې کیږي. ځینی په اقتصادي چارو کې د دولت د مداخلې مخالف دي، او وائي چې په واقع کې د آزاد بازار مشخصات او عمل د ټولنې اقتصادی ستونزې او مشکلات حلوي، او د اقتصاد د غیر مرکزي شکل پلویان دي، او ځینې نور په اقتصاد کې د دولتونو مداخلې موجودیت لازمي او ضروري ګڼي. له اقتصادي نظره هم ځینې موارد وجود لري، چې دولت کولای شي تریو حده پورې په اقتصاد کې مداخله وکړي:

– د اقتصاد انکشاف د برنامه ریزۍ او پالانګذارۍ له پاره او د اقتصادي ودې او پرمختګ ته د رسیدو په خاطر د دولت همکاري او همګامی لازم او ضروري ده.

– د شتمنۍ او د هغه څخه حاصل شوی عاید ویش بنایي د آزاد بازار په

مشخصاتو کې غیر عادلانه صورت ونیسي. دولت کولای شي د هغه د تعدیل او تنظیم په منظور او د دې نقیصې له اصلاح له پاره، په عادلانه ویش (توزیع) اقدام وکړي.

- دولت کولای شي چې د استخدام او نفوس په هکله پر ځینو طرحو او نظریو اتکاء ولري، او په دې لاره کې مشخصې پالیسۍ په نظر کې ولري، په داسې حال کې چې په دغسې مواردو کې بازار او خصوصي مؤسسې د لازمې برنامې او نظریې څخه بې برخې دي.

- د نوې محلي صنایع څخه د حمایت په خاطر په خارجي مشابه شیانو د تعرفې او محصول وضع کول لازم او ضروري دي، او دا کار د دولتونو په صلاحیت کې دی، ترڅو په دغه اقداماتو لاس پورې کړي. خصوصي تشبث د دغسې چارو په سرته رسولو نه قادر دي او نه علاقه لري.

عمومي لګښتونه:

د دولتونو مهمه وظیفه د پخوا څخه د پردې د تجاوز په مقابل کې د هیواد ساتنه ده، نو ځکه، د هیواد د دفاع مخارج، د عمومي لګښتونو ډیر ستر شمیر تشکیلوی. د دولت بله وظیفه د نظم او داخلي امنیت، او د عدالت تأمین د افرادو تر منځ د اختلافونو د رفع کولو په خاطر دي.

د دولت بله وظیفه د حکومت د دستګاه لګښتونه تأمینول دي، له پورتنیو مصارفو برسیره، دولتونه او حکومتونه له پخوا څخه یوه بله مهمه وظیفه هم په غاړه لري، چې په تدریج سره یې د اقتصادي مؤسسو په پراختیا سره ډېر اهمیت پیدا کړی، دغه وظیفې دا دي:

عمراني او ساختماني طرحې، د لارې، کانالونو، هوائي میدانونو، د بریښنا او مخابراتو شبکې ایجادول او داسې نور.

د مالیې ډولونه:

الف- مستقیمې مالیې:

مستقیمې مالیې په دوو ډولو ویشل کیږي: پر شتمنۍ مالیې او پر عوایدو مالیې. په اوسني وخت کې تقریباً په ټولو هیوادونو کې مستقیم مالیات اساساً پر عوایدو باندې دي، او مالیې پر شتمنۍ (دارائی گانو) تقریباً محدودې دي.

ب- پر ځمکو باندې مالیې:

له پخوا زمانو څخه مالیې له مختلفو شتمنیو څخه اخیستل کیده. یوه له پخوانۍ او معمولو مالیو څخه، پر ځمکې باندې مالیې دي، پر ځمکې باندې مالیې د تاریخ په اوږدو کې له زیاتو تغیراتو او بدلونونو سره مخامخ شوې دي.

پر ځمکې باندې مالیې، یا د ځمکې له عایده څخه اخیستل کیږي، یا د ځمکې له قیمته څخه اخیستل کیږي.

د ځمکې پر عایداتو باندې مالیې، هماغه د مزروعي املاکو پر عاید باندې مالیې دي. د ځمکې پر قیمت باندې مالیې هم دو شکله لري: یا پر ټول قیمت، یا پر اضافه قیمت. مالیې پر اضافه قیمت هماغه د مالیې وصول، له ناکسب شوي عایده څخه ده. د ځمکې له اضافه قیمت څخه مالیه هم کولای شي، په دوو طریقو واخیستل شي: یو د ځمکې د انتقال په وخت کې د یو مالک څخه بل مالک ته، یعنې د ځمکې د خرڅلاو په وخت کې په دې ترتیب چې: خرڅونکی مکلف کیږي چې د خپلې د ځمکې د خرید او فروش له تفاوت څخه یوه برخه د مالیې په شکل دولت ته ورکړي، بله طریقه په هغه موقع کې ده چې مالیه د ځمکې د انتقال په صورت کې د یو خاوند (مالک) څخه بل خاوند ته نه منتظر کیږي، بلکه خاوند مکلف دی چې یوه برخه د ځمکې د ارزښت تفاوت، چې ده پورې مربوطې دي په کلونو یا کال کې چې اساس نیول شوی دی، د مالیې په توگه تادیه کړي.

ج- ماليې پر ارث او بلاعوض انتقالات:

یو د مهمو او معمولو ماليو پر شتمنيو، ماليې پر ميراث دي، او هغه داسې ماليې دي، چې د مالونو او شتمنيو، چې له يو شخص څخه د فوت نه وروسته پاته شوي دي.

د- پر عايد باندې ماليې:

د ډېرو اساسي او مهمو مستقيمو ماليات و څخه په ننيو هيوادونو کې پر عايداتو باندې ماليې دي. دغه ماليې د اشخاصو د خالص عايد څخه لاس ته راځي.

هـ- سرانه ماليې:

سرانه ماليه د مستقيمو مالياتو څخه يو ډول ماليه ده، چې په پخوا زمانو کې معمول او اوس متروک شوې دې، يعنې له هر فرد څخه به ماليه اخيستل کيده.

و- حقوق او گمرکي عوارض:

حقوقو او گمرکي عوارض له پخوا څخه تر اوسه د دولتونو د عايد له مهمو منابعو څخه دي. د هر هيواد حقوق او گمرکي عوارض د هر مختلف شي (جنس) په نسبت په سند کې درج شوي دي، چې د هغه هيواد د «گمرکی تعرفې» په نوم ياديږي.

د گمرکي تعرفې په تنظيم کې بايد لاندې ټکي په پام کې ونيول شي:

- د اجناسو طبقه بندي
- نرخ بندي.
- د اجتماعي، اقتصادي او سياسي اهدافو تأمينول.

ز- پر معاملاتو باندې ماليې:

پر معاملاتو باندې ماليې، هغه ماليې دي چې د پيرودلو او خرڅولو په وخت کې د معاملې د قيمت په تناسب له خرڅوونکی څخه اخيستل کيږي. خرڅوونکی

هم دغه مالیې د خرڅلاو په وخت کې د شي (جنس) پر قیمت باندې زیاتوي، پیرودونکی (خریدار) ته یې انتقالوي. پر معاملاتو باندې مالیې د هغه د پراختیا او عمومیت له مخې په لاندې توګه دي:

- د پرچون فروشۍ پر معاملاتو باندې عمومي مالیې.
- د توریع کوونکو څخه پر معاملاتو مالیې.
- پر معاملو باندې عمومي مالیی.
- د لاس ته راوړل شویو د مجموعې څخه مالیې.
- له خالص عاید څخه مالیې.

ح- پر لګښت باندې مالیې:

پر مصرف باندې مالیې، هغه مالیې ته ویل کیږي چې، د یو جنس د قیمت یو جزء دی او د جنس پیرودونکی (خریدار) د پیرودو په وخت کې هغه تادیه کوي.

هغه مبلغ چې هر شخص د دې ډول مالیې له پاره ورکوي، د هغه لګښت په اندازې پورې تړلې دي.

پر لګښت باندې د غیر مستقیمو مالیو ستر ډولونه:

- پر نفتو باندې مالیې.
- پر دخانیاتو باندې مالیې.
- پر تجملي او غیر ضروري شیانو باندې مالیې.

د حق ثبت مالیات.

غیر مستقیمې مالیې چې په اکثرو هیوادونو کې معمول دي، هغه مالیې دي چې، د حق ثبت په عنوان ورکول کیږي، یعنې هغه مالیې دي چې د اسنادو او املاکو او د معاملو د ثبت له بابته په رسمي دفترونو او یا نورو ادارو کې لاس ته راځي.

مآخذونه او منابع

۱ - آصفی، محمد مهدی، گردش ثروت در سیستم اقتصاد اسلام، د محمد علی مقدس، ژباړه تهران

۲ - اشرفی، محمد نعیم، حقوق تجارت، د اقتصاد پوهنځي لکچر نوټ (ناچاپ).

۳ - الزام، ذبیح الله - محتوی و مفهوم علم اقتصاد،د اجتماعي علومو مجله کابل پوهنتون،کابل، ۱۳۵۸ کال.

٤ - بورروین، اقتصاد نوین، ترجمه ء احمد نامدار، انتشارات اقبال ایران، ۱۳٤۷کال.

۵ - پورمقیم. سید جواد - اقتصاد بخش عمومی نشرنی، ۱۳۷۳ کال، تهران.

٦ - پیرنیا، دکتور حسین، مالیه عمومی مالیاتها و بودجه ایران چاپ.

۷ - تفضلی، فریدون - تاریخ عقاید اقتصادی،آرمان چاپ تهران، ۱۳۷۲ کال.

۸ - جیروند، عبدالله، برداشتی از مالیه ء عمومی، تهران ۱۳٦۸ کال.

۹ - دوست، محمد انور،لکچرنوټ پول و کریدت(ناچاپ)

۱۰ - دولتشاهی، طهماسب محتشم، مبانی علم اقتصاد ۱۳۷۰کال، تهران.

۱۱ - دنیز فلوزا، اقتصاد معاصر و اعمال اقتصادی، د منوچهر فرهنگ ژباړه نشر سروش، تهران ۱۳۷۰ کال.

۱۲ - سرابی عبدالواحد، تاریخ نظریات اقتصادی، کابل پوهنتون، ۱۳۵۸ کال.

۱۳ - شبان محمد انور، تئوریها، عوامل و سیاست های انکشاف، ۱۳۷۵ کال، پیښور.

۱٤ - شبان، محمد انور اسد، محمد نعیم، امکانات استفاده از نظریات و سیاست پولی و بانکداری در افغانستان، ۱۳۷۵ کال، پیښور.

۱۵ - غوثی، محمد عارف، قاموس اقتصاد، ۱۳۵۳ کال، کابل.

۱٦ - فرهنگ، منوچهر فرهنگ، بزرگ علوم اقتصادی، دویم ټوک، ایران، ۱۳۷۰ کال.

۱۷ - قره باغیان، مرتضی فرهنگ اقتصاد و بازرگانی ۱۳۷۲ کال، تهران.

۱۸ مزارعی، عدنان، اصول علم اقتصاد، ۱۳۵۲ کال، ایران.

۱۹ - منتظر ظهور، محمود اقتصاد خرد - کلان، ایران.

۲۰ - د مارکتینګ مضمون لکچرنوټ اقتصاد پوهنځی ناچاپ.

۲۱ - نیاز، غلام محمد نیاز، تصدی بانکی د اقتصاد پوهنځی لکچرنوټ.

PROPERTY ARIC

د اریک د گرځنده کتابتونونو د اداری خپاره شوی کتابونه

١ - د افغانستان عمومی جغرافیه
٢ - جغرافیای عمومی افغانستان
٣ - د افغانستان تاریخی ودانی
٤ - بناهای تاریخی افغانستان
٥ - د افغانستان محلی خواره
٦ - ورزشهای محلی افغانستان
٧ - سپینه کوتره
٨ - کسان طلایی
٩ - زده کړو چی ورزده کړو!
١٠ - بیا موزیم تا بیاموزانیم!
١١ - په افغانستان کی د چاپیریال ساتنه
١٢ - حفاظت محیط زیست در افغانستان
١٣ - په افغانستان کې د بوزغلیو او باغونو جوړونه او روزنه
١٤ - تربیه و تهیه ء بُزق و باغها در افغانستان
١٥ - د تمدن سوغات
١٦ - ارمغان تمدن
١٧ - زلزله در افغانستان
١٨ - په افغانستان کې زلزلې
١٩ - معیوبین و جامعه
٢٠ - معیوبین او ټولنه
٢١ - د افغانستان لنډکی تاریخ
٢٢ - تاریخ فشرده ء افغانستان
٢٣ - د چرگانو ساتنه او پالنه
٢٤ - مرغداری
٢٥ - دنیای کودک
٢٦ - د ماشوم نړی
٢٧ - نگاهی بر اوضاع اقتصادی افغانستان
٢٨ - د افغانستان اقتصادی حالت ته یو د کتنه
٢٩ - د شاتو مچیو روزنه
٣٠ - زنبور داری
٣١ - د افغانستان مشاهیر
٣٢ - مشاهیر افغانستان
٣٣ - د افغانستان کلک پوستي میوي
٣٤ - میوه های سخت پوست افغانستان
٣٥ - جغرافیاي ولایات افغانستان
٣٦ - د افغانستان د ولایتونو جغرافیه
٣٧ - تکنالوژی بایوگاز
٣٨ - د بایوگاز تکنالوژي
٣٩ - پرخوری یا خود خوري
٤٠ - ډیر خوراکی
٤١ - بازی های عامیانه اطفال
٤٢ - د ماشومانو ولسي لوبي
٤٣ - ٤٤ - لنډي ها
٤٥ - رهنمای تشخیص و تداوی امراض چشم، گوش، گلو و بینی
٤٦ - د سترگو، غوږ، ستوني او پزی ناروغیو د تشخیص او درملنی لارښود.
٤٧ - سرگرمی با تجربه های علمی
٤٨ - په عملي تجربو سره وخت تیرول
٤٩ - په افغانستان کې کانی زیرمی
٥٠ - ذخایر معدنی افغانستان
٥١ - اساسات ماهی پروری
٥٢ - د کبانو د روزلو لارښونی
٥٣ - اوبه د ژوند سرچینه
٥٤ - آب سرچشمه ء حیات
٥٥ - تدبیر منزل
٥٦ - د کور سمبالښت
٥٧ - سبزی ها
٥٨ - سابه
٥٩ - د افغانستان مشاهیر (دویم ټوک)
٦٠ - مشاهیر افغانستان (جلد دوم)
٦١ - توصیه های مفید برای انکشاف باغداری در افغانستان
٦٢ - په افغانستان کې د باغونو د پرمختگ په هکله گټوري لارښوني
٦٣ - شاهراه های افغانستان
٦٤ - د افغانستان لوي لارې
٦٥ - ورزش
٦٦ - ورزشي
٦٧ - تاریخ مختصر وسایل اطلاعات جمعی در افغانستا
٦٨ - په افغانستان کې د دله ایزو اړیکو وسایلو لنډ تاریخ
٦٩ - سیمای محیط زیست افغانستان
٧٠ - د افغانستان د چاپیریال بنه

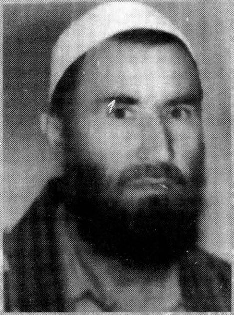

سیف الدین سیحون د زین الدین زوی

په ۱۳۳٤ هـ ش کال د بدخشان ولایت په

درواز ولسوالۍ کې زیږیدلی.

زده کړې:

د بدخشان پامیر لیسه، پروان

دارالمعلمین، کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځي ماستر (۱۳۷۱ هـ ش).

دندې:

د بدخشان ولایت په ښوونځیو کې ښوونکی، د بلخ او کابل د

پوهنتونونو د اقتصاد په پوهنځیو کې استاد.

آثار:

تحلیلي از امکانات سرمایه گذاری خارجی و اقتصاد افغانستان،

دورنمای انکشاف صنعت در پلان انکشافی، یو شمیر مقالې او همدا

اثر (اقتصاد).

په بیلا بیلو سیمینارونو او ورکشاپونو کې یې ګډون کړی، او علمي

رتبه یې پوهنیار ده.

د اریک ګرځنده کتابتون

ځواکمن

د ایکر د اطلاعاتي او نشراتي منابعو مرکز

د اریک د ګرځنده کتابتونونو د خپرونو لړۍ

پرله پسې نومره ۷۲